

Näkökulmia sijaishuoltoon

Näkökulmia sijaishuoltoon

Elina Kekkonen & Johannes Jahnukainen (toim.)
Lastensuojelun Keskusliiton verkkójulkaisu
2/2023

© Lastensuojelun Keskusliitto ja kirjoittajat
Graafinen suunnittelu ja kuvitus: Oona Niskanen
Kannen kuva: Oona Niskanen
Lastensuojelun Keskusliiton verkkójulkaisu 2/2023
ISBN: 978-952-7002-63-6 (pdf)
ISSN: 2489-4885

Sisällys

Esipuhe	4
Johdanto	5
<hr/>	
OSIO I	8
Kysy ja kuuntele -hanke:	
tutkimustietoa sijaishuollon työn tueksi	9
Laitoshoidon laatukriteereistä hyvän kohtelun suunnitelmaan	18
Työskentely lapsen vanhemman kanssa	26
Perhehoidon erityispiirteitä – eri toimijoiden roolit ja yhteistyön merkitys	33
Koskaan ei pidä luopua toivosta – kokemuksia ja näkemyksiä vaativan tason laitoshoidon työstä ja toimintaympäristöstä	41
Jälkihuoltoon siirtyminen – miten ja mitä aikuisessa elämässä tarvittavia taitoja voi harjoitella jo sijaishuollon aikana	50
Kokemusasiantuntijanuorten pohdintaa	59
<hr/>	
OSIO II	63
Omaohjaaja lapsen luottoaikuisena lastensuojelun sijaishuollossa	64
Jämäkkä ja lämmin aikuinen sijaishuollossa	73
Muutoksen mahdollisuus – pohdintoja lastensuojelusta ja laitosarjesta	78
Haavoittuvuus ihmissuhdetyössä	85
Työnohjauksen mahdollisuudet sijaishuollossa	94
Kokemusasiantuntijanuorten pohdintaa	103
<hr/>	
OSIO III	105
Konfliktien ehkäisy, purkaminen ja luottamuksen rakentaminen sijaishuollossa: mitä restoratiivisuus ja systeeminen työote tarkoittavat lastensuojelun sijaishuollossa?	106
Sateenkaarilasten ja -nuorten huomioiminen sijaishuollossa	116
Hyvä sijaishuolto hatkalinssien läpi tarkasteltuna	126
Rajoitustoimenpiteet ja niiden käyttöön liittyvä harkinta sijaishuollossa	131
Kokemusasiantuntijanuorten pohdintaa	138
Lopuksi	141

Esipuhe

Tervetuloa sukeltamaan kanssamme lastensuojelun sijaishuollon maailmaan! Anna tekstien herättää uusia ajatuksia. Laadukkaan sijaishuollon elementtien lisäksi ne kutsuvat pohtimaan omia kokemuksiasi elämäsi varrelta ja polkua siihen, millainen lasten suojelija nyt olet. Olet valtavan arvokkaan äärellä.

Yleissopimus lapsen oikeuksista lupaa lapselle oikeuden valtion antamaan erityiseen suojeluun ja tukeen, jos lapsi on tilapäisesti tai pysyvästi vailla perheen turvaa (20 artikla). Ilman syntymäperheen turvaa jäänyt lapsi tarvitsee turvan sijaishuollosta. Sitä turvaa voitte tuoda te aikuiset ja siinä onnistumista voivat arvioida lapset. Lastensuojelun on kyettävä herättämään luottamusta lapsissa ja heidän läheisissään.

Voidakseen olla avuksi lapselle, on sijaishuollossa toimivan aikuisen koettava turvallisuutta työpaikassaan. Oma vankka tietoperusta, osaavat työ-kaverit, taitava johtaminen ja toiminta-ajatukseltaan oikealla asialla oleva organisaatio luovat perustan tälle.

Me lastensuojelussa toimivat koemme työssämme asioita, joiden ääreen useimmat eivät koskaan joudu tai pääse. Kokemukset yhdistävät meitä ja haastavat onnistumaan pehmeän vaalimisessa itsessämme siten, että kykenemme olemaan turvaksi huomaamme uskotuille lapsille.

Lämpimät kiitokset kirjoittajille ja kokemusasiantuntijanuorille viisaasta kommentoinnista. Kiitos toimittajille Elinalle ja Johannekselle sekä koko Lastensuojelun Keskusliiton osaavalle jengille.

Oona Ylönen

JOHDANTO

TÄHÄN OPPAASEEN ON koottu lastensuojelun sijaishuollon kentän ääntä mahdollisimman monipuolisesti. Opas sanoittaa ja konkretisoi lastensuojelun ajankohtaisia ilmiöitä ja kuvaa sijaishuollon arkitodellisuutta läheltä tuoden näkyväksi niin kipupisteitä kuin onnistumisiakin.

Opas heijastelee tässä ajassa hoivan ja kasvatuksen käytäntöjä, joilla lapsen oikeuksien ja edun toteutumista tavoitellaan. Kirjoittajilla on lastensuojelutyöstä vankka kokemus, jota hyödyntämällä he käsittelevät teksteissään heille tärkeitä ja tuttuja aiheita. Osa aiheista on universaaleja ja sikäli ajattomia, osa taas kytkeytyy selkeästi tämän päivän yhteiskunnalliseen kehukseen ja tilaan. Yhteiskunnallisen auttamistyön kaikki näkökulmat edellyttävät jatkumollista tarkastelua.

Opas on tarkoitettu erityisesti sijaishuollossa työskenteleville ja toimiville aikuisille, jotka ovat likeisesti tekemisissä sijaishuollossa elävien lasten kanssa. Toisaalta opas tuo sijaishuollon arkea lähemmäksi päätöksiä tekevän tason toimijoita tarjoamalla entistä laajempaa ajantasaista kuvaa sijaishuollon arjesta.

Teksteihin on toivottu kirjoittajien omaa ääntä ja pohdintaa, ja kirjoittajat ovat valikoituneet Lastensuojelun Keskusliiton verkostojen kautta. Yhteistyö oppaan aiheiden äärellä on inspiroinut ja synnyttänyt paljon pohdintaa myös siitä, millaisilla toimenpiteillä sijaishuoltoa tulisi kehittää, jotta se vastaisi yhä paremmin lasten ja heidän läheistensä yksilöllisiin tarpeisiin. Tekstit nostavat esiin useita tärkeitä näkökulmia sijaishuoltoon, mutta luonnollisesti niitä jää tästä kokonaisuudesta myös puuttumaan.

Opas on ennen kaikkea kutsu dialogiin, eikä sen ole tarkoitus sanoa viimeistä sanaa meitä askarruttaviin ilmiöihin. Ilmiöiden nostaminen keskusteluun konkreettisten esimerkkien kautta vastaa tiettyihin tarpeisiin muttei kaikkiin. Toivomme, että tekstit kannustavat lukijoita oman toimintansa tarkasteluun uusista näkökulmista ja käynnistävät uudenlaisia ideointi- ja pohdintaprosesseja myös lastensuojelun kokonaisuudistukseen liittyvään keskusteluun.

Tekstit jakautuvat kolmeen osioon, joista ensimmäisessä käsitellään arjen toimintaa säätelevää kansallista ohjeistusta ja lainsäädäntöä sekä sijaishuollon erilaisia toimintaympäristöjä. Tuore tutkimustieto johdattaa lukijan kentälle tarkastelemaan sijaishuollon kysymyksiä laatuksiteereiden ja hyvän kohtelun toteutumisen kautta.

Toinen osa keskittyy esittelemään sijaishuollossa työskentelevien aikuisten merkitystä lasten ja nuorten elämässä, työntekijöiden hyvinvointia ja työn tekemisen tapoja sekä laitosarkeen liittyviä kohtaamisia ja kirjoittamattomiakin sääntöjä.

Kolmannessa osassa huomion saavat lastensuojelun sijaishuollon kehittämisenäkökulmat ja tavat tehdä työtä eettisesti kestävältä pohjalta. Tarkastelun kohteina ovat myös sijaishuollon erityisyyttä palveluna korostavat luvatta poistuminen eli hatkaaminen sekä rajoitustoimenpiteet.

Kirjoittajien kokemusääni ja vahva osaaminen käytännön asiakastyössä kulkee mukana teksteissä kautta linjan. Asiakkaiden ääni nousee kuuluviin kunkin osion päätteeksi, kun kokemusasiantuntijanuoret nivovat yhteen käsitellyt aiheet tuoden mukaan oman näkökulmansa.

Kokemusasiantuntijoiden yhteenvedot on koottu työpajatyöskentelyn ja yhteisen keskustelun kautta. Lastensuojelun Keskusliiton fasilitoimassa työpajaillalla seitsemän lastensuojelun kokemusasiantuntijaa työskenteli opasta toimittaneiden keskusliiton asiantuntijoiden kanssa oppaan teemoja yhdessä

työstään. Kokemusasiantuntijanuorten työpaja toteutettiin yhteistyössä Vantaan ja Keravan hyvinvointialueen lastensuojelun nuorten kokemusasiantuntijaryhmä Melioran ja Kanta-Hämeen hyvinvointialueen RIOT! – kehittämistä kokemustiedolla -ryhmän kanssa.

Tekstien aiheista on nostettu kysymyksiä, joiden avulla voit itsenäisesti tai yhdessä työryhmäsi kanssa pohtia, millaisia tunteita ja ajatuksia sijaishuollon kysymykset sinussa herättävät ja millaisilla teoilla sijaishuoltoa voitaisiin kehittää vastaamaan yhä paremmin jokaisen lapsen yksilöllistä tuen tarvetta.

OSIO I

1

KYSY JA KUUNTELE -HANKE: TUTKIMUSTIETOA SIJAISHUOLLON TYÖN TUEKSI

Päivi Korhonen

Kirjoittaja on sosiaalityöntekijä, joka työskenteli THL:ssa tutkijana vuosina 2019–2022.

Miten sijaishuollossa olevat lapset voivat?

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Kysy ja kuuntele -hankkeessa (2019–2021) tutkimme sijaishuollossa olevien lasten hyvinvointia, kokemuksia ja kohtelua. Tutkimukseen osallistui yli sata kuntaa ympäri Suomen, ja saimme sen avulla tietoa yhteensä yli tuhannen perhe- ja laitoshoitoon sijoitetun lapsen tilanteesta. Hankkeen vastuututkijana THL:ssa toimi erikoistutkija Pia Eriksson ja toisena tutkijana Päivi Korhonen. Hankkeen rahoittivat THL sekä sosiaali- ja terveysministeriö.

Keräsimme tutkimuksessa kaksi kyselyaineistoa: 10–17-vuotiaat lapset täyttivät kyselylomakkeen oman sosiaalityöntekijänsä tapaamisessa, ja lasten asioista vastaavat sosiaalityöntekijät arvioivat omassa kyselyssään kaikenikäisten lapsiasiakkaidensa hyvinvointia. Lasten kyselylomakkeita oli kolme erilaista: 10–12-vuotiaille omansa, 13–17-vuotiaille omansa sekä selkokielinen lomake sitä tarvitseville.

Tutkimme hankkeessa myös sosiaalityön ammattikäytäntöjä, kuten lapsen kuulemista ja sijaishuollon epäkohtiin puuttumista, ja kokosimme ammattilaisia työpajoihin yhteisen kehittämisen äärelle. Kiitokset hankkeen onnistumisesta kuuluvat yhteistyökuntien sosiaalityöntekijöille – ilman heitä tällainen aineistonkeruu tai yhteiskehittämisen ponnistus ei olisi ollut mahdollinen.

Tähän artikkeliin on koottu hankkeen tärkeimpiä tuloksia, joiden uskomme hyödyttävän ammattilaisia sekä sijaishuollon arjessa että kehittämistyössä. Hankkeessa perehdyttiin myös kansainväliseen tutkimukseen sijaishuollon epäkohdista, ja tutkimuskatsausta on lainattu artikkelissa. Hankkeen loppuraportti sekä muut julkaisut ovat ladattavissa [Julkarista](#) (STM:n hallinnonalan avoin julkaisuarkisto).

Valtaosa lapsista voi sijaishuollossa hyvin

Suurin osa sijaishuollossa olevista lapsista voi hyvin. Kysy ja kuuntele -hankkeen perusteella erityisesti alle 12-vuotiaiden perhehoitoon sijoitettujen lasten tilanne on hyvä. Suurin osa lapsista on myös tarpeitaan vastaavassa sijaishuoltoapaikassa.

Lapsilta kysyttiin, onko sijaishuoltoapaikassa vähintään yksi aikuinen, joka kannustaa tai kehuu, välittää, kysyy mielipidettäsi ja viettää kanssasi kahdenkeskistä aikaa. On ilahduttavaa, että näissä kysymyksissä kyllä-vastaukset hipoivat sataa prosenttia.

Sijoitetuista 10–12-vuotiaista 85 % kertoi olevansa tyytyväisiä elämäänsä ja 13–17-vuotiaista 73 %. Lapsista 11 % ja teineistä 18 % valitsi vaihtoehdon ”en tyytyväinen enkä tyytymätön”. Tyytymättömien osuus oli lasten osalta 4 ja teineistä 9 %.

Sosiaalityöntekijöiden arvion mukaan 85 %:lla lapsista kokonaistilanne oli vastaushetkellä hyvä. Ikäryhmien välillä on eroa: tilanne kuvattiin huonoksi alle 2 %:lla pienistä lapsista, mutta lähes 8 %:lla yli 10-vuotiaista lapsista. Sosiaalityöntekijöiden mukaan 94 % lapsista oli sijaishuoltoapaikassa,

joka vastasi heidän tarpeitaan erittäin tai melko hyvin. Alle 10-vuotiaiden lasten tilanne näytti tässäkin valoisimmalta: heistä 80 %:lla sijaishuoltoapaikka vastasi yksilöllisiä tarpeita erittäin hyvin ja 18 %:n osalta melko hyvin. Yli 10-vuotiaista lapsista 59 %:n tarpeisiin vastattiin erittäin hyvin ja 34 %:n osalta melko hyvin.

Sopivan sijaishuoltoapaikan löytyminen kestää usein harmillisen kauan, ja sijaishuoltoapaikkojen pysyvyydessä olisi paljon parantamisen varaa. Toisinaan sijaishuoltoapaikka vastaa johonkin lapsen tarpeeseen mutta ei kaikkiin. Paikka saattaa olla tarjolla olleista vaihtoehdoista parhaaksi arvioitu.

Kysyimme lapsilta olennaista sijaishuollon laatuun liittyvää seikkaa: onko sijaishuoltoapaikassa vähintään yksi aikuinen, joka kannustaa tai kehuu, välittää, kysyy mielipidettäsi ja viettää kanssasi kahdenkeskistä aikaa? Kyllä-vastaukset hipoivat 100 % kaikissa näissä kysymyksissä.

Huomio niihin nuoriin, jotka voivat hälyttävän huonosti

Tutkimukseen osallistuneiden lasten vastauksista välittyy se, että he kohtaavat sijaishuollon arjessa aidosti välittäviä aikuisia.

Kysy ja kuuntele -hankkeen selvityksen perusteella sijaishuollon nykytilasta on paljon myönteistä kerrottavaa. Osa tutkimuksemme tuloksista osoittaa kuitenkin tarvetta pikaisiin toimenpiteisiin. Aineistomme teini-ikäisistä noin 7 % voi hyvin huonosti, mikä tuli esiin aineistossa monin eri tavoin.

Kysyimme nuorilta heidän ajatuksiaan omasta tulevaisuudestaan. Lähes 40 % kertoi näkevänsä tulevaisuuden erittäin positiivisena, hieman yli puolet melko positiivisena, ja 7 % kertoi, ettei näe tulevaisuutta lainkaan positiivisena. Turvattomuudesta kertoi useampi: jopa yli viidennes teini-ikäisistä koki olonsa turvalliseksi nykyisessä sijaishuoltoapaikassaan ”vain välillä”, 3 % ei koskaan.

POHDI

Miten voisimme parantaa nuorten turvallisuudentunnetta sijaishuollossa?

Lasten keskinäiset konfliktit kärjistyvät sijaishuollossa usein väkivallaksi

Sijaishuollossa elävät lapset kohtaavat muita lapsia enemmän kaltoinkohtelua ja väkivaltaa. Toisinaan tätä tapahtuu jopa sijaishuoltoapaikassa, jonka tehtävänä on turvata lapsen turvallinen elämä. Näin ei tietenkään koskaan saisi käydä, ja jokainen sijaishuollon aikuisen taholta tapahtuva kaltoinkohtelun tai väkivallan teko vaatii välitöntä puuttumista. Teini-ikäisistä yli 8 % koki, että oli tullut silloisessa sijaishuoltoapaikassa painostetuksi tekemään jotakin, mitä ei olisi halunnut. Noin 7 % koki, että oli tullut jätetyksi ulkopuolelle tai että hänelle oli kieltäydytty puhumasta, ja 6 % koki tulleen nöyryytetyksi tai nolatuksi. Teini-ikäisistä 6 % oli kokenut aikuisen taholta haukkumista tai nimittelyä, 4 % tönimistä tai ravistelua ja yli 2 % oli tukistettu tai läimäytetty.

Nuorempien sekä selkokieliisiin lomakkeisiin vastanneiden lasten joukossa aikuisten kaltoinkohtelusta merkittävän määrän (yli 5 kpl) mainintoja saivat vain seuraavat kysymykset: lasta oli painostettu tekemään jotain mitä hän ei ole halunnut (6,6 %), ja selkolomakkeen täyttäneistä 15,7 % vastasi, että aikuinen oli puhunut hänelle rumasti, esim. haukkunut.

Lasten keskinäinen henkinen ja fyysinen väkivalta näyttäytyi sijaishuollossa hälyttävän yleisenä. Emme ole Suomessa tämän ongelman äärellä yksin – sama teema on laajasti esillä myös kansainvälisissä sijaishuollosta tehdyissä tutkimuksissa.

Kysyimme lapsilta, missä määrin he ovat saaneet nykyisessä sijaishuoltoapaikassa osakseen ikävää kohtelua toisten lasten taholta. Erityisesti nämä kokemukset erottuvat tuloksista: haukkumista tai nimittelyä kertoi kokeneensa noin viidennes kaikenikäisistä lapsista, ja selkokieliisiin lomakkeisiin vastanneista jopa 38 %. Selkokieliisiin lomakkeisiin vastanneista 35 % kertoi, että toiset lapset olivat satuttaneet heitä. Teini-ikäisistä 17 % kertoi, että heiltä oli varastettu tai yritetty varastaa jotakin, ja 10 % kertoi, että heidän kimppuunsa oli käyty.

Sijaishuoltoapaikan lapsiryhmässä tapahtuvat konfliktit uhkaavat lasten turvallisuutta, kasvua ja kehitystä samalla tavoin kuin huostaanoton perusteina olevat vaaratekijät. Turvattomista olosuhteista sijaishuoltoon sijoitetulle lapselle tulee kyetä takaamaan turvallinen kasvuympäristö, jotta sijaishuollon tavoitteet voivat toteutua. Tähän tarvitaan riittävä määrä riittävän osaavia, kokeneita ja motivoituneita aikuisia sekä ulkopuolisen ohjauksen ja valvonnan tukea.

Lasten välisen vuorovaikutuksen turvallisuus on sijaishuollossa aikuisten vastuulla.

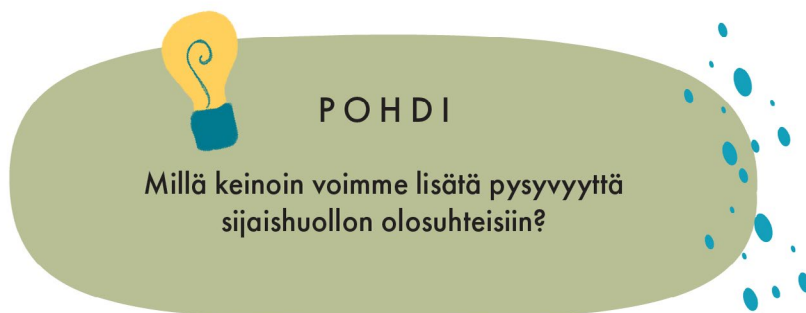
Ikävillä kokemuksilla on taipumus kasaantua: sijoitetut lapset joutuvat huolestuttavan usein henkisen ja fyysisen väkivallan kohteiksi myös sijaishuoltopaikkojen ulkopuolella. Lähes puolet näihin kysymyksiin vastanneista 10–17-vuotiaista lapsista kertoi kokeneensa sijaishuoltopaikan ulkopuolella haukkumista tai nimittelyä, yli kolmannes kiusaamista ja ulkopuolelle jättämistä ja viidennes fyysistä väkivaltaa.

Vaihtuvat suhteet uhkaavat hoivan laatua

Sijoitettujen lasten arkea rikkovat vaihtuvuudet ja muutokset nousivat tutkimuksessamme esille monin tavoin. Monella lapsella on takanaan useita sijaishuoltopaikkoja, ja sosiaalityöntekijät sekä lähiaikuiset ovat vaihtuneet. Osan vaihtuvuudesta tuottavat palvelujärjestelmän käytännöt: ensimmäinen sijaishuoltopaikka on usein vastaanottoyksikkö tai -perhe, josta siirrytään pitkäaikaisempaan sijaishuoltopaikkaan. Paikan suhteen ei ole aina valinnanvaraa, ja tilapäiseksi ajateltu paikka saattaa jäädä pitkäaikaiseksi.

Vaihtuvat suhteet aiheuttavat lapselle pahimmillaan epäonnisen kehän. Yhdysvaltalais tutkimuksessa¹ haastateltiin nuoria, joilla oli kokemuksia kaltoinkohtelusta sekä toistuvista sijaishuoltopaikan vaihdoista. Nuoret kertoivat kokeneensa osattomuutta ja vaiennamista, ja heille oli syntynyt kokemus, ettei kukaan kuunnellut heitä tai ollut heidän puolellaan, vaan heitä siirreltiin järjestelmässä kuulematta heidän ääntään. Tämä kasvatti nuorissa vihaa, joka johti haastavaan käytösoireiluun ja edelleen sijoitusten katkeamisiin. Nuoret kertoivat tuntevansa, että he ovat järjestelmän armoilla.

Kolmen vuoden aikana Kysy ja kuuntele -hankkeeseen osallistuneissa kunnissa sijoitettujen lasten asioista vastaavista sosiaalityöntekijöistä vaihtui arviolta kolmannes. Yli viidennes aineiston lapsista oli jo kolmannessa sijaishuoltopaikassaan, ja 3 %:lle lapsista oli kertynyt sijaishuoltopaikkoja viisi tai enemmän. Runsaat henkilöstövaihdokset lastensuojelulaitoksissa tunnistettiin sosiaalityöntekijöiden vastauksissa tavalliseksi epäkohdaksi.

Sijaishuoltopaikan toimintakulttuuri ja hyvät yhteistyösuhteet ovat avaimia lasten hyvinvointiin

Lastensuojelun sijaishuolto on yhteiskunnan vahva interventio lasten ja perheiden elämään, ja siten yhteiskunnan vastuu sijaishuollon valvonnasta on

¹ Morton ym. 2015.

painava. Valvonnan kysymykset liittyivät läheisesti Kysy ja kuuntele -hankkeen teemoihin: sijoitettujen lasten hyvinvointiin, kokemuksiin ja kohteluun sekä epäkohtien tunnistamiseen.

Ammattilaisten yhteistyösuhteiden laatu heijastuu suoraan sijaishuollossa elävien lasten arkeen, oli sitten kyse sijaishuoltopaikan aikuisten toimintakulttuurista tai sosiaalityöntekijän ja lapsen lähiaikuisten välisistä suhteista. Hyvät yhteistyösuhteet ovat myös valvonnan onnistumisen edellytys.

Sijaishuollon valvonta vaatii onnistuakseen yhteistyötä

Sijaishuollon valvonnan tehtävä on hajautettu eri toimijoille: hyvinvointialueet valvovat alueellaan ja käytössään olevia sijaishuoltopaikkoja, ja lasten asioista vastaavat sosiaalityöntekijät valvovat asiakkaidensa sijaishuollon toteutumista. Sijaishuollon lainmukaisen toteuttamisen edellytyksiä lastensuojelulaitoksissa valvovat myös Aluehallintovirasto ja Valvira.

Yksikkökohtainen valvonta kohdistuu sijaishuoltopaikkaan, kun lapsikohtainen valvonta kohdistuu sijaishuollossa olevan lapsen henkilökohtaiseen tilanteeseen sekä sijaishuollon toteutumisen seurantaan. Lapsikohtainen valvonta on sosiaalityöntekijän vastuulla, mutta tieto ja ymmärrys lapsen tilanteesta voivat rakentuvat vain vuorovaikutuksessa ja keskusteluissa eri toimijoiden välillä.

Toimeksiantosuhteisen perhehoidon valvonta on hyvinvointialueiden vastuulla ja jää käytännössä usein perhehoitoon sijoitettujen lasten asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden harteille.

Tuotimme Kysy ja kuuntele -hankkeessa yhteiskehittämisen tuloksena lapsikohtaisen valvonnan mallin². Nostimme mallinnuksessa keskiöön lapsen kokemustiedon, jota muiden osapuolten tieto täydentää. Mallissa kuvataan, mitä tietoa sosiaalityöntekijä tarvitsee lapsen tilanteesta ja kokemuksista valvontatehtävän toteuttamiseksi sekä sitä, miten valvontatehtävää voidaan toteuttaa lapsikeskeisesti.

Sijaishuollon lapsikohtainen valvonta toteutuu kaikissa lapsen ja hänen sosiaalityöntekijänsä kohtaamisissa. Kysyimme lapsilta, onko heillä mahdollisuus tavata sosiaalityöntekijänsä kahden kesken. Vastausten perusteella meillä on vielä petrattavaa siinä, kuinka hyvin muistamme informoida lapsia tästä oikeudesta: teini-ikäisistä valtaosa (85,4 %) kertoi saavansa tavata sosiaalityöntekijää kahden, mutta pienemmistä sekä selkolomakkeeseen vastanneista lapsista yli kolmannes vastasi olevansa epävarma asiasta.

Pyysimme lapsia kertomaan syitä siihen, miksi ikävistä kokemuksista on joskus vaikea kertoa sosiaalityöntekijälle. Avoimista vastauksista poimitut esimerkit muistuttavat siitä, kuinka tärkeää on pyrkiä luomaan sijaishuoltoon avoin ja turvallinen ilmapiiri sekä kysyä lapsilta aktiivisesti heidän tuntemuksistaan:

Laitoksen pomo kielsi asiasta puhumisen

Sijaisperheessä joudun ongelmiin jos kerron mitä muut lapset tekevät

² Eriksson & Korhonen 2021

Olen jo tottunut asiaan

Päästän tällaiset haukkumiset ja nimittelyt toisesta korvasta sisään ja toisesta ulos

En ole uskaltanut ja olen ujo

Häntä ei kiinnosta.³

Miten lapset tunnistavat huonon kohtelun, jos heiltä puuttuu tietoa omista oikeuksistaan eikä vertailukohtaa laadukkaammasta sijaishuollosta ole?

Aikuisten velvollisuus on auttaa lasta tunnistamaan, millainen on turvallinen sijaishuoltopaikka: miltä se näyttää ja tuntuu.

Sijaishuollon laatu ja epäkohtien laaja kirjo

Lapselle sijaishuollon laatu näkyy arjen puitteina ja sisältöinä. Lapsella, hänen läheisillään sekä ammattihenkilöillä voi kaikilla olla oma käsityksensä siitä, millaista lapsen arjen pitäisi sijaishuoltopaikassa olla. Entä kenellä on valta määritellä havaittu laadun poikkeama epäkohdaksi? Vuonna 2019 julkaistut sijaishuollon kansalliset laatukriteerit⁴ helpottavat yhteistä keskustelua sijaishuollon laadusta, joskin laatukriteerit määrittelevät sijaishuololle vain minimitason.

Sijaishuollon epäkohtien tunnistamiseen ja niiden vakavuuden arviointiin liittyy usein epävarmuutta: mahdollisten epäkohtien kirjo on valtava, ja vaikutukset ovat aina yksilö- ja tilannesidonnaisia. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee päättää, ylittyykö asiassa puuttumisen kynnyks.

Kansainvälisten tutkimusten pohjalta voi todeta, että lasten ja nuorten näkökulmasta sijaishuollon laatu on ennen kaikkea turvallisuutta ja pysyvyyttä, ja epäkohdat aiheuttavat pahimmillaan turvattomuutta ja katkoksia. Kaltroinkohtelu ja väkivalta ovat epäkohtia, jotka vaativat aina välitöntä puuttumista. Lieviltä näyttävät sijaishuollon laatuongelmat voivat nekin olla lasten kokemina merkittäviä.

Australialaistutkimuksessa⁵ haastatellut lapset ja nuoret pitivät tärkeinä sijaishuollon laatutekijöinä huolellista paikanvalintaa, hyviä suhteita sekä nuorten kesken että nuorten ja työntekijöiden välillä, ymmärrystä turvallisuusriskeistä ja nuorten haavoittuvuuksista sekä taitoa kohdata niitä. Nuoret

³ Eriksson & Korhonen 2022a

⁴ Malja ym. 2019

⁵ Moore ym. 2017

peräänkuuluttivat tehokkaampaa, osallistavaa valvontaa sekä kykyä tunnistaa seksuaalista väkivaltaa ja puuttua siihen. Nuorten mukaan sijaishuollon turvallisuuteen vaikuttava paljon riittävä, osaava ja luotettava henkilökunta sekä se, millaiset lapset tai nuoret sijoitetaan samaan paikkaan.

Sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten ääntä tulisi vahvistaa entisestään. On pohdittava jatkuvasti, millaiset rakenteet ja toimintatavat helpottavat avun hakemista ja epäkohdista kertomista.

Epäkohdista tai oudon tuntuista käytännöistä kertominen on usein lapsille ja nuorille vaikeaa, mutta luottamuksellinen suhde sijaishuoltopaikan ulkopuoliseen aikuiseen helpottaa kertomista.

Epäkohtien ehkäisy ja tunnistaminen

Lapsen ja hänen läheistensä tunteminen ja kuuleminen auttavat ammattilaisia sijaishuollon epäkohtien ehkäisyssä ja tunnistamisessa. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on vastuussa luottamuksellisen suhteen luomisesta lapseen, ja sen kautta hän voi seurata lapsen sijaishuollon toteutumista.

Sijaishuoltopaikan lähiaikuinen on sosiaalityöntekijän tärkeä yhteistyökumppani lapsen tilanteen seurannassa. Heidän toimiva yhteistyösuhteensa helpottaa yhteistä lapsen suojelun tehtävää.

Kysy ja kuuntele -tutkimuksen aineistossa sosiaalityöntekijät tunnistivat noin 19 %:ssa lasten sijaishuoltopaikoista lapsen hyvinvointiin vaikuttavia epäkohtia. Perhehoidossa epäkohdat liittyivät yleisimmin kasvatus- ja vuorovaikutusongelmiin, laitoksissa puolestaan lasten keskinäisiin konflikteihin ja riittämättömään aikuisten määrään.

Sosiaalityöntekijöiden mielestä sijaishuollossa havaittuihin epäkohtiin puuttumista helpottavat luottamukselliset suhteet sekä lasten että sijaishuoltopaikkojen aikuisten kanssa. Keskinäinen tuntemus ja hyvä keskusteluyhteys helpottavat ristiriitojen selvittelyä, samoin selkeät toiminnan raamit.

Arjen ongelmien juurisyyt löytyvät rakenteista

Hankeessamme toteutetuissa haastatteluissa sosiaalityöntekijät totesivat varsin yksimielisesti, että lasten tapaamisille jää työn arjessa aivan liian vähän aikaa. Ajan puutteen vuoksi myös monet sijaishuoltopaikat jäävät sosiaalityöntekijöille melko vieraisiksi, jolloin epäkohtiakin on vaikea tunnistaa. Suuresta työkuormasta johtuva ajan puute on hyvä esimerkki sosiaalityön rakenteellisista ongelmista, jotka uhkaavat sijoitettujen lasten oikeuksia.

Rakenteellisten ongelmien suuri yhteinen nimittäjä on työvoiman puute, joka johtaa ylikuormitukseen ja vaihtuvuuteen eri puolilla palvelujärjestelmää. Tästä seuraa erilaisia lasten edun vastaisia tilanteita ja toimintatapoja. Esim. perhehoidossa ilmenevien kasvatusongelmien kärjistyminen voisi olla

estettävissä riittävällä perhehoitajalle tarjotulla tuella. Laitoshoidossa lasten keskinäiset väkivaltatilanteet vähenevät väistämättä, jos aikuisia on enemmän läsnä.

Kansainväliset tutkimukset kertovat hyvin yhteneväisesti, millaiset rakenteelliset ongelmat uhkaavat sijaishuoltoapaikkojen toimintakulttuuria: resurssiongelmat, vaativa työympäristö, riittämätön tuki, matala palkkataso, tehoton johtaminen sekä puutteet ohjeistuksessa ja koulutuksessa. Hyvät asiakassuhteet ovat todennäköisempiä organisaatioissa, joissa työntekijät ovat tyytyväisiä työhönsä ja työmäärä kohtuullinen.⁶

Kuormittavat tilanteet voivat kärjistyä sijaishuollon arjessa kaltoinkohteeksi, ellei työntekijöillä ole riittävää osaamista niiden kohtaamiseen. Haasteet lisääntyvät, kun työntekijät vaihtuvat vuoroittain, lapsiryhmät ovat isoja ja samassa ryhmässä on samoista vakavista ongelmista kärsiviä lapsia.⁷

Sijaishuollossa tehtävä työ on hyvin vaativaa, ja epäkohdiksi määrittyviä tilanteita sattuu väistämättä. Nämä tilanteet tarjoavat otollisen paikan tarkastella rakenteita.

Parasta on kiipeillä omenapuissa

Sijaishuollon tutkimustuloksista raportoiminen tuottaa tutkijoille päänvaivaa. Julkisuudessa sijaishuollosta kerrotaan usein vain ne tarinat, joissa yhteiskunta on epäonnistunut lapsen suojelemisessa. Epäkohtia on tärkeää tutkia ja tutkimustuloksista on kerrottava, jotta muutos parempaan on mahdollinen. Yhtä tärkeää on kertoa siitä, kuinka sijaishuollossa eletään enimmäkseen hyvää, turvallista ja tavallista arkea – ja kiittää lämpimästi aidosti välittäviä ammattilaisia, jotka tekevät sen päivittäin mahdolliseksi.

Kysyimme tutkimuksessamme lapsilta, mitkä asiat heille ovat omassa elämässä juuri nyt parhaita. Elämän parhaiksi asioiksi 10–12-vuotiaat lapset kuvasivat tärkeitä ihmissuhteita, harrastuksia, muuta mieluista vapaa-ajan viettoa sekä oman tilanteen paranemista. Myös oma rauha, turvallisuus ja uusien asioiden oppiminen toistuvat vastauksissa. Maininnan saivat myös ”uiminen, polkupyöräily, pikkuautot, legot” sekä se, että ”voin kiipeillä omenapuissa”.⁸

Teini-ikäiset vastaajat toivat elämän parhaina asioina esille sijaisperheen jäseniä, hyviä välejä biologisiin vanhempiin sekä seurustelukumppaneita ja ystäviä. Myös vapaa-aika, koulu, harrastukset ja eläimet mainittiin. Vastauksista kävivät ilmi myös kokemukset yhteenkuuluvuudesta, välittämisestä, huolten kevenemisestä, itsenäistymisen lähestymisestä sekä vahvistumisesta.

⁶ Uliando Et Mellor 2012; Davidson 2010; Vis Et Fossum 2015

⁷ Euser ym. 2014

⁸ Eriksson Et Korhonen 2022a

Toimivat rakenteet mahdollistavat sijaishuollossa sen, että työntekijät saavat tehdä työnsä hyvin ja lapset elää turvallista, tavallista arkea.

ARTIKKELI PERUSTUU SEURAAVIIN KYSY JA KUUNTELE -HANKKEEN JULKAISUIHIN:

Eriksson, Pia & Korhonen, Päivi (2022a) "Kiitos kun pidätte huolta, että asiat olisi minulla hyvin": Kysy ja kuuntele -hankkeen loppuraportti. THL Raportti 3/2022.

Eriksson, Pia & Korhonen, Päivi (2022b) Lapsikohtaisen valvonnan malli. THL Työpäperi 4/2022.

Korhonen, Päivi & Eriksson, Pia (2021) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat: Katsaus 2000-luvulla tehtyihin tutkimuksiin. THL Työpäperi 34/2021.

MUUT LÄHTEET:

Davidson J. C. (2010) Residential care for children and young people: priority areas for change. *Child Abuse Review*, Nov/Dec 2010; 19 (6): 405–422.

Euser S., Alink L. R. A. & Tharner A. ym. (2014) Out of home placement to promote safety? The prevalence of physical abuse in residential and foster care. *Children and Youth Services Review*, February 2014; 37: 64–70.

Malja, M., Puustinen-Korhonen, A., Petrelius, P. & Eriksson, P. (2019) Lastensuojelun laatusuositus. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 2019:8.

Moore T., McArthur M., Death J., Tilbury C. & Roche S. (2017) Young people's views on safety and preventing abuse and harm in residential care: "It's got to be better than home". *Children & Youth Services Review*, October 2017; 81: 212–219.

Morton B. (2015) Seeking Safety, Finding Abuse: Stories from Foster Youth on Maltreatment and Its Impact on Academic Achievement. *Child & Youth Services*, Jul/Sep 2015; 36 (3): 205–225.

Uliando A. & Mellor D. (2012) Maltreatment of Children in out-of-home care: A review of associated factors and outcomes. *Children and Youth Services Review*, December 2012; 34(12): 2280–2286.

Vis S.A. & Fossum S. (2015) Organizational factors and child participation in decision-making: differences between two child welfare organizations. *Child and Family Social Work*, August 2015; 20 (3): 277–287.

2

LAITOSHOIDON LAATUKRITEEREISTÄ HYVÄN KOHTELUN SUUNNITELMAAN

Tapausesimerkki: Näin hyvän kohtelun suunnitelma laadittiin Pallo-kodeilla

Katja Halonen ja Päivi Salosivu

Kirjoittajat työskentelevät Avosylin Oy:n sijaishuoltopalveluissa.

Lastensuojelun sijaishuollon laatuksiteerit käytäntöjen raamittajana

Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi lastensuojelun laatusuosituksen vuonna 2019 ja se pitää sisällään myös sijaishuollon laatuksiteerit. Sijaishuollon laatuksiteerit perustuvat osittain perus- ja ihmisoikeussäännöksiin sekä lastensuojelutoimintaa koskevaan kansalliseen lainsäädäntöön. Osa niistä on taustansa takia velvoittavia. Tämän lisäksi kriteereissä kulkee tutkimustietoon perustuvia suosituksia laadukkaan sijaishuollon järjestämisestä ja tuottamisesta. Kriteerien määrittelyssä keskiössä on pidetty lapsen näkökulmaa eli sitä, mitä laadukas sijaishuolto lapsen näkökulmasta on. Laatuksiteerejä on kaikkiaan 12, ja ne on järjestetty prosessimaisesti sijaishuoltomuodon ja -paikan valinnastalapsen tuloon sijaishuoltopaikkaan, lapsen arkeen sijaishuoltopaikassa, sieltä pois siirtymiseen ja sijaishuollon päättymiseen. Lisäksi on määritelty sijaishuollon suunnitelmallisuutta ja dokumentointia koskevat kriteerit.¹

Kaikilla lapsilla on oikeus hyvään hoitoon. Tässä tekstissä kuvataan Pallo-kotien hyvän kohtelun suunnitelma lastensuojelun laatuksiteereiden pohjalta. Teksti on koottu työryhmissä käydyistä keskusteluista ja työpajoista sekä lasten kanssa pidetyistä omakasvattajakeskusteluista ja yhteisöilloista. Määrittelemme näissä laadukkaan laitoshoidon laatuksiteereissä ne tavoitteet, joiden toteutumisen eteen teemme töitä jokaisen hoidossamme olevan lapsen kohdalla. Palvelun piirissä olevien lasten pitää voida luottaa siihen, että sijaishuollossa tehdään kaikki sen eteen, että lapset voivat tuntea olevansa turvassa. Heistä tulee huolehtia hyvin, ja heitä tulee tukea ja auttaa kaikissa elämänvaiheissa sekä haasteissa.

Sijaishuoltopaikan työntekijöiden tulee voida luottaa siihen, että heillä on kaikki tarvittavat resurssit ja välineet laadukkaan laitoshoidon toteuttamiseksi ja tukemiseksi.

Omaavonta ja hyvää kohtelua koskeva suunnitelma Pallo-kodeilla

Kaikkien sosiaalihuoltoa tarjoavien yksiköiden on laadittava omaavontasuunnitelma laadun, turvallisuuden ja asianmukaisuuden varmistamiseksi.²

Omaavonnalla tarkoitetaan hyvinvointialueen ja yksityisen palvelun tuottajan omatoimista laadun varmistamista siten, että toiminnassa toteutuvat lainsäädännöstä ja valvontaohjelmista johtuvat sekä palvelujen tuottajan itse omalle toiminnalleen asettamat laatuvaatimukset, joissa on otettu huomioon palvelujen laadusta annetut suositukset. Omaavonta on osa

¹ Malja, Marjo; Puustinen-Korhonen, Aila; Petrelius, Päivi; Eriksson, Pia (2019) Lastensuojelun laatusuositus Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2019:8.

² Sosiaalihuoltolaki 47§; Laki yksityisistä sosiaalipalveluista 6§; Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 40§

toimintayksikössä tai toiminnassa toteutettavaa laadunhallintaa. Se korostaa toimintayksikön omaa vastuuta palvelujen asianmukaisuudesta ja laadusta.³

Oma- ja osallisuutta ja arjen laadukkaan työskentelyn näkyväksi tekemistä varten sijaishuolto- paikkaan on hyvä koota kansio, joka pitää sisällään vähintään seuraavat asiat:

- Yksikön viikkosuunnitelma ja päivärakenne
- Yksikön toimintakäytänteet
- Oma- ja osallisuussuunnitelma
- Hyvää kohtelua koskeva suunnitelma
- Laadukkaan laitoshoidon laatukriteerit
- Sosiaali- ja potilasasioiden palvelut yhteystietoineen⁴

Kansio on oltava saatavilla siten, että lapsella, hänen vanhemmillaan tai muilla läheisillä sekä työntekijöillä on mahdollisuus perehtyä siihen. Työntekijöiden ajatuksia oma- ja osallisuudesta ja arjen toimintakäytänteistä:

"Oma- ja osallisuussuunnitelma on myös hyvä uusien työntekijöiden tai harjoittelijoiden perehdyttämiseen: käytäntö siitä, miten meillä arjessa toimitaan. Suunnitelma auttaa myös pohtimaan, teemmekö me aikuiset ns. hukkatyötä vähäpätöisempien asioiden hoidossa. Sekin aika antaa mahdollisuuden läsnäoloon lasten ja nuorten kanssa. Suunnitelman päivitystä voisi miettiä esim. pari kertaa vuodessa ideariihen tapaan: mitä koettu hyväksi ja mitä olisi tarpeellista muuttaa."

"Tärkeitä ovat myös ihan yleiset säännöt, toimintaperiaatteet. Arki, sen tavallisuus ja kodinomainen tunnelma."

"Ohjataan lapsia normaaliin arkirytmiin eli yöt ovat nukkumista varten ja aamulla mennään kouluun. Iltapäivät ovat aikaa harrastuksille ja kavereille."

"Lapset osallistuvat hyvän kohtelun suunnitelman tekemiseen konkreettisesti, tehdään ja pohditaan yhdessä. Sieltä tulee lopulta hyviä ajatuksia ja oivalluksia."

Lastensuojelulaitosten on laadittava hyvää kohtelua koskeva suunnitelma osana oma- ja osallisuussuunnitelmaa. Suunnitelman täytyy kuitenkin olla erillinen ja selkeä oma kokonaisuutensa, joka arvioidaan ja tarkastetaan vuosittain. Säännös on velvoittava vain lastensuojelulaitoksille.⁵

³ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2023) Lastensuojelun käsikirja. Oma- ja osallisuus lastensuojelussa. Viitattu 28.2.2023

⁴ Näiden lisäksi Eduskunnan oikeusasiamiehen, Aluehallintoviraston ja yhteystiedot sekä ohjeistus, miten voi pyytää apua esimerkiksi kantelun tai valituksen tekemiseen.

⁵ Lastensuojelulaki 417/2007 Hyvän kohtelun suunnitelma 61 b §

Laitokseen sijoitetuille lapsille on annettava mahdollisuus osallistua suunnitelman tekemiseen ja heitä on kuultava suunnitelman laatimisen ja tarkastamisen yhteydessä. Suunnitelma tulee arvioida ja tarkistaa vuosittain.

"Hyvän kohtelun suunnitelmalla on tarkoitus tukea lasten ja nuorten itsemääräämisoikeutta sekä luoda ja vaalia avoimuutta. Luoda yhteisymmärrystä ja yhteen hiileen puhaltamista yhteisiin sääntöihin ja meidän toimintatapoihimme. "

"Lapsen ja nuoren arvokkuus ja ainutlaatuisuus tiedostetaan. Lapsella on mahdollisuus harrastaa ja tehdä niitä asioita, jotka hänelle ovat tärkeitä. Jokaisella on oikeus näkyä ja olla olemassa. Jokaisella on yksi elämä ja yksi lapsuus sekä nuoruus. Yhteiset säännöt ja toimintatavat mahdollistavat parhaan mahdollisen hyvän kohtelun jokaiselle sijoitetulle lapselle arvokkaalla ja kunnioittavalla tavalla."

"Kerran viikossa yhteisössä tehdään lasten toivomia aktiviteetteja ja ruokia ja heidän mielipiteitään kysytään päiväkohtaiseen ohjelmaan. Lasten kanssa vietetään paljon aikaa yhdessä sekä omakasvattaja-ajalla."

"Yhteisöllisyyttä tukevat myös tilaratkaisut. Kun keittiö ja olohuone -tilat sijoittuvat talossa keskeisellä paikalla, yhdessäolo on sen myötä helppoa. Lapset haluavat viettää paljon aikaa aikuisten kanssa."

Lasten osallisuus hyvää kohtelua koskevan suunnitelman tekemiseen

Pallo-kodeilla kaikki lapset osallistuivat suunnitelman tekemiseen. Jokaisessa yksikössä omakasvattaja kävi ensin lapsen kanssa kahden kesken läpi yhdessä sovitut teemat. Teemana olivat hyvä hoito ja kasvatusta, hyvä kohtelu ja osallisuus. Omakasvattaja kirjasi lapsen ajatukset, mielipiteet ja pohdinnat Nappula-asiakastietojärjestelmään lapsen tietoihin, joista ne ovat lapsen luettavissa tarvittaessa.

Lapsen ja omakasvattajan tapaamisen jälkeen järjestettiin yhteisöiltä, jossa vielä yhdessä pohdittiin ja keskusteltiin lasten ajatuksista hyvästä kohtelusta. Yhteisöillassa puheenaiheet liittyivät hyvän kohtelun suunnitelman lisäksi mm. lasten itsemääräämisoikeuksiin, rajoittamistoimenpiteisiin sekä lasten oikeuksiin. Lapsille kerrottiin, että hyvän kohtelun kirjallinen suunnitelma on nähtävillä ja jokaisen lapsen saatavilla yksikössä ja jokaisella lapsella on mahdollisuus tarkemmin tutustua suunnitelmaan yhdessä yksikön aikuisen kanssa.

Lapset olivat varsin innostuneita ja keskustelua teemoista käytiin ahkerasti. Jokainen lapsi valitsi yhden itselleen tärkeän asian muistiinkirjatuista asioista ja niiden perusteella askarreltiin yhdessä lasten kanssa seinälle ripustettava taulu. Se ripustettiin yhteiseen tilaan ja on siellä kaikkien nähtävillä ja muistuttaa siitä, mitä hyvä kohtelu meille merkitsee. Hyvää kohtelua koskeva suunnitelma sekä lasten tuottama taulu päivitetään vuosittain yhdessä lasten kanssa.

HYVÄ KOHTELU ON

Lapset halusivat nostaa esiin mm. seuraavia asioita:

Pallo-kodin laatukriteerit

Pallo-kodin laatukriteerit on laadittu edellä mainitun 2019 julkaistun lastensuojelun laatusuosituksen pohjalta. Alla on kuvattu hyvinvoinnista huolehtimisen eri osa-alueet ja niihin liittyvä päämäärä.

LAPSEN TURVALLISUUDESTA HUOLEHTIMINEN

Jokainen lapsi sijoitetaan turvalliseen laitoshoittoon, jossa häntä suojellaan kaikenlaiselta kaltoinkohtelulta. Korjaavien kokemusten myötä luottamus ja turvallisuuden tunne kasvavat.

Toiminnan päämäärä: Lapsi tietää, että hänestä huolehtiva sijaishuoltoipaikka ja sen aikuiset pitävät hänestä huolta, antavat tukea ja suojelevat häntä. Sijaishuoltoipaikan aikuiset antavat lapsen ilmaista pelkonsa ja tunteensa sekä menneistä että nykyhetken tapahtumista. Lapsen ymmärrys itsensä suojaamisesta ja itsensä suojaamisen taidot kehittyvät.

"Lapsi tietää, että hän saa sijaishuoltoipaikan aikuisilta apua, jos joutuu esim. kiusatuksi tai häntä muutoin vahingoitetaan. Lapsi tietää, että häntä vahingoittavan toiminnan estämiseksi ja lopettamiseksi reagoidaan nopeasti tehden kaikki tarvittavat toimenpiteet."

"Sijaishuoltoipaikan aikuiset varmistavat, että lapsi saa tarpeellista tietoa yleisistä turvallisuusohjeista ja siitä, miten suojata itseä."

LAPSEN TERVEYDESTÄ JA HYVINVOINNISTA HUOLEHTIMINEN

Sijaishuoltoipaikka tukee lapsen fyysistä ja emotionaalista terveyttä sekä

huomioi hänen muuttuvat kehitystarpeensa. Näin kasvatetaan lapsen mahdollisuuksia elää tervettä ja tasapainoista elämää.

Toiminnan päämäärä: Lasta tuetaan terveelliseen elämäntapaan ja hän tietää, että hänestä pidetään hyvää huolta myös silloin, kun hän ei voi hyvin. Sijaishuoltopaikka tukee lapsen kasvua, kehitystä ja terveyttä sekä luo hänelle tulevaisuuden toivoa.

"Lapsi tietää, että hän saa tukea ja opastusta omasta kehostaan huolehtimiseen, esim. peseytymiseen, hampaiden pesuun, vessakäynteihin, ja voi luottaa siihen, että tämä tapahtuu hänen yksityisyyttään ja tunteitaan kunnioittaen."

"Osana lapsen kuntoutusta sijaishuoltopaikan aikuiset käyttävät aktiivisesti ja tietoisesti hyväksi luontoavusteisia menetelmiä ja luontoympäristössä toimimista."

LAPSEN KASVUSTA JA KEHITYKSESTÄ HUOLEHTIMINEN

Jokaiselle lapselle annetaan täysi tuki hänen kasvu- ja kehityspotentialinsa toteuttamiseen – kuitenkin niin, että otetaan huomioon hänen ikänsä, kehitysvaiheensa, kykynsä, oppimistyylinsä, kulttuurinsa, kielensä ja viestintätarpeensa.

Toiminnan päämäärä: Lasta rohkaistaan saamaan mielihyvää ja itsetuntoa oppimisesta ja tavoitteiden saavuttamisesta. Tähän sisältyy koulutuksen lisäksi myös sosiaalisten taitojen ja muiden elämäntaitojen kehittyminen. Lapsi oppii ymmärtämään oppimisen arvon ja tietää, kuinka edistää omaa henkilökohtaista kasvuaan ja elämänvalintojaan.

"Lapsi tuntee mielihyvää tavoitteidensa saavuttamisesta. Hän ymmärtää myös sen opin arvokkuuden, joka saadaan tekemällä virheitä ja ottamalla riskejä sekä silloin, kun asiat eivät suju suunnitelmien mukaan."

"Sijaishuoltopaikan aikuiset tukevat lapsen kuntoutumista ja identiteetin rakentumista ja työstävät lapsen elämäntarinaa yhdessä tämän kanssa."

LAPSEN KULTTUURISTA HUOLEHTIMINEN

Jokaisen lapsen etnistä, kulttuurista, yhteisöllistä, kielellistä, uskonnollista, henkistä ja yksilöllistä erityislaatua tuetaan ja edistetään.

Toiminnan päämäärä: Lapsi tietää, että hänen ainutkertaista identiteettiään arvostetaan. Hän tuntee ylpeyttä ylläpitäessään ja kehittäessään suhdettaomaan kulttuuriinsa, perheensä historiaan, tapoihin ja uskomuksiin sekä omiin mielityksiinsä ja mielenkiintonsa kohteisiin.

"Lapsi voi itse valita vaatteet, jotka miellyttävät häntä ja huomioivat hänen kulttuurilliset tarpeensa."

"Sijaishuoltopaikan aikuiset kannustavat lapsia erilaisuudesta oppimiseen esim. valmistamalla erilaisiin kulttuureihin kuuluvia mieluisia ruokia, juhlistamalla eri maiden juhlapäiviä, osallistamalla kulttuurisiin tapahtumiin ja varmistamalla, ettei sijaishuoltopaikassa käytetä syrjivää kieltä."

LAPSEN ELÄMÄNTAIDOISTA HUOLEHTIMINEN

Jokaista lasta tuetaan sellaisten taitojen ja henkilökohtaisten vahvuuksien kehittämisessä, jotka vahvistavat luottamusta eri tilanteissa selviytymiseen ja mahdollistavat myönteiset siirtymät kautta lapsen koko elämän.

Toiminnan päämäärä: Lasta kannustetaan luottamaan kykyynsä huolehtia itsestään sekä kehittämään kattavat sosiaaliset, kodinhoidolliset ja ihmissuhteisiin liittyvät taidot. Tämä edesauttaa lasta rakentamaan vahvoja ja terveitä ihmissuhteita, jolloin hän kehittää luottavaisen ja myönteisen asenteen elämään ja tulevaisuuteen. Se vahvistaa tunnetta siitä, että lapsi selviytyy elämänsä kehitysvaiheista.

"Lapsi tietää saavansa tukea tekemissään valinnoissa ja oppii myös sanomaan "Ei" henkilöille, jotka yrittävät painostaa häntä väärin valintoihin."

"Sijaishuoltopaikan aikuiset ymmärtävät, että jokapäiväinen arki ja sen toiminnoissa karttavat taidot kerryttävät elämänhallinnan taitoja."

LAPSEN OSALLISUUDESTA HUOLEHTIMINEN

Jokaiselle lapselle tulee antaa mahdollisuus aitoon ja aktiiviseen osallisuuteen kaikissa hänen elämänsä vaikuttavissa asioissa. Hänen pitää voida myös antaa oma panoksensa sijaishuoltopaikan toimintaan ja ottaa näin oma paikkansa aktiivisena yhteisön jäsenenä.

Toiminnan päämäärä: Lapsi tietää, että hänen mielipiteensä ovat tärkeitä ja että ne otetaan huomioon arkielämään, ihmissuhteisiin, kasvuun ja kehitykseen, terveyteen ja hyvinvointiin sekä kulttuuriin ja sukulaisuuteen liittyvissä asioissa. Hänellä on oikeus sanoa mielipiteensä sijaishuoltopaikasta ja sen tekemästä työstä. Lasta autetaan kehittämään itseluottamustaan niin, että hän kykenee ilmaisemaan mielipiteensä eri tilanteissa ja toimimaan aktiivisena yhteiskunnan jäsenenä.

"Lapsi osallistuu oman muistokokoelmansa keräämiseen esim. valokuvista, piirustuksista, maalauksista, kirjeistä, matkamuuistoista ja syntymäpäiväkorteista."

"Sijaishuoltopaikan aikuiset huolehtivat ja kannustavat lasta osallistumaan yhteisökokouksiin kehittääkseen lapsen itseilmaisua, neuvottelutaitoja ja kykyä toisten kanssa viestimiseen."

LAPSEN YHTEENKUULUVUUDESTA JA LÄHEISSUHTEISTA HUOLEHTIMINEN

Jokaista lasta tulee tukea saamaan tietoa syntymäperheestään, kulttuuristaan ja alkuperästään. Lapsen yhteydenpitoa perheeseen, sukuun ja muihin läheisiin tulee aktiivisesti edistää ja tukea hänen etunsa mukaisella tavalla

Toiminnan päämäärä: Lasta autetaan elämäntarinan ja merkityksellisten ihmissuhteiden rakentamisessa ja katkeamattomien ihmissuhteiden säilyttämisessä perheeseensä, sukuunsa ja ystäviinsä. Tämä vahvistaa hänen itsetuntemustaan, emotionaalista hyvinvointiaan ja yhteenkuuluvuuden tunnettaan.

"Lapsi tietää, että aikuiset kuuntelevat ja ymmärtävät hänen toiveitaan liittyen hänen syntymäperheeseensä, ystäviinsä ja muihin läheisiin, ja kunnioittavat hänen niihin liittyviä tunteita ja näkemyksiä."

"Sijaishuoltopaikan aikuiset tukevat lasta yhteyksien ylläpidossa eri tavoin.: He järjestävät tapaamisia ja kyyditsevät lasta tapaamisiin ja tukevat yhteydenpitämistä kirjein ja kortein, tekstiviestein, someviestein. He huolehtivat, että lapsella on käytössä puhelinliittymä yhteydenpitoa varten."

LÄHTEET:

Avosylin Oy / Pallo-Kotien lapset ja työntekijät

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 40 §

Laki yksityisistä sosiaalipalveluista 922/2011 6 §

Lastensuojelulaki 417/2007 61 b §

Malja, Marjo; Puustinen-Korhonen, Aila; Petrelius, Päivi; Eriksson, Pia (2019) Lastensuojelun laatusuositus Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2019:8.

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) 47 §

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2023) Lastensuojelun käsikirja. Omavalvonta lastensuojelussa. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-valvonta#omavalvonta%20lastensuojelussa> Viitattu 28.2.2023.

3

TYÖSKENTELY LAPSEN VANHEMMAN KANSSA

Maarit Koivisto

Kirjoittaja toimii perheterapeutina Lausteen perhekuntoutuskeskuksessa.

Sijaishuoltoon tuleva lapsi tai nuori kantaa mukanaan niin kasvuolosuhteidensa kuin elämänhistoriansa kokemuksia, kuten meistä jokainen. Niiden riittävä tunteminen ja ymmärtäminen on edellytys lapsen nykytilanteen ja käyttäytymisen sekä ajattelun ymmärtämiseksi. Sijaishuollossa on olennaista tuntea lapsen elämän keskeisiä tapahtumia, läheisiä ihmisiä ja vuorovaikutussuhteita. Läheiset vaikuttavat lapseen merkittävästi niin sijaishuollon aikana kuin sen jälkeenkin. Sijaishuolto on usein lapsen elämässä mukana vain lyhyen hetken, mutta läheiset ihmissuhteet ovat osa hänen elämäänsä aina. Lapsen tilanteen tarkastelu erillään hänen läheisverkostostaan on puutteellista.

Tässä tekstissä pohditaan yhteistyötä vanhemman ja lapsen muiden läheisten kanssa. Tavoitteena on innostaa sijaishuollossa työskenteleviä ammattilaisia tarkastelemaan, millaisin keinoin voi parhaalla mahdollisella tavalla auttaa asiakkaana olevaa lasta ja tämän läheisiä.

On tärkeää, että sijaishuollon aikana tehdään hyvää ja tiivistä yhteistyötä lapsen vanhemman tai muun läheisverkoston kanssa. Yhteistyön toimiessa voidaan parhaimmillaan puhua kasvatuskumppanuudesta kodin ja sijaishuoltopaikan välillä – onhan vanhempi lapsen itsensä lisäksi pääsääntöisesti lapsensa asioiden paras asiantuntija. Vanhemmalta me ammattilaiset voimme saada tärkeitä vinkkejä, tietoa ja ymmärrystä lapsen tilanteesta mutta myös oivalluksia tai avauksia uuden näkökulman tai toimintamallin löytämiseksi ja lapsen tai perheen tilanteen edistämiseksi.

Kuntoutustyön perustana on aina suhde!

Muutos ihmisen käyttäytymisessä, ajattelussa tai toiminnassa on mahdollinen vain suhteessa toiseen ihmiseen. Työntekijällä, auttajalla, kasvattajalla tai muunlaista tukityötä tekevällä ammattilaisella tulee olla vuorovaikutussuhde työskentelyn kohteena olevan henkilön kanssa. Lähtökohtaisesti voidaan ajatella, että sijaishuoltoon sijoitetun lapsen tilanteessa tavoitteena on muutostyöskentely, jonka tavoitteita hahmotellaan yhdessä lapsen ja hänen läheistensä kanssa. Muutosta voidaan tavoitella tapahtuvaksi joko lapsen ja/ tai vanhemman käyttäytymisessä tai tilanteessa. Ymmärrämme, että muutoksen aikaansaaminen on yleisesti ihmiselle vaikeaa, se vaatii aikaa ja usein toistuvia kokeiluja, yrityksiä ja erehdyksiä. Aina emme myöskään ole samaa mieltä muutoksesta tai sen tarpeellisuudesta. On luonnollista, että sekä lapsi että aikuinen tarvitsevat muutoksen ymmärtämisessä, hyväksymisessä ja toteuttamisessa roppakaupalla tukea. Usein sijaishuollon kontekstissa tarjottava tuki on monen eri ammattikunnan edustajan tarjoamaa ammatillista tukityötä. Auttamistyö on aina luonteeltaan vuorovaikutustyötä. Yksi avaintekijä sen onnistumisessa on autettavan ja auttajan välillä vallitseva luottamukseen, tasavertaisuuteen ja aitoon kohtaamiseen pyrkivä vuorovaikutussuhde. Sen muodostumiseksi tarvitaan aikaa, kohtaamisia ja luottamusta sekä tahtotilaa yhteistyön mahdollistamiseksi.

Työntekijän ja asiakkaan välinen suhde ei ole lähtökohtaisesti tasavertainen, koska toinen osapuoli on siinä ammattiroolistaan käsin. Asiakkaana oleva saattaa kokea olevansa alisteisessa tai vähempiarvoisessa asemassa,

vaikka työntekijä ei näin ajattelisi tai toimisi. Aidon, avoimen, vastavuoroisen ja inhimillisen vuorovaikutussuhteen muodostaminen voi olla haastavaa, ja oman erityisyytensä siihen tuo tämä asiakas-työntekijä-asetelma. Heittäytymistä ihmissuhdeperustaiseen työhön ei pidä pelätä, mutta työntekijä on ennen kaikkea asiakasta varten, ja hänen tulee olla tietoinen omasta ammattiroolistaan.

Kutsu yhteistyösuhteeseen

Yhteistyösuhteen rakentaminen työntekijän ja asiakkaan välille on usein monin tavoin vaativaa. Toisaalta se on kuntoutus- tai auttamistyön toteuttamiseksi välttämätöntä. Miten kohdata hädässä oleva vanhempi siten, että hän kokee tulevansa kohdatuksi aidosti ja omana itsenään ilman menneisyyden painolastin kuormitusta tai leimatuksi tulemistailman syyllistämistä? Miten houkutella mukaan yhteistyöhön sellainen vanhempi, jolla on taustallaan koko joukko aiempia huonoja kokemuksia auttajista, vääränlaisesta tai väärään aikaan tarjotusta avusta?

Sijaishuollossa lapset ja perheet ovat tavallisesti kohdanneet useita auttajia, vaihtuvia työntekijöitä, tiedonsiirtymisen ongelmia eri palveluiden välillä ja kohtuuttomalta tuntuneita odotusaikoja. Monilla vanhemmilla on puutteellinen tieto tai ymmärrys palvelujärjestelmän toiminnasta sekä lastensuojelusta. Perheiden odotukset ovat saattaneet olla epärealistisia, auttamistyöhön ja tukitoimiin on saattanut kohdistua liian isoja tai epärealistisia odotuksia. Usein näkyviä muutoksia on toivottu nopeasti ja on petytty, kun tilanne tai asia ei olekaan korjaantunut toivotulla tavalla tai toivotussa ajassa. Tarjotun tuen intensiteetti on saattanut tuntua väärältä, tukea on voitu kokea olleen liian vähän tai se on voitu kokea liian tiiviinä ja siksi jopa kuormittavana.

Perheillä on usein taustallaan myös väsymyksen aiheuttamaa kuormittuneisuutta, ja perheen vaikea tilanne on saattanut kestää pitkään.

Joskus vanhempien kokemaa turhautumista ja toivottomuutta oman lapsen ja perheen tilanteesta on voinut muuttua jopa välinpitämättömyydeksi. Vanhempien on vaikea motivoitua uuteen auttamisyrittäykseen, koska aiemmat kokemukset ovat olleet niin negatiivisia tai omat voimavarat tuntuvat sillä hetkellä loppuun käytetyiltä. He eivät jaksa tai edes halua enää mukaan uuteen yhteistyöhön. Auttamiselle antautuminen ja vaikeiden asioiden käsittely vie voimavaroja ja on vaativaa, vaikka tarkoituksena on kohentaa tilannetta. Joskus auttamistyön haasteita voi aiheuttaa eronneiden vanhempien keskenään ristiriitaiset tai eriävät näkemykset tilanteesta tai avuntarpeesta. On myös mahdollista, että vanhempi on jonkin henkilökohtaisen syyn vuoksi toisinaan kykenemätön yhteistyöhön, esim. psyykkisen huonovointisuuden ja / tai päihiteidenkäytön takia.

Sijaishuollon asiakkaina on hyvin erilaisia, omista yksilöllisistä tilanteista tulevia lapsia ja heidän läheisiään. Erilaiset elämäntilanteet, kokemukset ja ennakkoluulot vaikuttavat haluun, kykyyn ja mahdollisuuksiin tehdä yhteistyötä sijaishuoltopaikan työntekijöiden kanssa. Osalle vanhemmista yhteistyöhön lähteminen auttajien kanssa on vaikeaa. Vanhemman motivointi yhteistyöhön on tärkeä ja aikaa vievä tehtävä, johon työntekijöillä kuitenkin tulisi olla ymmärrystä, aikaa ja keinoja. Vanhemman kanssa työskentely useimmiten helpottaa myös lapsen kiinnittymistä sijaishuoltopaikan työntekijöihin. Kun lapsi näkee ja tietää, että hänen vanhempansa puhuu avoimesti perheen asioista työntekijän kanssa, on lapsellakin ikään kuin henkinen lupa ja avoimempi mahdollisuus puhua työntekijöille. Heikosti motivoitunutta vanhempaa yhteistyöhön saattaa motivoida se, kun työntekijä kertoo sen auttavan myös lasta.

Yhteistyötä ja työskentelyä saattavat haastaa myös työntekijän ominaisuudet tai toimintatavat. Auttamistyössä vaaditaan ammattitaidon lisäksi jatkuvaa joustavuutta, inhimillisyyttä, empatiakykyä ja ymmärrystä sekä kykyä asettaa ”ei tietämisen -tilaan”.

On tärkeää pitää mielessä, että jokainen kohtaaminen voi onnistua ja saattaa alulle jotain uutta. Kannattaa myös pohtia, miten kohtaamme jokaisen lapsen ja vanhemman siten, että opimme vuorovaikutuksessa käyttämään juuri heille sopivaa kieltä, työskentelytapaa ja menetelmiä.

Maalaisjärkeä ja inhimillisyyttä vai menetelmiä ja muodollisuutta?

Sijaishuollossa lasten ja vanhempien kanssa työskentelevillä on monenlaisia koulutus- ja kokemustaustoja. Oma noin kahdenkymmen vuoden mittainen työkokemukseni lastensuojelussa on opettanut itselleni sen, että ihmisten kohtaamisesta oppii eniten juuri kohtaamisissa. Luonnollisesti koulutus ja ammatillinen osaaminen muodostavat työntekijän ajattelun ja ymmärryksen perustan, mutta konkreettisimmin kohtaamisesta ja vuorovaikutuksesta oppii niitä harjoittelemalla. Jokainen on työuransa ensi hetkinä aloittelija, ja toisille vanhempien kohtaaminen on jännittävää tai vaikeaa pitkstä työkokemuksesta huolimatta. Epävarmuuden tunteet kuuluvat osaltaan auttamistyöhön: on luonnollista ja tarpeellistakin pohtia omaa osaamistaan ja toimintatapojaan läpi koko työhistoriansa. Mikä minä olen tätä äitiä tai isää neuvomaan? Osaanko sanoa oikeita asioita? Mitä minulta työskentelyssä odotetaan? Nämä

ovat varsin tyypillisiä ajatuksia työntekijän mielessä. Työntekijä voi kokea riittämättömyyttä, huolta ja turhautumistakin. Omien tunteiden tunnistaminen ja käsittely on tärkeää työssä jaksamiseksi: ne mahdollistavat jatkuvan oppimisen ja kehittymisen.

Tapaamisten järjestämisessä on tärkeää kiinnittää huomiota aikaan ja paikkaan. Toinen vanhempi tulee tapaamiseen mieluummin sijaishuolto-paikkaan, kun toiselle oma koti on ehdottomasti helpompi kohtaamispaikka. Pyrkimyksenä on luoda vanhemmille kokemus siitä, että juuri heidän lapsensa ja perheensä tilanne kiinnostaa sinua, että haluat olla apuna asioiden tutkimisessa ja mahdollisen muutoksen aikaansaamisessa. Ole aidosti kiinnostunut ja pyri muodostamaan yhteistyösuhde auttaaksesi vanhempia.

Tapaamisen alussa on hyvä yhteisesti käydä läpi käytettävissä oleva aika ja paikalla olevien ihmisten läsnäolon tarkoitus. Edelliseen tapaamiseen saattaa olla syytä palata ja miettiä, onko siitä esim. jäänyt jokin asia mietityttämään. Jokaisen läsnäolijan on hyvä saada kertoa, mistä toivoo yhdessä puhuttavan. Työntekijän vastuulla on pitää huolta siitä, että jokainen saa tasapuolisesti puheenvuoron ja tulee kuulluksi. Hän huolehtii myös aikataulusta ja ilmapiiristä, jonka on pysyttävä turvallisena, asiallisena ja kaikkia kunnioittavana.

Myös tarjottavilla on merkitystä. Kahvin tai mehun tarjoaminen on toisen huomioimista ja mielessä pitämistä. Seuraavalla tapaamisella muistat asiakkaan juovan kahvia, etkä enää kysy, juoko hän kahvia vai teetä. Pieni purtava auttaa myös keskittymään ja voi lieventää jännitystä viemällä huomiota välillä muihin asioihin. Usein tapaamisiin saatetaan tulla kaukaakin, jolloin syötävän tarjoaminen voi olla tärkeää ennen työskentelyn aloittamista.

Käytetty kieli ja sanat rakentavat todellisuutta joko yhdistämällä tai etäännyttämällä ihmisiä. On tärkeää välttää ammattisanastoa ja pyrkiä puhumaan selkeästi ymmärrettävällä kielellä. Käytetyllä kielellä saattaa myös asettaa itsensä asiakkaan tasolle tai yläpuolelle. Tavoitteena on saada aikaan dialoginen keskustelu, vastavuoroisessa ja luottamuksellisessa asiakas-työntekijä-suhteessa.

Suhteen ja luottamuksen rakentamiseen kannattaa käyttää riittävästi aikaa. Toimiva yhteistyösuhde ja avoin vuorovaikutus työntekijän ja vanhemman välillä mahdollistavat hankalien aiheiden puheeksi ottamisen ja vaikeiden asioiden käsittelyn paremmin kuin ohut ja muodollinen yhteistyön tapa. Työskentely on usein myös vaikuttavampaa silloin, kun vuorovaikutussuhde asiakkaan kanssa on toimiva ja luottamuksellinen. Kohtaamistyössä tulisi siis olla inhimillinen joustava ammattilainen, vaikka työtehtävät edellyttävät toisinaan muodollisia toimia.

Mitä yhteistyöllä tutkitaan, mikä on työskentelyn tavoite?

Sijaishuoltopaikassa asuvan lapsen ja hänen vanhempansa kanssa käsiteltävien aiheiden tai asioiden kirjo on hyvin laaja. Se pitää sisällään oikeastaan koko perheen elämänhistorian, sen menneet ja tulevatkin tapahtumat. Työskentelyä suunniteltaessa on olennaista kuulla sekä lasta että vanhempaa. Se sitouttaa ja mahdollistaa asiakkaan osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemuksen. Toisaalta on olemassa sellaisia tilanteita, joissa työskentelyn sisältöä määritellään ulkoapäin. Esim. vastuusosiaalityöntekijä voi esittää työskentelyä koskevan tavoitteen tai aiheen erityisesti silloin, jos se on vahvasti yhteydessä lapsen sijoittamisen perusteisiin. Mikäli lapsi tai vanhempi ei koe ulkoapäin annettua tavoitetta itselleen tärkeäksi, on todennäköistä, että sen

työstämisessä ei edetä eikä haluttua päämäärää saavuteta.

Usein sijaishuoltoon sijoitettavan lapsen ja hänen verkostonsa vuorovaikutussuhteissa on tai on ollut haasteita. Vuorovaikutuksen tutkiminen ja ymmärtäminen ovat edellytyksiä sille, että työskentelyn aikana voidaan pohtia sen mahdollisia haasteita, ”klikkejä” ja suunnitella sekä harjoitella tarvittavia muutoksia. Perheenjäsenten välinen vuorovaikutussysteemi ja siihen mahdollisesti liittyvät muutostoiveet ovatkin varsin yleinen puheenaihe. On tavanomaista, että lapsi ja / tai vanhempi itse kokevat vuorovaikutussuhteensa olevan huono tai riitaisa ja kaipaavat sen selkiyttämiseen ulkopuolisen ihmisen tukea. Myös keskustelukulttuuri aiheuttaa usein ristiriitoja perheissä. Keskustelua voi olla liian vähän, liian paljon, väärin henkilöiden välillä, väärällä äänenpainolla tai väärillä sanamuodoilla. Erityisen usein haasteet keskustelukulttuurissa nousevat esiin, kun lapsella on kaksi kotia, joiden välinen kommunikointi ei suju.

Lapsen sijoitus kodin ulkopuolelle on kriisi vanhemmalle. Tällöin työskentelyn painopisteenä voi olla vanhemman kannattelu tai oman hoitokontaktin löytäminen vanhemmalle. Keskustelutuen tarjoaminen vaikeassa elämäntilanteessa voi toimia vanhemmuutta kannattelevana tukitoimena.

Joskus vanhemman ja lapsen välillä voi olla ajallinen ja henkinen etäisyys: he eivät ehkä ole olleet pitkään aikaan – tai jopa koskaan – tekemisissä keskenään. Työntekijä saattaa myös joutua houkuttelemaan vanhempaa vanhemmuuden tehtävään. Silloin työskentelyssä voidaan lähteä liikkeelle vanhemmuuden rakentamisesta, pohtia yhdessä, mitä se tarkoittaa tietyn ikäisen lapsen kohdalla sekä milloin ja millä edellytyksillä lapsi ja vanhempi olisivat valmiita viettämään aikaa keskenään.

Auttamistyössä tulee aina huomioida vaikeuksien ja haasteiden ohella myös kaikki se, joka lapsessa, perheessä, vuorovaikutuksessa ja vanhemmuudessa on hyvää ja toimivaa. Työntekijän vastuulla on löytää jokaisella tapaamisella myös myönteisiä asioita, sillä hyvä lisää ympärilleen hyvää. Meidän kaikkien inhimillinen perustarve on saada positiivista palautetta, arvostusta ja kunnioitusta. Muutostarpeista ja negatiivisista asioista tulee pystyä keskustelemaan siten, ettei vanhempi koe työntekijän arvostelevan tai syyllistävän itseään.

TAPAUSESIMERKKI

16-vuotias lapsi sijoitettiin päihdekokeilujen vuoksi sijaishuoltoon. Lapsen vanhemmat olivat eronneet tämän ollessa hyvin pieni. Lapsen ollessa alakouluikäinen vanhemmat olivat päätyneet hetkellisesti takaisin yhteen, mutta yhdessäolo jäi lyhytaikaiseksi, koska väkivaltaisella äidillä oli päihdeongelma. Lapsi on asunut koko elämänsä isän kanssa ja tavannut äitiään vain satunnaisesti.

Lapsen vanhempien välinen vuorovaikutus on aina ollut hyvin ristiriitaista. He olivat aikoinaan hyvin rakastuneita mutta toisinaan väkivaltaisia ja uhkaavia toisiaan kohtaan. Lapsen sijoituksen aikaan vanhemmat eivät olleet tekemisissä keskenään. Kumpatkin vanhemmat ja lapsi olivat tottuneet elämäntapaan, jossa viranomaisilta ja auttajilta pyrittiin salaamaan asioita.

Sijaishuoltoprosessin aikana yhteistyötä ja vanhemmuustyötä tehtiin erikseen kummankin vanhemman kanssa. Lapsen kanssa pidettiin yksilötapaamisia, ja hän oli pääsääntöisesti mukana myös kummankin vanhemman tapaamisissa. Lapsi näki ja koki, että isä piti

edelleen yllä kulisessa ja kertoi perheen asioista ja historiasta varsin kaunistellen. Isän lähdettyä tapaamisista lapsi kertoi työntekijälle kärsivänsä edelleen siitä, ettei isä voi puhua menneistä asioista rehellisesti.

Yhdessä lapsen kanssa valmisteltiin tapaaminen, jossa lapsi työntekijän avulla pystyi kertomaan isälleen sen, miltä tämän valheellinen puhetapa lapsesta tuntui ja miten paljon se oli vaikuttanut häneen koko hänen elämänsä ajan. Isä oli kerrotusta hyvillään: suhde lapseen parani huomattavasti, ja kommunikointi muuttui kaunistelevasta huomattavasti rehellisemmäksi.

Äiti oli ollut pois lapsen elämästä välillä pitkiä ajanjaksoja päihdeongelmansa, siihen liittyvän elämäntavan ja s vankilatuomioiden vuoksi. Lapsen sijoituksen aikana äiti oli välillä vapaalla, välillä vangittuna. Hänen kanssaan pyrittiin järjestämään tapaaminen kuukausittain. Useita kertoja äitiä ei tavoitettu tai hän ei saapunut paikalle sovittuna aikana. Ne olivat lapsesta ikäviä kokemuksia: hän arveli äidin olleen päihtynyt, kun häntä ei tavoitettu. Toisaalta työskentelyn sinnikäs jatkaminen, äidin houkuttelu ja jopa kuljettaminen tapaamisiin oli myönteinen kokemus lapselle.

Lapsi kertoi sijoituksensa päättyessä noin kahden vuoden kuluttua, kuinka merkityksellistä hänen päihdeongelmaisen äitinsä kanssa työskentely oli hänelle ollut. Lapsi kerto aina aiemmin hävenneensä äitiään. Hän oli nähnyt työntekijöiden silmissä ja kuullut heidän sanoissaan halveksuntaa asioidessaan äitinsä kanssa esim. terveysasemalla, sosiaalitoimessa tai koulussa. Sijaishuoltopaikassa lapsi sai täysin aiemmasta poikkeavan kokemuksen: hänen äitiinsä suhtauduttiin päihdeongelmasta huolimatta kunnioittavasti ja inhimillisesti – aivan samoin kuin muihinkin vanhempiin, joita lapsi näki sijaishuoltopaikassa. Äitiä ei tuomittu tai syyllistetty päihdeongelmansa vuoksi. Hän oli aina tervetullut, vaikka olisikin unohtanut tai jättänyt väliin edellisen tapaamisen. Lapsi näki, että äidille tarjottiin kahvit tai joskus jopa ruokaa, sillä hänen vaikea elämäntilanteensa oli työntekijöiden tiedossa.

Työskentelyprosessin aikana työntekijöille oli varsin selvää, että vanhemmuustyöskentelyllä ei pystytä parantamaan äidin pitkäaikaista päihdeongelmaa eikä korjaamaan lapsen ja äidin välisessä suhteessa olevia säröjä. Tavoitteena oli päästä käsiksi näihin vaikeisiin aiheisiin lapsen kanssa ja auttaa häntä muodostamaan riittävän realistinen ja terve käsitys itsestään suhteessa vanhempiinsa ennen aikuistumistaan. Se, että äiti pystyi pyytämään lapselta anteeksi tämän lapsuuden aikaisia tapahtumia ja omaa poissaoloaan lapsen elämässä, oli enemmän kuin mitä työntekijät olisivat voineet ennakoita. Kaikkein eniten kuitenkin lämmitti ja yllätti tytön kokemus siitä, miten suuri vaikutus oli sillä, kun hän näki auttavien työntekijöiden suhtautuvan hänen äitiinsä lämpimästi, eikä äitiä leimattu ongelmiansa vuoksi.

Vanhemman kanssa työskentelemisen merkitys lapselle

Kun lapsi sijoitetaan sijaishuoltoon, on merkityksellistä huomioida lapsen lisäksi hänen vanhempansa, läheisensä ja muu tärkeä verkosto. Lapsi-vanhempi suhde kestää todennäköisesti paljon sijaishuoltoa pidempään, ja sillä on pitkä historia lapsen elämässä ennen ja jälkeen sijaishuoltoa. Yhteistyö vanhemman kanssa on monella tasolla tärkeä viesti myös lapselle. Lapsi näkee, että sijaishuoltopaikassa hänen vanhempansa kohdellaan kuten muitakin vanhempia riippumatta vanhemman tilanteesta ja kunnosta.

Lapselle on merkityksellistä havaita, että vanhempi on kiinnostunut hänen asioistaan ja että tämä pitää riittävän tärkeänä tulla myös omiin keskustelutapaamisiinsa sijaishuoltopaikan työntekijöiden kanssa. Lapsen huolta saattaa helpottaa myös ymmärrys siitä, että hänen vanhempainsakin yritetään ymmärtää ja auttaa. Joskus lapsen huojennus vanhempaan tai perheeseen liittyvässä murheessa voi tuoda myönteisen muutoksen jopa lapsen oireilevaan käyttäytymiseen.

Vanhemman kanssa työskentelyllä voi olla monenlaisia merkityksiä, joita emme osaa asettaa tavoitteiksi työskentelyn alkaessa tai joista emme työntekijöinä edes koskaan saa tietää. Ole siis sinnikäs ja rohkea, inhimillinen ja lämmin, kohtaa ja kysy!

4 PERHEHOIDON ERITYISPIIRTEITÄ – ERI TOIMIJOIDEN ROOLIT JA YHTEISTYÖN MERKITYS

Mirka Alanen

Kirjoittaja työskentelee palveluvastaavana SOS-Lapsikylän perhehoidossa.

Perhehoidon järjestäminen

Perhehoitoa järjestetään ja organisoidaan hyvinvointialueilla eri tavoin. Perhehoitajan ja hyvinvointialueen välillä tehdään toimeksiantosopimus. Toimeksiantosopimus on asiakirja, jolla hyvinvointialue siirtää julkisen hallinto-tehtävän eli esim. sijoitettavan lapsen hoidon ja kasvatuksen perhehoitajalle.¹

¹ Perhehoitoliitto (2023) https://www.perhehoitoliitto.fi/tietoa_perhehoidosta/toimeksiantosopimus

Perhehoitajan ja hyvinvointialueen lisäksi mukana voi olla perhehoidon palvelua tuottava organisaatio. Huolimatta perhehoidon palvelujen kilpailuttamisesta ja ostamisesta yksityiseltä palveluntuottajalta toimeksiantosopimus on aina hyvinvointialueen ja perhehoitajan välinen sopimus. Viranomaisen ja yksityisen palveluntuottajan tehtävä on varmistaa, että sopimukset vastaavat sisällöltään toisiaan eivätkä ole keskenään ristiriidassa.² Perhehoidon palvelua tuottavilla organisaatioilla on erilaisia omia tuen malleja perhehoitajalle. Tässä tekstissä kuvataan SOS-Lapsikylän perhehoidon työskentelymallin kautta perhetyön keskeisiä elementtejä ja toimintaympäristöä.

Perhehoidossa kaikki alkaa lapsesta, jonka tulee olla perhehoidossa kaiken keskiössä, kaikkien toimijoiden mielessä, teoissa ja motivaation lähteenä. Tämä artikkeli kertoo perhehoidon arjesta ja siitä, miten perhehoidon keskeinen toimijatrio – perhehoitaja, palveluntuottaja ja hyvinvointialue – yhdessä edistää lapsen etua yhteistyössä lapsen läheisverkoston ja lapsen itsensä kanssa. Lapsen etua ei ole mahdollista edistää laadukkaasti ilman, että yhteistyö kaikkien näiden toimijoiden välillä sujuu ja tieto kulkee niin, että havainnot ja arjen kuulumisia välitetään ajantasaisesti.

Perhehoitaja elää ja hengittää arkea lapsen kanssa. Palveluntuottaja kulkee perhehoitajan rinnalla vahvistaen lapsen ääntä alueeseen ja läheisverkostoon päin. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on virkavastuu ja hän tekee linjaukset ja päätökset lasta koskien. Tässä artikkelissa pohditaan, miten kukin toimijaosapuoli pystyy omalta osaltaan edistämään tätä yhteistyötä, jotta tärkein eli lapsen etu toteutuu.

Perhehoitajan rooli

Perhehoitajan asemaa ja oikeuksia sekä perhehoidon järjestämistä määrittävät mm. perhehoitolaki sekä lastensuojelulaki³. Perhehoitaja toimii toimeksiantosopimussuhteessa lapsen sijoittaneeseen hyvinvointialueeseen, josta lapselle on nimetty hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä. Perhehoitolakiin on kirjattu, että perhehoitajalle tulee järjestää riittävästi mahdollisuuksia tavata vastuutyöntekijää ja saada häneltä tukea.⁴ Jos perhehoitaja toimii palveluntuottajan kautta, tarjoaa palveluntuottaja riittävän tuen perhehoitajalle. Mikäli hyvinvointialue on kilpailuttanut perhehoitopalvelun, on palveluntuottaja velvoitettu tuottamaan perhehoitajalle sekä lapselle tai hänen läheisverkostolleen sellaista tukea ja ohjausta, jota kyseinen hyvinvointialue on hankintatasopimuksessa määritellyt.

On tärkeää tunnistaa, että perhehoitajan rooli perhehoidossa on jossain määrin ristiriitainen: perhehoitaja toimii samanaikaisesti aktiivisena toimijana ja tiedontuottajana sekä ulkopuolisten päätösten kohteena ja toteuttajana omaa elämäänsä eläen ja lapsesta huolehtien. Perhehoitajan roolin paradoksisuus kumpuaa hänen roolistaan julkisen hallintotehtävän kantajana ja samanaikaisesti lapsesta huolehtivana aikuisena omassa arjessaan. Eli samalla, kun perhehoitaja kiinnittyy lapseen ja luo läheistä suhdetta tähän, hän on julkisen tahon valvonnan ja kontrollin kohteena ottaessaan toimeksiantosopimuksella vastaan julkisen hallintotehtävän. Vaikka jokainen perhehoitaja

² Perhehoitoliitto (2023) https://www.perhehoitoliitto.fi/tietoa_perhehoidosta/toimeksiantosopimus

³ Perhehoitolaki 20.3.2015/263; Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

⁴ Perhehoitolaki 263/2015, 15 §

luo tehtävästä omanlaisensa, on olennaista muistaa, että sijoituksen ja perhehoidon jatkumisen tarvetta arvioidaan säännöllisesti. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kun perhehoitajan ja lapsen välille rakennetaan merkityksellistä ihmissuhdetta, pyritään samaan aikaan edistämään lapsen kotiin palaamista ja sijoituksen lopettamista.

Perhehoito on täynnä tunteita ja vastakkaisia haluja / tarpeita ja pyrki- myksiä. Perhehoitaja edistää samanaikaisesti omia, lapsen, sosiaalitoimen ja palveluntuottajan näkemyksiä ja intressejä. Joskus ne voivat olla vahvassakin ristiriidassa keskenään. Tavoitteena tulisi olla luottamussuhde, joka luo yhteistyön pohjaa kaikkien toimijoiden kesken. Toimijoiden välille tulee kyetä muodostamaan riittävän hyvä yhteinen näkemys, jotta perhehoitaja pystyy elämään omaa elämäänsä perheineen ristipaineen keskellä. Perhehoitajalta edellytetään samanaikaisesti tietyn tasoista ammatillisuutta suhteessa lapseen ja tämän vanhempiin sekä toisaalta ihan tavallista arkea. Perhehoitaja Sari Kiviranta tuo esiin haastattelussaan⁵, että sijaisperheen ja sosiaalityönteki- jän luottamuksellisen suhteen muodostumisen avainasioita on, että jokainen osapuoli on liikkeellä avoimin mielin ilman häiritseviä ennako-oletuksia.⁶

Palveluntuottaja

Palveluntuottaja tarkoittaa tässä tahoja, jonka kautta perhehoito on järjestetty. Palveluntuottajalla voi varsinaisten perhehoitajien lisäksi olla erilaisissa tehtävissä työntekijöitä, joiden tavoitteena on tukea perhehoitajaa ja siten varmistaa paras mahdollinen sijaishuolto lapselle. Palveluntuottajan rooli on kaksisuuntainen. Toisaalta tuotetaan lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle tietoa lapsen arjesta ja hyvinvoinnista, perhehoitajan näkemyksistä lapsen tuen tarpeesta sekä lapsen ja perhehoitajan välisestä suhteesta. Toi- saalta samanaikaisesti jalkautetaan sosiaalityöntelijän linjauksia perheoi- tajan elämään ja tuetaan sekä mahdollistetaan niiden toteuttaminen arjen keskellä. Lisäksi palveluntuottajalla on omasta positiostaan käsin velvollisuus taata omavalvonta ja laatu palvelun ostajille. Palveluntuottajan tehtävänä on esim. tukea lapsen ja läheisverkoston yhteydenpitoa lapsen asiakassuunnitel- massa määritellyllä tavalla. Se voi tarkoittaa tuetun tai valvotun tapaamisen järjestämistä lapselle ja tämän läheisverkostolle palveluntuottajan tiloissa. Käytännön toteutus sekä tilanteiden ja tunteiden nyanssien hahmottaminen – erityisesti, kun yhteydenpitoa on vastoin lapsen läheisverkoston toiveita rajoitettu – vaatii työntekijältä niin tieto- kuin tunnetaitoja, joilla hän luo yhteistä ymmärrystä ja helpotusta eri osapuolten tilanteisiin.

Perhehoitajan ja palveluntuottajan välinen suhde on yhteistyösuhde, jossa parhaimmillaan jaetaan tietoa sekä ohjataan lapsen hoidossa ja huolenpidossa. Siinä jaetaan myös tietoa lapsen vanhemmille rinnakkaisen vanhemmuuden toteutumisesta sekä tuetaan lapsen yhteydenpitoa läheisverkostoon. Palvelun- tuottajan rekrytoimalla, valmentamalla ja tehtävään soveltuvaksi arvioidulla perhehoitajalla ei kuitenkaan ole voimassa olevan perhehoitolain perusteel- la velvoitetta vastaanottaa tarjottua tukea. Palveluntuottajan roolissa tämä tarkoittaakin yleensä erityistä pyrkimystä muulla tavoin saavuttaa perhe- hoitajaan nähden sellainen ohjauksellinen ja vuorovaikutteinen suhde, jossa perhehoitaja kokee tuen vahvistavan hänen kykyään vastata lapsen tarpeisiin

⁵ Perhehoito-lehti (5/2020)

⁶ Koikkalainen 2020, 15

sekä saada tiedollista pääomaa tehtävässä onnistumiseksi.

SOS-Lapsikylässä perhehoitajalle on nimetty oma tukityöntekijä sekä sosiaalityöntekijä, jotka työskentelevät tiiviisti yhteistyössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän, perhehoitajan, lapsen sekä tämän läheisverkoston kanssa. Kaiken toiminnan keskiössä on lapsi, ja palveluntuottaja on toimija, joka sukkuoi näiden kaikkien muiden toimijoiden ja heidän toiveidensa, linjauksensa ja tunteidensa keskellä tukien mahdollisimman sujuvaa yhteistyötä kaikkien kesken. Palveluntuottaja pyrkii olemaan sopivalla tavalla neutraali toimija, mikä mahdollistaa myös tarvittaessa ajoittaisen sovittelijan roolin. Osaamisella ja työkokemuksella on erityinen merkitys, kun iso osa palvelun toteuttamisesta perustuu suhteen luomiseen, neuvottelevaan asiantuntijuuden jakamiseen ja monipuoliseen verkostotyöhön eri perhehoidon tahojen kesken.

Tiiviissä yhteistyössä perhehoitajan ja tukityöntekijän välille muodostuu luottamukseen perustuva vahva suhde. Riskinä tässä suhteessa on se, että tukityöntekijä imeytyy liian syväälle perhehoitajan tunnemaailmaan ja näkökulmaan. Siksi etäisyyden ja läheisyyden säätely on hyvin tärkeä osa perhehoitajan ja palveluntuottajan yhteistyötä. Perhehoitajalla on oikeus riittää yksityisyyteen, ja palveluntuottajalla on velvollisuus pysyä tukityössä ammatillisena ja objektiivisena. Yhteistyö edellyttää, että perhehoitaja avaa omaa elämäänsä melko intiimilläkin tavalla palveluntuottajan edustajalle. Palveluntuottajalta puolestaan edellytetään sensitiivistä ja empaattista työtettä. Sen tulee osata hienovaraisen napakalla tavalla toteuttaa yhteisten tavoitteiden mukaista tukityötä, joka kehittää perhehoitajan valmiuksia vastata lapsen tarpeisiin ja toteuttaa sosiaalityöntekijän laatimia perhehoidon linjauksia ja tavoitteita. Olennaista on lisäksi varjella ja tukea perhehoitajan jaksamista sekä motivaatiota.

Palveluntuottajan tuki perhehoitajalle on pitkälti myös käytännön tukea. Tukityöntekijät auttavat traumainformoidulla työskentelyotteella perhehoitajaa vakauttamaan lapsen tilannetta luomalla tasaista arkea, jossa rutiinien ja ikätasoisten rajojen avulla luodaan lapselle selkeät raamit. SOS-Lapsikylän perhehoitajat ovat käyneet ennen sijoitusta PRIDE-valmennuksen⁷, jonka tarkoitus on virittää valmiudet toimia perhehoitajina.

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä

Hyvinvointialueella lapselle nimetään oma tämän asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Lapselle nimetty sosiaalityöntekijä on tiiviissä yhteistyössä perhehoitajan, lapsen ja lapsen läheisverkoston kanssa suunnitellen ja linjaten lapsen sijaishuollon tavoitteita sekä lapsen edun toteutumista. Sosiaalityöntekijällä on lakisääteinen velvollisuus tavata lasta henkilökohtaisesti säännöllisin väliajoin. Palveluntuottaja voi olla tarvittaessa sosiaalityöntekijän tukena vahvistamassa lapsen äänen kuulemistä ja edun toteutumista, mutta virkavastuuta ei voi delegoida palveluntuottajalle eikä perhehoitajalle, vaan se kuuluu aina lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Sosiaalityöntekijän tuki sekä lapselle että perhehoitajalle korostuvat erityisesti silloin, kun sijoitetulla lapsella on erityistarpeita. Sosiaalityöntekijältä saatu säännöllinen

⁷ Sijais- tai adoptiovanhemmaksi ryhtyminen on iso päätös, joka edellyttää riittävää valmentautumista. PRIDE-valmennus on yleisesti hyväksytty valmennus sijaisvanhemmuuteen. Valmennuksen kesto on noin puoli vuotta. Lisää tietoa esimerkiksi <https://pesapuu.fi/toiminta/perhehoito/valmennus/>

ja luotettava tuki, yhteistyö, samaan tavoitteeseen pyrkiminen sekä yritys ymmärtää perheen ja lapsen tilannetta olivat vahvasti yhteydessä perheeseen sijoitettujen lasten hyvinvointiin tutkimuskatsauksen⁸ mukaan.

Sosiaalityöntekijän perhehoitolain 22§:n mukainen valvontavelvollisuus perhehoidossa tarkoittaa tiivistetysti sitä, että hän valvoo lain hengen ja lapsen edun toteutumista käytännössä. Tässä kohtaa ei voi korostaa liiaksi sitä, kuinka tärkeää sosiaalityöntekijän on tavata lasta riittävän usein henkilökohtaisesti voidakseen laadukkaasti käytännössä toteuttaa tätä tehtävää. Lapsen ja sosiaalityöntekijän välille ei voi muodostua riittävää luottamussuhdetta, jos työntekijä vaihtuu jatkuvasti eikä tapaa lasta riittävän usein. Perhehoitajan tehtävässä jaksamisen kannalta on tärkeää, että sosiaalityöntekijä kuulee ja ottaa myös hänet huomioon, jotta perhehoitajalla on aidosti mahdollisuus toteuttaa lapsen edun mukaista perhehoitoa huolehtien samalla myös omasta jaksamisestaan sekä omista ja läheistensä tarpeista ja toiveista esim. oma-aikataulujen suhteen. Perhehoitaja Sari Kiviranta tiivistää asian osuvasti haastattelussaan⁹, että sosiaalityöntekijällä on sekä oikeus että velvollisuus olla hyvin perillä siitä, millaista sijaisperheen arki on¹⁰.

Sijaisvanhemmuus yksityisen ja julkisen risteyksessä

Perhehoitajien tukena toimivien työntekijöiden sensitiivinen suhtautuminen julkisen ja yksityisyyden väliseen suhteeseen on todella tärkeää, jotta perhehoitoperheen kodin riittävä yksityisyys saadaan sulavasti yhdistettyä valvonnan ja tuen yhdistelmään. Perhehoito on lastensuojelun kentällä omanlaisensa areena lastensuojelun, jossa yksityinen ja julkinen muodostavat hyvin poikkeuksellisella tavalla vahvan yhdistelmän. Tämä yhdistelmä on omalta osaltaan paradoksaalinen: kun julkinen valta sijoittaa lapsen yksityiseen perheeseen, julkinen hallintotehtävä siirtyy perhehoitajalle ja perhekodista tulee julkinen koti. Sijaisvanhempi Sanna Mänty kuvaa kirjassaan¹¹, että ”sijaisvanhemmuus on elämäntapa, jopa elämäntehtävä. Avaamme tätä tehtävää varten itsemme, sydämemme, perheemme ja kotimme. Tunteet ovat herkässä ja hyvin vahvasti läsnä jatkuvasti. Toimimme omalla inhimillisellä alueellamme, kuitenkin julkisessa tehtävässä. Tehtävän ja yksityisyyden rajaaminen ei ole yksinkertaista, en edes ole varma, onko se kokonaan mahdollistakaan”. Tämän takia sensitiivinen, luottamuksellinen ja kunnioittava asennoituminen sekä perhehoidon erityisyyden ymmärtäminen ovat avainelementtejä yhteistyön rakentamisessa perhehoidon toimijoiden välille.

Yhteistyön merkitys

SOS-Lapsikylän perhehoito on yhteiskehittänyt perhehoidon palveluita yhdessä järjestäjätahon (ent. kunta, nyk. hyvinvointialue) kanssa. Tässä kehitystyössä korostuivat erityisesti muutostilanteiden haasteet, tiedottaminen ja yhteydenpito sekä lapsen läheisverkostoon liittyvät teemat, joiden parissa hyvinvointialueen ja palveluntuottajan mutkaton yhteistyö koettiin erityisen merkityksellisenä.

Muutostilanteissa nähtiin tärkeänä roolien ja vastuiden selkeys sekä se,

⁸ Valkonen & Janhunen 2016, 55

⁹ Perhehoito-lehti (5/2020)

¹⁰ Koikkalainen 2020, 14

¹¹ Sijaisvanhemman saappaissa 2023, 17

että kaikki osapuolet ottavat lapsen tilanteen huomioon kokonaisvaltaisesti, jolloin pystytään paremmin ymmärtämään muutosten vaikutusta lapsen hyvinvointiin. Lapsen läheisverkoston mukaan ottamista ja lapsen tukemista muutostilanteissa pidettiin kaikkien toimijoiden tärkeänä yhteisenä tavoitteena.

Yhteydenpidon teemoista nähtiin merkityksellisenä tiivis ja avoin yhteydenpito matalalla kynnyksellä, mahdollisuus yhteisiin kotikäynteihin, asiakassuunnitelmaneuvoitteluihin valmistautuminen yhdessä, toimimisen tavoista sopiminen mahdollisissa epäkohtatilanteissa, molemminpuolinen tiedottaminen sekä systeeminen toimintamalli. Lapsen ympärillä on monta toimijaa, mikä vuoksi toimijoiden tiivis yhteydenpito nousee erityisen merkitykselliseksi tekijäksi. Toimijoiden on tärkeää muodostaa yhteinen näkemys siitä, ketkä ovat lapselle tärkeitä läheisiä, ja tukea yhteydenpitoa heihin.

Palveluntuottajaa pidettiin keskeisenä toimijana läheisverkoston kannustamisessa lapsen tueksi. Palveluntuottaja voi työstää niin läheisverkoston kuin perhehoitajankin kanssa lapsen läheisverkostoon liittyviä asioita ja mahdollistaa turvalliset tavat, joilla lapsi voi pitää yhteyttä hänelle tärkeisiin ihmisiin asiakassuunnitelmassa sovitulla tavalla.

Yksi sijaisvanhemmuuden vaativimmista tehtävistä on sijoitetun lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa välisten suhteiden tukeminen ja ylläpitäminen¹². Tätä valottaa Kati Hämäläinen¹³ väitöskirjassaan *Perhehoitoon sijoitetujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen*, jonka mukaan sijoitetut lapset arvioivat verisiteistä muodostuvan perheen ”oikeammaksi” perheeksi. Lapset asettivat kaksi perhettään järjestykseen, jossa verisiteistä muodostuva perhe oli aina ensisijaisempi kuin sijaisperhe. Perhekäsitykseen liittyy aina paljon tunteita, jotka osaltaan voivat luoda osapuolten välille mustasukkaisuuden tunteita ja hankaloittaa yhteistyön tekemistä. Janhunen¹⁴ puolestaan tuo oppaassaan esiin, että sijoitusten katkeamista ehkäisee toimiva yhteistyö sijaisperheen, syntymävanhempien ja sosiaalitoimen välillä. Se vaikuttaa oleellisesti lapsen hyvinvointiin ja sopeutumiseen sijaisperheeseen sekä sijoituksen pysyvyyteen. Sijaisvanhempi Sanna Mänty¹⁵ tuo kirjassaan lapsen edun perhehoitajan läheisverkoston kanssa tekemän yhteistyön kannalta esiin kuvaavasti: ”Lapsi tarvitsee hyväksyntää, lapsi tarvitsee kokemuksen, että myös hänen läheisensä tulevat hyväksytyksi.” Sijoituksen muun kokonaisuuden hyvä toimivuus antaa lapselle rauhan keskittyä omaan kehitystehtäväänsä ja kasvaa täyteen mittaansa olosuhteiden sitä estämättä¹⁶.

Hyvään yhteistyöhön pääseminen voi vaatia intensiivistä tunnetyöskentelyä ja määrätietoista rakentamista, mutta siihen kannattaa panostaa, sillä loppuviimein se on vahvasti lapsen etu.

¹²Valkonen 2008, 106

¹³Hämäläinen 2012, 179

¹⁴Janhunen 2011, 25

¹⁵Mänty 2023, 15

¹⁶Vähämaa 2008, 100

PERHEIDON TÄRKEÄT TEESIT TOIMIJOILLE:

SOSIAALITYÖNTEKIJÄ

- Tapaa lasta tämän arjessa mahdollisimman usein.
- Ota myös perhehoitajan elämä ja jaksaminen huomioon osana lapsen systeemiä.
- Ole lapsen puolella, kuule hänen äänensä ja toiveensa.
- Rakenna dialogista yhteistyötä lapsen vanhemman, perhehoitajan ja palveluntuottajan kanssa.
- Työskentele sensitiivisellä ja kunnioittavalla otteella – toimit perheen oman kodin piirissä.
- Anna kaikkien osapuolten tunteille tilaa ja pyri ottamaan ne huomioon parhaan kykyisi mukaan.

PERHEOITAJA

- Pyri mahdollisuuksien mukaan jaettuun vanhemmuuteen lapsen läheisverkoston kanssa ja ymmärrä myös sen lähtökohtia ja tunteita.
- Ota tukea vastaan ja pyri kehittämään perhehoitajuuttasi.
- Toimi lapsen äänenä.
- Pyri ymmärtämään eri osapuolten rooleja ja niiden tuomia vaatimuksia.
- Pyri vakauttamaan lapsen tilannetta ja kuntouttamaan lasta tasaisen arjen ja traumaymmärryksen kautta.

PALVELUNTUOTTAJA

- Kohtaa inhimillisesti ja kannustavasti perhehoitaja ja auta häntä kehittymään kulkemalla hänen rinnallaan.
- Tapaa myös sijaisperheen mahdollisia muita lapsia säännöllisesti niin, että lapsen ääni ja etu pysyy kirkaana keskiössä.
- Tuota ja välitä tietoa sekä näkemyksiä kaikkien osapuolten välillä aktiivisesti ja ajantasaisesti.
- Luo osapuolten välille ymmärrystä toistensa lähtökohdista ja rooleista, jotta yhteisen näkemyksen muodostaminen mahdollistuu, ja toimi tarvittaessa neutraalina välittäjänä.
- Luo luottamusta ja aktiivista dialogia kaikkien osapuolten kesken.

LÄHEISVERKOSTO

- Muista, että kaikki osapuolet pyrkivät toimimaan lapsen edun mukaisesti ja hänen parhaakseen, eli pyri yhteistyöhön.
- Kerro lapsesta ja hänen tarpeistaan, ole osallistuva asiantuntija.
- Kuuntele lasta ja kunnioita hänen näkemyksiään ja tunteitaan
- Anna lapselle tilaa ja lupa asettua perhehoitoperheeseen.

LÄHTEET:

Hämäläinen, K. (2012) Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Akateeminen väitöskirja. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012. Helsinki: Väestöliitto.

Janhunen, T. (2011) Pysyvyyden turvaaminen perhehoidossa - Käsikirja sijoitusten purkautumisen ehkäisemiseksi. Perhehoitoliitto ry. Jyväskylä.

Koikkalainen, O. (2020) Luottamus on kaiken A ja O. Perhehoito-lehti 5/2020.

Lastensuojelulaki 417/2007

Mänty, S. (2023) Sijaisvanhemman saappaissa. Pesäpuu ry.

Perhehoitolaki 263/2015

Perhehoitoliitto (2023) https://www.perhehoitoliitto.fi/tietoa_perhehoidosta/toimeksiantosopimus_vitattu_7.3.2023

Pesäpuu ry: PRIDE-valmennus. <https://pesapuu.fi/toiminta/perhehoito/valmennus/> viitattu 7.3.2023

Valkonen, L., & Janhunen, T. (2016). Tutkimustietoa perhehoidon kehittämiseksi: katsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010–2016. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Valkonen, L. (2008) Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella? Teoksessa Ketola, Jari (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisena vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus.

Vähämaa, P. (2008) Tavallisuutta epätavallisissa olosuhteissa. Lastensuojelun perhesijoituksen onnistuminen sosiaalityön kokemustietona. Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala. Tampereen yliopisto.

5 KOSKAAN EI PIDÄ LUOPUA TOIVOSTA – KOKEMUKSIA JA NÄKEMYKSIÄ VAATIVAN TASON LAITOSHOIDON TYÖSTÄ JA TOIMINTAYMPÄRISTÖSTÄ

Heidi Haapala ja Riikka Sirkiä

Kirjoittajat ovat vaativan tason laitoshoidon työntekijöitä, jotka työskentelevät johtamistehtävissä Humana lastensuojelussa.

Tämä teksti perustuu kokemuksiimme työuriamme aikana lastensuojelun sijaishuollon vaativan tason laitoshoidossa. *Vaativan tason laitoshoido* ei ole samalla tavalla juridinen termi kuin lastensuojelulain mukaisesta rajoitustoimenpiteestä muodostuva *erityinen huolenpito*¹ ja sitä varten organisoitu osasto-ohito. Vaativan tason laitoshoido on kuitenkin käsitteenä sikäli vakiintunut, että siihen viitattaessa tarkoitetaan tavallisesti kilpailutuksissa määriteltyjen tietynlaisten puitteiden ehtoja. Näitä ovat usein työntekijöiden määrä yksikössä suhteessa lapsimäärään, erityisosaaminen ja henkilökunnan lisäkoulutukset esim. traumaymmärrykseen, erilaisiin menetelmiin ja päihdehoitoon tai tietyt vaatimukset toimintaan soveltuvan kiinteistön tilojen suhteen.

Kokemuksissamme vaativan tason laitoshoidon todellisuus on sitä, että meillä hoidetaan lapsia, jotka ovat kiertäneet erityisen huolenpidon jaksolta vaativan tason laitokseen ja takaisin erityisen huolenpidon jaksolle lukematomia kertoja. He ovat lapsia, jotka ovat väkivaltaisen käyttäytymisen takia vaarallisia muille lapsille ja henkilökunnalle. He ovat lapsia, joille yritetään saada apua erikoissairaanhoidosta, mutta jossa heitä ei oteta vastaan. Vaativan tason laitoshoidossa hoidetaan lapsia, jotka ovat saaneet ehdollisen vankeustuomion syyllistyttyään vakaviin rikollisiin tekoihin. He ovat lapsia, joiden seurassa ei ole turvallista olla yksin, mutta jotka kipeästi tarvitsevat aikuisen lämmintä ja hyväksyvää katsetta. He tarvitsevat sellaisen aikuisen tukea, joka ei pelkää eikä ole menettänyt toivoaan.

Vaativaan laitoshoido sijoitetaan lapsia, joilla on usein päihteidenkäyttöä ja riippuvuutta, koettua ja itse tehtyä väkivaltaa ja muita rikollisia tekoja sekä pitkällä aikavälillä kehittyneitä traumaperäisiä häiriöitä. Häiriöt ilmenevät arkisessa toiminnassa mm. lyhytpinnaisuutena, aggressiivisuutena, uhmakkuutena, keskittymiskyvyn vaikeutena, tiedon käsittelyn ja toiminnanohjauksen ongelmina. Usein vaativan tason laitoshoidon asiakkaina olevilla lapsilla on samanaikaisesti mielenterveyden ja tunnesäätelyn ongelmia ja vaarallista päihteiden käyttöä. On mahdotonta arvioida, missä määrin päihteidenkäyttö vaikuttaa mielenterveydentilaan ja päinvastoin ennen kuin päihteidenkäyttö loppuu.

Päihderiippuvuudesta kärsivä lapsi voi aiheuttaa turvattomuutta sekavalla käytöksellään muille lapsille, mutta sen lisäksi huumausaineiksi luokiteltuja aineita käyttävä ihminen on itse aina enemmän tai vähemmän hengenvaarassa. Huumeiden käytön ympärillä pyörivissä piireissä on tavallista kaikenlainen kaltoinkohtelu, väkivalta, velat ja monenlainen rikollinen toiminta. Vaarassa ja pelossa eläminen vaikuttaa lapseen ja siihen, millä tavalla hänen on yritettävä selviytyä tilanteista. Sijaishuollossa opettavat selviytymisen tavat ovat erilaisia kuin ne selviytymiskeinot, joita lapsi tarvitsee kadulla liikkuessaan rikoksia tekevien ja päihteitä käyttävien henkilöiden kanssa.

¹ Lastensuojelulaki 417/2007 71§ Erityinen huolenpito, luku 11: Rajoitukset sijaishuollossa.

Tyypillisesti käytöshäiriöön liittyy kehityksellisiä ongelmia, oheissairastavuutta ja psykososiaalista kuormitusta. Käytöshäiriöt näyttäytyvät sijaishuollossa monella tavalla. Uhmakas ja asiaton käytös saattaa olla ovien paiskomista ja asiatonta kielenkäyttöä niin ohjaajia kuin toisia lapsia kohtaan. Käytöshäiriö saattaa ilmetä riidan haastamisena, tahallisenä väärin ymmärtämisenä, tavaroiden paiskomisena tai esineiden hajottamisena. Tavatonta ei ole myöskään suora väkivalta ohjaajia tai toisia lapsia kohtaan. Käytöshäiriöistä kärsivän lapsen on vaikea asettua yhteisiin sääntöihin, joita kodinomaisessa laitoksessa on melko paljon.²

Käytöshäiriöön vastaaminen ja siitä ulos ohjaaminen vaatii paljon kärsivällisyyttä ohjaajalta, mutta vielä enemmän lapselta, jolla on nimenomaisesti haasteita maltillisuudessa. Juuri tähän vaativaan tehtävään tulee kuitenkin kaikin tavoin panostaa, jotta lapsen elämänlaatu kohenee ja hänen omat tavoitteensa mahdollistuvat. Taito kohdata nämä lapset on erityisen merkittävä.

Oikeanlainen kohtaaminen on lastensuojelun ammattilaisen tärkeintä osaamista ja tärkein työväline.

Aidossa vuorovaikutuksellisessa kohtaamisessa tulemme kuulluksi ja nähdyksi ilman valta-asetelmia. Lapsen edun mukaisten turvallisten rajojen asettaminen ja näkyväksi tekeminen keskusteluyhteydessä rakentaa luottamusta.

Vaativaan tason laitoshoitoon sijoitetun lapsen sijoitushistoria on usein repaleinen, eikä lapsella ole kokemusta pitkäaikaisista ihmissuhteista. Lapsella on usein diagnooseja, jotka edellyttävät erityistä tukea arjen toimintoihin sekä kasvun ja kehityksen turvaamiseksi. Lapsen hyvinvoinnin kannalta häiriöt vaikeuttavat lapsen kaikkea pärjäämistä arjessa sekä haittaavat kasvua ja kehitystä. Tavallista on, ettei lapsi saa riittävästi lepoa, ravintoa ja rakentavaa tekemistä, koska hänen on vaikeaa sopeutua yhdessä sovittuihin asioihin. Vaativan tason laitoshoitoon tulevan lapsen vuorokausirytmii on usein sekaisin ja heikko ravinnonsaanti yhdessä univajeen kanssa vaikuttavat hänen kokonaisvaltaiseen pystymiseensä ja jaksamiseensa. Arjessa käytöksen häiriöt ja tunnesäätelyvaikeudet tulevat esiin vuorovaikutuksessa lapsen kanssa tilanteissa, joissa aikuiset joutuvat toimimaan lapsen tahdon vastaisesti. Nämä tilanteet edellyttävät aikuiselta erityistä ymmärrystä lapsen tilanteesta sekä johdonmukaisuutta, kärsivällisyyttä, lempeyttä ja lujuutta.

Hyvin harvoin vaativan tason sijaishuoltoyksikkö on lapsen ensimmäinen sijaishuoltopaikka. Tavallisesti aikaisempia sijoituksia on takana useita,

² Hanna Ebeling, Tiina Hokkanen, Tiina Tuominen, Helena Kataja, Antti Henttonen ja Mauri Marttunen (2004) Nuorten käytöshäiriöiden arviointi ja hoito. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 2004;120(1):33–42

pahimmillaan yli kymmenen. Tämän kautta on syytä yrittää asettua lapsen asemaan ja kysyä: *Miltä sinusta tuntuisi, jos olisit muuttanut useita kertoja ympäri Suomea elämään elämäsi aina uusien ihmisten, tavoitteiden, sääntöjen, tapojen ja kohtaamisten parissa vailla varmuutta tulevast?* Tämä kysymys koskee yhtä lailla lapsia päivittäisessä kanssakäymisessä kohtaavia työntekijöitä kuin hyvinvointialueiden järjestämisvastuussa olevia tahoja eli päätöksiä valmistelevia ja tekeviä lapsen asioista vastaavia sosiaalityöntekijöitä, johtavia sosiaalityöntekijöitä, päälliköitä sekä asiantuntijaryhmiä, joissa lapsen sijaishuoltopaikoista ja annetun tuen määrästä annetaan suosituksia. Olennainen kysymys sijaishuoltopaikkaa valitessa on: *Onko ehdotettu sijaishuoltopaikka lapselle varmasti sopiva ja riittävän tukeva?*³

Lapset ovat usein traumatisoituneita monesta syystä, esim. koetun kaltoinkohtelun, lukuisten muuttojen ja rikkoontuneiden ihmissuhteiden takia. Traumaa⁴ ovat lastensuojelun laitoshoidossa arkipäivää ja ammattilaisten osamiseen tarvitaan lisää traumaymmärrystä. Tavoiteltavaa olisi, että jokainen alalle aikova työntekijä kävisi läpi intensiivisen traumakoulutuksen, johon kuuluu myös hänen omien haavoittuvien kohtiensa tarkastelu. Traumainformoitu työskentelyote lisää ymmärrystä haastavan käytöksen taustalla olevista syistä, ja ymmärrys lisää myötätuntoa vuorovaikutustilanteissa, joissa työntekijä ottaa vastaan lapsen haastavaa käytöstä. Traumaymmärrys kasvattaa työntekijän henkistä vahvuutta haastavassa tilanteessa ja tekee tilanteesta turvallisemman lapselle. Sijaishuollon tärkein tehtävä on luoda turvallista ja vakauttavaa arkea ja elinympäristöä riippumatta siitä, mitkä ovat lapsen oireilun juurisyyt. Kun tämä nähdään työyhteisön yhteisenä tehtävänä ja tavoitteena, on mahdollista onnistua.

Työyhteisön toimintakulttuuri ja rakenteet hoitotyön perustana

Työyhteisö, joka työskentelee haastavasti oireilevan lapsen kanssa, tarvitsee työhönsä selkeät rakenteet sekä yhdessä sisäistetyn ajatuksen perustehtävistä ja arvoista. Vaativan tason laitoshoidossa tulee tiettyjen tekijöiden olla kunnossa, jotta työtä tehdään lapsen edun mukaisesti ja lapsen oikeuksia kunnioittavalla tavalla. Olemme koonneet tähän tekstiin keskeisiä toimivan työyhteisön tekijöitä. Ennakoivalla työskentelyotteella toteutuu rehellinen, avoin ja turvallinen toimintaympäristö yhteisön kaikille jäsenille.

TOTUUDESSA PYSYMINEN

Työntekijöiden tulee pyrkiä pitämään sekä itsensä että asiat, joiden parissa työskennellään, aina aitoina. Lapsi, joka on joutunut läpi elämänsä ”skannaamaan” aikuisen viestinnästä sekä tunnetiloista tietoa ja toimimaan sen perusteella, tarvitsee sijaishuollon arjessa lähelleen turvallisia aikuisia. Turvallinen aikuinen on ennakoitavissa, ja hänen sanallinen ja ei-sanallinen viestintänsä on samassa linjassa. Lapsen ei kuulu tulkita aikuisen ristiriitaista viestintää, vaan aikuisen tehtävä on olla lapselle selkeä.

³ kts. myös Sinko, Päivi (2016) Rajapinnoilla. Lapsen erityisten tarpeiden huomioiminen sijaishuoltopaikan valinnassa. ISBN 978-952-7002-19-3 (pdf). Lastensuojelun Keskusliitto

⁴ kts. Linner Matikka & Hipp (2023)

Kohtaaminen voi tuntua todella vaikealta, jos lapsi kerta toisensa jälkeen kieltäytyy pitämästä omahoitajahetkeä kanssasi, mutta pitämällä itsesi aitona, saat lopulta kyllä yhteyden. Jos et uutteran yrittämisen jälkeenkään ole saanut minkäänlaista yhteyttä, pyydä apua esihenkilöltäsi ja tiimiltäsi. Keskeistä on, ettei jää yksin asian kanssa, koska tehtäväsi on yhteyden ja luottamuksen kautta auttaa lasta.

Asioista pitää puhua niiden oikeilla nimillä. Luottamusta rakentaa, kun työntekijä sanoo suoraan, mitä hän lapsen tilanteesta ajattelee, esim. *”Minä en usko, että sinä käytät subutexia ja benejä toistuvasti sen takia, että se on kivaa. Minusta tuntuu, että yrität saada pääsi sekaisin keinolla millä hyvänsä, koska et kestä omia ajatuksiasi”*. Suora puhe ja rehellisesti esitetyt tulkinnat rikkovat usein jään ja auttavat pääsemään asiaan. Olennaista ei ole se, onko työntekijän oletus oikea. Olennaista on se, että rehellisesti ja kunnioittavalla tavalla esitetyt tulkinnat johtavat lapsen kanssa dialogiin, jossa asiaa voidaan tarkastella yhdessä ilman syytöksiä. Sama aitous tulisi säilyttää sijoitetun lapsen vanhempien kanssa työskennellessä. Helpommin sanottu kuin tehty? Kyllä. Mutta vain aidolla kohtaamisella ja asioista ääneen puhumalla saadaan aikaan muutos. Tähän tarvitsemme työryhmässä toistemme tukea ja rohkaisua.

AMMATILLISUUS JA TAVOITTEET

Ammatillisuus lastensuojelun laitoshoidossa tarkoittaa, että työntekijä pysyy ammattilaisena tilanteessa kuin tilanteessa. Ammatillisuutta ei ole se, että lasta miellyttääkseen kaveeraa tämän kanssa, jättää hänen salaisuuksiaan kirjaamatta tai myöntää erikoislupia. Se ei myöskään tarkoita, että vaipuisi lapsen tasolle hankalissa tilanteissa, provosoituisi tai käyttäisi valtaansa väärin esim. uhkaamalla rajoitustoimenpiteillä tai perumalla kotilomia kostoksi epäkunnioittavasta käytöksestä. Kunnioittava vuorovaikutus syntyy vähitellen, eikä sen syntymistä voi pakottaa. Ammatillisesti toimiva työntekijä voi ainoastaan omalla aidolla läsnäololla ja turvallisella viestinnällä antaa lapselle kokemuksia välittämisestä ja kunnioituksesta.

Ammatillisuuteen työryhmässä kuuluu myös avoimuus ja läpinäkyvyys. Lapsen kannalta avoimuus tarkoittaa mm. sitä, että lapsi on tietoinen, milloin hänen asioitaan käsitellään ja että hän voi halutessaan osallistua esim. päivittäisraporteille siltä osin kuin se koskettaa häntä. Se lisää läpinäkyvyyttä ja synnyttää luottamusta.

Päämäärien ja tavoitteiden on vastattava lapsen omia toiveita. Ne eivät voi olla omaohjaajan, sosiaalityöntekijän, huoltajan tai isovanhemman. Jokaisella on oikeus omaan unelmointiin, ja aikuisten tehtävä on auttaa ja tukea lasta siinä. Kun toiveet ovat lapsen omia, työllä on suunta, jota kohti kulkea. Matkan varrella toiveet voivat muuttua. Silloinkin, kun toivo meinaa hukkuu, omaohjaaja auttaa lasta löytämään sen uudelleen.

JOHTAMINEN JA TYÖHYVINVOINTI

Työhyvinvointi lähtee johtamisen lisäksi meistä kaikista, jotka työtä yhdessä teemme. Vastuu lasten hyvinvoinnista ja työryhmän toimimisesta kuuluu yhteisön jokaiselle jäsenelle. Kun lastensuojelun työyhteisö kokee kuormitusta, hankalia tilanteita, henkilöstömuutoksia tai näkemyseroja kasvatustilanteissa, vastuu on johtajan. Hän rakentaa ammattitaitoisen, rohkean yhteisön, jonka jokainen jäsen osaa ja saa tehdä työtään omilla vahvuuksillaan säilyttäen kuitenkin yhteiset linjat ja rajat.

Vaativassa laitoshoidossa tiimitaidot korostuvat. On linjoja, joista ei voi antaa erivapauksia. On myös linjoja, jotka ovat jokaisen lapsen omia – ja joissa siksi joustetaan. Työntekijällä on oikeus vaatia hyvää johtamista ja yhdenvertaista kohtelua. On myös tärkeää, että työntekijä pitää huolta itsestään. Hänellä on oikeus saada kunnollinen perehdytys, koulutusta ja aikaa asioihin tutustumiselle. Toimivassa työyhteisössä epäkohdat tai näkemuserot otetaan esille suoraan niiden henkilöiden kanssa, joita asia koskee. Luottamus ja kunnioitus tiimin muita jäseniä kohtaan tulee esiin tilanteissa, joissa on nostettava esiin epämiellyttäviä asioita. Ei saa unohtaa, että sosiaalihuoltolain 1301/2014 mukainen henkilökunnan ilmoitusvelvollisuus 48§ koskee työntekijöitä. Työntekijän tulee viipymättä ilmoittaa vastaavalle henkilölle, jos hän tehtävissään huomaa tai saa tietoonsa epäkohdan tai ilmeisen epäkohdan uhan asiakkaan sosiaalihuollon toteuttamisessa. Ilmoituksen vastaanottaneen henkilön on ilmoitettava asiasta kunnan sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle.

Ilmoitusvelvollisuus koskee kaikkia työntekijöitä, joten on tärkeää, että tiimin sisällä harjoitellaan tietoisesti avoimuutta ja vaikeiden asioiden esiin ottamista.

Lastensuojelun sijaishuollossa työskentelevät eivät ole immuuneja niille monimutkaisille ongelmille, joita asiakkailla on. Työntekijälläkin voi olla henkilökohtaisessa elämässään ihmissuhdevaikeuksia tai hoitamattomia päihde- tai mielenterveysongelmia. Työskentely traumatisoituneiden ja haastavasti käyttäytyvien lasten kanssa voi saada työntekijän reagoimaan tietyllä tapaa tai nostaa pintaan traumakokemuksia, joita hän ei ehkä ole koskaan käsitellyt. Taustamme ja elämäkokemuksemme vaikuttavat ymmärrykseemme ja toimintaamme. Oman elämän kipeiden kohtien käsitteleminen ja ymmärrys omia reagoitapintoja kohtaan lisää myötätuntoa itseä ja muita kohtaan ja vaikuttaa siten kokonaisvaltaisesti työhyvinvointiin. Sijaishuollon laadun ja turvallisuuden varmistamiseksi työyhteisössä on oltava rohkeutta reagoida yksittäisen työntekijän työkyvyn muutoksiin.

RAKENTEET JA TURVALLISUUS

Lähtökohta turvallisuudelle on, että jokaisessa vuorossa on riittävästi ammattitaitoista henkilökuntaa, jolla on riittävästi työkokemusta ja koulutusta. Lastensuojelun laitoshoidossa rakenteet luovat turvaa sekä lapsille että koko yhteisölle. Arjen rakenteissa säännölliset ateriat ja nukkumaanmenoajat tuovat turvaa ja selkeyttä. Rakennetta ja turvallisuutta ylläpitää ennakoitavien toimintojen lisäksi selkeä viestintä: jokainen lapsi on tietoinen toimintamalleista ja käsittelytavoista myös poikkeavissa tilanteissa.

Rakenteiden tehtävä on lisätä perushoivan kautta saatua hyvinvointia, johdonmukaisuutta ja ennakoitavuutta. Rakenteita voi aina muuttaa, mutta turvallisuudesta ei pidä koskaan tinkiä. Turvallisuus on tärkein asia kaikkien

yhteisön jäsenten kannalta. Vain turvallisuuden tunne mahdollistaa luottamuksen syntymisen. Lapsella luottamuksen syntyminen työntekijöihin synnyttää arvostusta. Itsensä arvostus mahdollistaa kasvun sekä tavoitellun muutoksen. Jos yksikön perusasiat eivät ole kunnossa, on vaativa hoito- ja kasvatustyö mahdotonta. Turvallisuutta ja mahdollisia riskitilanteita tulee miettiä jatkuvasti jo etukäteen. Kun riskitilanne syntyy, kaikki tietävät, miten toimia.

Erityispiirteitä lastensuojelussa ovat esim. rajoitustoimenpiteet, jotka ovat äärimmäinen keino ja rajoittavat aina itsemääräämisoikeutta.

Rajoittamistoimenpiteet eivät ole rangaistuksia tai kurituskeinoja, vaan tarkkaan yksilöllisesti arvioituja vastuullisia päätöksiä, joiden tarkoitus on edistää lapsen hyvinvointia ja terveyttä estämällä lasta toimimasta itselleen ja toisille terveyttä vaarantavalla tavalla.

Rajoitustoimenpiteiden käytön tarve tulee arvioida aina tarkkaan tilanne- ja lapsikohtaisesti, ja niitä tulee käyttää lapsen suojelemiseksi silloin, kun lapsen etu sitä vaatii.

Vaativahoitoisten lasten kohdalla ei ole poikkeuksellista, että työntekijät joutuvat turvautumaan äärimmäisiin rajoitustoimenpiteisiin, esim. kiinnipitoon ja eristykseen. Nämä rajoitustoimenpiteet ovat viimeisiä pakkokeinoja, joihin tulee ryhtyä aina harkiten, lievimmällä mahdollisella tavalla sekä hoidollisuus ja suojeleminen päämääränä. Työntekijöiden tulee aina myös pohtia, mikä on realistinen mahdollisuus onnistua kiinnipidossa eli pystytäänkö kiinnipito toimittamaan turvallisesti. Tähän vaikuttaa mm. se, onko käytettävissä tarpeeksi koulutettua henkilökuntaa. Tulee myös arvioida, millaisia vaikutuksia kiinnipidolla on lapseen. Ennakointi on kaikkein paras tapa välttää rajoitustoimenpiteen käytäntöön panemista. Haluamme muistuttaa, että toiseen ihmiseen koskeminen rajoitusmielessä voi tuntua alistamiselta ja / tai voi laukaista aikaisemmin koettuja traumaattisia kokemuksia. Lisäksi esim. lattian tasolle viedyt kiinnipidot ovat aina korkeariskistä toimintaa sekä lapselle että henkilökunnalle. Ymmärrämme, että kaikki lastensuojelulaitokset eivät sijaitse kaupungeissa, joissa poliisin saapuminen paikalle kestää vain muutamia minuutteja. Ääritilanteissa esim. lapsen uhatessa toisen lapsen tai ohjaajan henkeä, tulee tilanne saada katkaistua. Ymmärrämme myös, että muut lapset ja henkilökunta täytyy saattaa turvaan. Kiinnipitoon ryhtymisen ei koskaan pitäisi muodostua yksikön toimintakulttuuriksi – puhumattakaan, ettei sitä käytetä oikein perustein tekemättä siitä aina rajoituspäätöstä. Eristyksen tulee aina olla vakaasti harkittu, lyhykestoinen rajoitustoimenpide, eikä missään nimessä kurinpito- tai rangaistusmenetelmä. Lapset, joilla on

useita sijoituspaikkoja takanaan, kertovat usein, että ”kun tarpeeksi kauan soittaa suutaan, ohjaajilta palaa pinna ja ’eristyskuone’ kutsuu”. Vaikka lastensuojelulaki antaa mahdollisuuden jättää lapsi yksin eristykseen ja valvoa lasta lasin takaa, ei se missään nimessä ole eettisesti ja hoidollisesti oikea tapa toimia. Jos eristämiseen tai kiinnipitoon on kuitenkin olosuhteiden pakosta jouduttu, tulee lapsen kanssa aina pyrkiä sanoittamaan eristykseen johtaneet tapahtumat ja purkaa tunnetila yhdessä jutellen.

POHDI

Millaisia kokemuksia sinulla ja työryhmälläsi on rajoitustoimenpiteiden käytöstä?

Oletko jälkikäteen miettinyt jotain rajoitustoimenpiteen käyttöä koskevaa tilannetta?

Mitä kaikkea tulee ottaa huomioon, kun mietitään sijoitusta vaativan tason laitoshoitoon?

Vaativan tason laitoshoidossa voidaan vastata hoidon ja kasvatuksen tarpeisiin monissa tilanteissa, mutta on myös ilmiöitä, joihin lastensuojelun sijaishuollon toimintaympäristössä on erittäin haastavaa vastata. Huumeita tai äärimmäistä väkivaltaa käyttävät lapset ovat erittäin heikossa asemassa. Heidän on vaikea saada tarvitsemaansa riittävän pitkäkestoista ja pitkäjänteistä hoitoa ja huolenpitoa. Sijaishuolto paikasta päättävän viranomaistahon tulee varmistaa erityisesti turvallisuuteen liittyvät asiat.

Työssämme näemme, että huumeita ja huumeiksi luokiteltavia lääkkeitä on äärimmäisen helppo saada. Lasten suhtautuminen huumeisiin näyttyy työssämme kevyeltä siihen nähden, miten pahaa jälkeä ne saavat aikaan lasten elämässä. Huumemaailman ihannointia vahvistaa huumekauppiaista tehdyt true crime -tarinat.

Lastensuojelulain antamat keinot hoitaa vakavasti päihderiippuvaista lasta ovat käytännössä olemattomat. Ongelmana on ajanpuute: päihderiippuvuudesta yli pääseminen ja muun sisällön rakentaminen sen tilalle vie aikaa, eikä esim. muutama kuukausi valvotuissa olosuhteissa riitä päihteistä irrottautumiseen. Toinen ongelma on arvioinnin puutteellisuus. Jälkikäteen on havaittu, ettei yksiköihimme sijoitettujen lasten kohdalla ole ollut riittävä ymmärrystä ja tietoa heidän tuen tarpeistaan ensimmäisiä sijoituspäätöksiä tehtäessä. Käytöshäiriön vaikeus ja päihteiden käytön aiheuttamien haittojen ja päihderiippuvuuden tason vakavuus ovat selvinneet vasta sijoituksen jälkeen, jolloin on huomattu, etteivät olosuhteet, joihin lapsi on sijoitettu, pysty vastaamaan lapsen tuen tarpeeseen.

Huolellisella arvioinnilla ja heti ensimmäisessä sijoituspaikassa riittävästi tukea tarjoavalla ympäristöllä voitaisiin estää lapsen kannalta haitalliset sijaishuoltoapaikan muutokset. Jokainen sijaishuoltoapaikan muutos katkaisee kehitteillä olleet ihmissuhteet ja luottamuksen. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä tulisi olla riittävästi aikaa perehtyä lapsen tuen tarpeeseen ennen sijoituspäätöstä sekä mahdollisuus käydä keskusteluja sijaishuoltoapaikojen kanssa, jotta vastaanottavassa yksikössä tiedetään kaikki sijoituksen kannalta olennainen tieto. Uskomme, että oikealla ensimmäisellä sijaishuoltoapaikan valinnalla voitaisiin ehkäistä ongelmien pahenemista.

Toisinaan myös johtajalla tai henkilöllä, joka tekee päätökset lasten ottamisesta yksikköön, voi olla epärealistinen käsitys siitä, mikä on yksikön kantokyky ja työryhmän ”happi” siinä hetkessä. Vaativan tason laitoshoidossa vain sillä on lopulta merkitystä, miten hyvin työryhmä pelaa yhteen ja miten hyvin kaikki ovat sisäistäneet yhteisen käsityksen siitä, mitä ollaan tekemässä. Sijaishuoltoapaikan tulee hahmottaa oman toiminnan ja osaamisen rajat ja kieltäytyä tarjoamasta paikkaa lapselle, jonka hoitamiseen työryhmän henkilömäärä ja osaaminen eivät riitä.

Sijaishuoltoapaikan valinnassa tulee rehellisesti käydä läpi mm. seuraavia kysymyksiä:

- Jos lapsi sijoitetaan yksikköönne, miten turvaatte muiden yksikköönne sijoitettujen lasten turvallisuuden?
- Millaista hoitoa ja kasvatusta voitte tosiasiallisesti turvata lapselle?
- Ovatko yksikköönne henkilöstöresurssit, rakenteet ja osaaminen sillä tasolla, että pystytte ottamaan hoito- ja kasvatustavastuun lapsesta?
- Onko teillä hallussanne kaikki olennainen hoitoon vaikuttava tieto?

Lopuksi

Tekstissä esitetyt näkökulmat ja päätelmät perustuvat ammatillisen perus- ja lisäkoulutuksen kautta saatuun tietoon, oppimiseen arjen työssä sekä luke-mattomien alalla työskentelevien ja muiden yhteistyökumppaneiden kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta saatuihin oivalluksiin.

Olemme tavanneet urallamme lapsia, joiden elämätarinaa läpikäydessä voimme todeta, että auttamisketju on alun perin katkeillut ja juurisyiden sijaan on hoidettu oireita. Kun nämä lapset pompottelun jälkeen saapuvat vaativan tason laitoshoidon piiriin, ollaan usein jo kaukana takamatkalla ja koetetaan kuroa kiinni vuosien erittäin repaleista ja valitettavasti myös epäonnistunutta auttamisjärjestelmää. Järjestelmämme on pettänyt yhteiskunnan heikoimmassa asemassa olevat avun tarvitsijat. Tällöin meillä lastensuojelun

sijaishuoltoyksiköissä tulee katkaista tämä ketju ja asettua vihdoin kuulemaan kokonaisvaltaisesti avun tarvitsijaa.

Mihin järjestelmässämme sijoittuu lapsi, joka ei kuulu minnekään? Mihin sijoitamme lapsen, joka oirehtii niin haastavasti, että sijaishuoltopaikkaa joudutaan toistuvasti vaihtamaan? Tiedämme jo yleisesti, että lapsuus- ja nuoruusiässä jatkuva aikuisten vaihtuminen ei tue kasvua ja kehitystä. Sijaishuollossa pystytään vastaamaan erittäin haastaviinkin tilanteisiin, mutta siellä ei pystytä vastaamaan psykiatrisen hoidon tarpeeseen.

Lastensuojelu on monipuolinen ja kehittävä työkenttä, jossa on mahdollista oppia jokaisen kohtaamisen yhteydessä paljon. Luonnollisesti matkamme varrella on ollut myös hetkiä, jolloin voimia on koeteltu. Tällöin on tärkeää palata perusasioiden äärelle. Kenen vuoksi työtä teemme? Tuollaisella hetkellä on erityisen tärkeää ymmärtää, miksi tätä tärkeää työtä tehdään. Toivomme sydämestämme, että jokainen aikuinen, joka kohtaa lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen, tekee sen suurella ammattitaidolla ja muistaa työn pohjimmaisen merkityksen. Tätä työtä tehdään lapsille.

LÄHTEET:

Ebeling, Hanna; Hokkanen, Tiina; Tuominen, Tiina; Kataja, Helena; Henttonen, Antti Et Marttunen, Mauri (2004) Nuorten käytöshäiriöiden arviointi ja hoito. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 2004;120(1):33-42

Käytöshäiriöt. Käypä hoito-suositus (2018) Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen lastenpsykiatriyhdistyksen, Suomen nuorisopsykiatrisen yhdistyksen ja Suomen Psykiatriyhdistyksen Nuorisopsykiatrian jaoksen asettama työryhmä 12.12.2018 <https://www.kaypahoito.fi/kht00135> viitattu 2.3.2023

Lastensuojelulaki 417/2007

Linner Matikka, Johanna Et Hipp Tiia, (2023) Traumainformoitu työote. PS-kustannus.

Sinko, Päivi (2016) Rajapinnoilla. Lapsen erityisten tarpeiden huomioiminen sijaishuoltopaikan valinnassa. ISBN 978-952-7002-19-3 (pdf). Lastensuojelun Keskusliitto.

6

JÄLKIHUOLTOON SIIRTYMINEN – MITEN JA MITÄ AIKUISESSA ELÄMÄSSÄ TARVITTAVIA TAITOJA VOI HARJOITELLA JO SIIJAISHUOLLON AIKANA

Minna Manelius

Kirjoittaja työskentelee jälkihuollon johtavana sosiaalityöntekijänä Helsingin kaupungilla.

Elina Kekkonen

Kirjoittaja työskentelee erityisasiantuntijana Lastensuojelun Keskusliittossa.

Jälkihuollolla tarkoitetaan sijaishuollon tai pitkän avohuollon sijoituksen päättymisen jälkeen tarjottavaa kokonaisvaltaista tukea lapselle tai nuorelle. Sen tarkoituksena on tukea lapsen kotiutumista sijaishuollosta tai auttaa aikuistuvaa nuorta saavuttamaan riittävät valmiudet itsenäisen elämän aloittamiselle. Jälkihuolto on vapaaehtoista. Vaikka enemmistö sen asiakkaista on täysi-ikäisiä, kuuluu oikeus jälkihuoltoon jokaiselle lapselle sijaishuollon ja pitkäaikaisen avohuollon sijoituksen päättymisen jälkeen.¹

Tässä tekstissä painopiste on itsenäistyvän nuoren kannalta sijaishuollon aikaisessa jälkihuollon valmistelussa: jälkihuoltoon siirtymisen suunnittelemisessä ja konkreettisessa siirtymisessä.

Sijaishuollon ympäristöstä käsin katsottuna jälkihuolto voi näyttää erilaiselta sijaishuoltoon kuulumattomalta palvelulta, mutta tarkemmin tarkasteltuna sijaishuolto ja jälkihuolto kytkeytyvät palveluina tiiviisti yhteen oli sitten kysymys sijoituksen päättymisen jälkeen kotiin palaavasta lapsesta tai itsenäistyvästä nuoresta. Juuri näissä siirtymissä on lapsen ja nuoren kannalta ensiarvoisen tärkeää, että yhteys ja yhteistyö nivelvaiheessa on tiivistä ja riittävää. Onnistunut siirtymä vahvistaa nuoren toimijuutta ja pystyvyysajattelua, joka on keskeinen sijaishuollon vaikuttavuuden edellytys.

Valmistautuminen itsenäistymiseen

Muutokset ja siirtymät ovat kenelle tahansa suuria asioita. Itsenäistyvät nuoret tarvitsevat monenlaista apua ja tukea uudessa elämänvaiheessaan, jossa asumiseen ja asioiden hoitamiseen liittyvät asiat tulevat vastaan ensimmäistä kertaa. Ihanteellinen tilanne olisi, jos nuori pääsisi vähitellen harjoittelemaan asioiden hoitamista ja tutustumaan aikuisuuteen liittyviin velvollisuuksiin ennen kuin täyttää 18 vuotta. Kaikkia aikuiselämän velvollisuuksiin liittyviä asioita ei voi harjoitella käytännössä ennen täysi-ikäistymistä, mutta kaiken voi jollain tasolla valmistautua teoreettisesti.

Sijaishuoltopaikassa pääsee usein harjoittelemaan erilaisia kodinhoidollisia tehtäviä, kuten siivousta ja ruoanlaittoa sekä jossain määrin myös itsenäistä rahan käyttöä. Aikuiselämässä eteen tulevien uusien asioiden hoitamista varten nuori tarvitsee kodinhoidollisten taitojen lisäksi metataitoja eli monia yleisiä elämänhallintaan liittyviä taitoja. Näitä taitoja ovat yksin oleminen, aloitteellisuus, ajanhallinta, sosiaaliset taidot, tietotekninen osaaminen ja taloustaidot.

Tekstissämme jokaisen tekstin päätteeksi on listattu kysymyksiä, joita voit pohtia yhdessä nuoren kanssa.

¹ Lastensuojelulaki 417/2007 75 §; Lastensuojelun käsikirja, Terveiden ja hyvinvoinninlaitos (THL), viitattu 21.2.2023 <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/jalkihuolto>

Elämäntaitojen harjoittamista aikuisuutta varten

ALOITTEELLISUUS

Aloitteellisuutta edellyttäviä asioita voi olla esim. koulutehtävän aloittaminen, harjoittelupaikan hakeminen tai vaikkapa jonkin asian selvittäminen. Selvitämistä voi olla esimerkiksi se, kun nuori ottaa selvää, mitä häneltä odotetaan tilanteessa, jossa hän on ollut pois koulusta ja pitäisi selvittää, mitä suorituksia häneltä puuttuu. Rohkeutta tarvitaan myös siihen, että nuori uskaltaa alkaa selvittää omia mahdollisuuksiaan ja väyliä jonkin tulevaisuuden unelmansa toteuttamiseen. Aloitteellisuus vaatii tunnetta siitä, että pystyy hoitamaan asian ja että asian hoitaminen on tärkeää.

POHDI NUOREN KANSSA

- Miten toimin, kun tiedän, että joku asia pitäisi hoitaa, mutta en tiedä, miten sen hoidan?
- Mistä aloitan, kun haluan tietää jotain?
- Miten selvitän, keneltä voin pyytää apua?
- Kuka voisi olla turvallinen aikuinen, joka auttaisi minua jälkihuollon aikana?
(vanhempi tai muu lähisukulainen, ystävä, sosiaalityöntekijä/ sosiaaliohjaaja, tukihenkilö, läheis- tai ammattilaisverkoston aikuinen)

AJANHALLINTA

Ajanhallinta on keskeinen taito itsestä huolehtimisessa. Yhteiskunnassa tiettyjä asioita voi hoitaa ainoastaan virka-aikana ja siten on tärkeää, että pystyy noudattamaan esim. oppilaitoksen aikatauluja. Tämä edellyttää arkeen vuorokausirytmää, jossa nukutaan yöllä ja tehdään asioita päivällä. Aikuisuudessa joutuu itsenäisesti tekemään päätökset ja asettamaan rajat ajan käytön suhteen. Näitä ovat mm. ajan järjestäminen omien tavoitteiden saavuttamiseksi esim. opiskeluissa, ajan varaaminen ja rajaaminen harrastuksille, ystäville ja läheisille sekä riittävän levon saamiseksi. Ajanhallintaan liittyy myös erilaisten sovittujen tapaamisten muistaminen ja niihin valmistautuminen.

POHDI NUOREN KANSSA

- Mitä omia menoja minulla on?
- Mitä asioita minun pitää hoitaa?
- Millainen kalenteri tai muistiinpanosysteemi olisi minulle paras?
- Saanko riittävästi lepoa? Mitkä asiat vaikeuttavat riittävän levon saamista? Millaista apua toivon riittävän levon saamiseksi?

SOSIAALISET TAIDOT

Sosiaalisuus ei tarkoita samaa kuin sosiaaliset taidot. Persoonallisuutemme erilaiset piirteet vaikuttavat siihen, millä tavalla meistä on luontevaa lähestyä muita ihmisiä ja rakentaa ihmissuhteita². Oman identiteetin ja omien

² Keltikangas-Järvinen 2011

vahvuuksien pohtiminen yhdessä luottoaikuisen kanssa on tärkeä osa kasvamisesta. Vertaisryhmissä koetut tilanteet vuorovaikutuksesta muiden kanssa vaikuttavat siihen, millaisena oppii mieltämään itsensä. Nuorena aikuisena joutuu yhä useammin tilanteisiin, joissa erilaisten sosiaalisten koodien ymmärtäminen auttaa toimimista – siinäkin tapauksessa, että pyrkii omavalintaisesti rikkomaan koodeja. Riittävä itsetuntemus ja sosiaaliset taidot erilaisissa ympäristöissä erilaisten ihmisten kanssa toimimiseen auttavat monissa toistuvissa ja erityisesti harvemmin tapahtuvissa tilanteissa.

Sosiaalisissa tilanteissa erityisesti tunne- ja käyttäytymisen säätely- ja hallintataidot ovat merkityksellisiä. Sosiaalisten taitojen harjoittelemisessa voi esim. pyrkiä etsimään itselleen luontevia tapoja ilmaista omaa tahtoaan siten, että pystyy toiminnallaan ja sanoillaan vaikuttamaan asioiden kulkuun. On tärkeää osata neuvotella ja olla tarvittaessa jämäkkä menettämättä malttiaan. Luotettavan aikuisen kanssa voi harjoitella oman tahdon ilmaisua, jotta yllättävissäkin tilanteissa pystyy tarvittaessa asettamaan rajoja muille tai ottamaan toisia huomioon.

POHDI NUOREN KANSSA

- Mitkä sosiaaliset tilanteet ovat minulle mieluisia?
- Mitkä sosiaaliset tilanteet ovat minulle vaikeita?
- Mitä asioita haluaisin oppia olemisesta muiden ihmisten kanssa?

TIETOTEKNINEN OSAAMINEN

Monien palvelujen käyttäminen ja asioiden hoitaminen edellyttävät tietoteknistä osaamista. Jotta asioita pääsee hoitamaan sähköisesti mm. veroviranomaisen, Kelan, terveydenhuollon tai pankin kanssa, tarvitsee nuori virallisen henkilötodistuksen ja pankkitunnukset. Viimeistään sijoituksen loppuvaiheessa tulee huolehtia siitä, että itsenäistyvällä nuorella on ne käytössään. Ennen itsenäistymistä nuori voi yhdessä omaohjaajansa kanssa harjoitella esim. julkisen liikenteen aikataulu- ja reittisovellusten tai kirjastopalvelujen käyttämistä. Tekstinkäsittelyohjelman perusosaamista puolestaan tarvitaan esim. työhakemusten tai muiden vapaamuotoisten hakemusten kirjoittamiseen. Sijaishuollon aikana voi omaohjaajan kanssa harjoitella työhakemusten tekemistä.

TALOUDEN HALLINNAN HARJOITTELEMINEN

Talouden hallinta ja rahankäyttö ovat keskeisiä taitoja itsenäisessä elämässä. Ennen sijaishuollon päättymistä on tärkeää oppia hahmottamaan keskeiset

talouden hallintaan liittyvät asiat sekä yhdessä esim. jälkihuollon ja sijaishuollon työntekijän kanssa käydä läpi rahankäyttöön liittyviä asioita. Se, että nuori tekee yhteistyötä jälkihuollon ja sijaishuollon työntekijän kanssa, on erityisen tärkeää, sillä juuri rahankäyttö ja taloudenhallinta edellyttävät monien tekijöiden huomioimista: aikatauluja erilaisten hakemusten täyttämässä, itsenäistymisvarojen käyttämisessä ja rahojen riittämisen monipuolisessa hallinnassa. Apuvälineenä voi käyttää esim. Takuusäätöön Hallitse rahojasi -työkalua³.

POHDI NUOREN KANSSA

- Paljonko rahaa kuukaudessa saan?
- Mistä lähteistä se tulee?
- Mihin etuuksiin olen oikeutettu jälkihuollon asiakkaana?
- Mitkä ovat kiinteät kuukausittaiset kuluni?
- Minkä verran minulle jää rahaa käytettäväksi kiinteiden kulujen jälkeen?
- Mitä minun pitää tehdä, jos rahat loppuvat kesken kuukauden?
- Millaisia asioita minun tulee huomioida pikavippeihin liittyen?

Nuorten näkemyksiä onnistuneesta itsenäistymisestä

Kokemusasiantuntijanuorista onnistuneen itsenäistymisen tekijöitä olivat oma koti, nuoren potentiaalinen näkeminen, ammattilaisen apu pienissä ja suurissa arjen asioissa sekä oikeanlaisen avun saaminen erityisiin yksilöllisiin tuen tarpeisiin. Erityisiä yksilöllisiä tarpeita voi olla mm. työntekijältä saatu suora tuki neurokirjon häiriöihin tai opastaminen nuorelle sopivan tuen äärelle. Työntekijöiden koulutus ja osaaminen ovat tärkeitä, kun etsitään yksilöllisiä apukeinoja arjen hallintaan. Tietoa tuesta on saatavilla myös Kelan Oma Väylä -esitteestä. Lopulta merkityksellistä on se, että aikuinen näkee nuorella potentiaalin ja kannustaa nuorta tavoittelemaan unelmiaan.

Suhdeperustaisuus: jälkihuollon työntekijästä luottohenkilö?

Itsenäistyminen ja omaan kotiin muuttaminen tuottavat monenlaisia tunteita. Samaan aikaan se tarkoittaa kauan odotettua itsemääräämisoikeuden lisääntymistä ja vapautta mutta myös erilaisia yhteiskunnallisia velvollisuuksia ja itsenäistä asioiden hoitamista. Sijaishuollon päättyessä nuoren elämästä jää pois joukko ihmisiä, jotka ovat olleet tiiviisti mukana nuoren arjessa. Kaikkia aikuisuuteen liittyviä tehtäviä ja velvollisuuksia ei ole mahdollista harjoitella

³ <https://www.takuusaatio.fi/hallitserahojasi/hallitse-rahojasi-tyokalua/>

alaikäisenä. Jälkihuollon työntekijän rooli onkin erityisen tärkeä aivan itsenäistymisen alkuvaiheessa ja silloin mm. saavutettavuus puhelimitse tai viesteillä tuo nuorelle turvaa.

Sijaishuollon aikana nuori on esim. voinut mihin tahansa vuorokauden aikaan soittaa sijaishuoltopaikkaan tai pyytää yöhoitajalta apua akuutissa tilanteessa. Sijaishuoltopaikassa asuminen merkitsee usein myös yhteisöön kuulumista, ja yhteisössä voi kehittyä tärkeitä ystävyys- ja kaverisuhteita. Laitoksesta pois muuttaminen tarkoittaa työskentelysuhteen päättymistä. Vaikka yhteydenpitoa entisiin omaohjaajiin voi olla, vähenee se luonnollisesti radikaalisti itsenäistymisen myötä. Perhehoidosta itsenäistyvällä nuorella muutos itsenäistymiseen on yhtä suuri, mutta perhehoito eroaa sijaishuollon muotona laitoshoidosta myös siten, että epäviralliset suhteet sijaisvanhempiin ja perheeseen jatkuvat usein luontevasti uudessa vaiheessa yksilöllisesti, molemmille osapuolille sopivana yhteydenpitona. Laitosolosuhteista itsenäistyvälle nuorelle siirtyminen ympärivuorokautisesta tavoitettavuudesta yksin olemiseen voi tulla yllätyksenä, jos tulevaa muutosta ei ennakkoon ole mielikuvitellut.

Muutosta seuranneiden uusien elämän haasteiden jälkeen suhde jälkihuollon työntekijään on merkityksellinen. Käytännössä jälkihuollon työntekijästä voi tulla nuorelle ”luottohenkilö”, opas, neuvoja ja kuuntelija, tukija ja tsemppaaja. Kokemusasiantuntijanuorten toiveena on, että jälkihuollon työntekijän merkitys ymmärrettäisiin myös järjestelmätasolla ja että resursseilla turvattaisiin työntekijälle mahdollisuus tavata nuorta riittävän usein ja tarvittaessa.⁴

Nuoren lähiverkoston merkitys itsenäistymisen jälkeen

Itsenäistymisen vaiheessa on uusi kohta kartoittaa, keitä ihmisiä lapsen elämässä on siinä kohdin, kun sijaishuolto päättyy. Läheisten tilanne vaikuttaa itsenäistyvän nuoren hyvinvointiin. Nuoren vanhemmat ja muut läheiset voivat antaa tärkeää tukea itsenäistymisessä mutta myös jättää nuoren kokemuksellisesti hyvin yksin huolehtimaan läheistensä tilanteesta. Huoli omista läheisistä jatkuu lapsen täytettyä 18 vuotta ja hänellä voi esim. olla jatkuva pelko, että vanhemmalle tapahtuu jotain. Huolehtiminen läheisistä on inhimillistä ja vastuullista, mutta nuoren kanssa on tärkeää keskustella siitä, onko nuorella huolta läheisestä ja millä tavalla nuori voi toimia tilanteessa siten, ettei oma hyvinvointi ja elämän rakentaminen kohtuuttomasti kärsi läheisistä huolehtimisen kustannuksella.

Jokaisella jälkihuollon asiakkaana olevalla nuorella tulee olla oma sosiaalityöntekijä

Jälkihuollon asiakkaalla on oikeus asiakassuunnitelmaan. Asiakassuunnitelma on palvelulupaus. Siitä tulee käydä ilmi nuoren tarvitsemat sekä nuorelle myönnetyt palvelut ja tuki. Oman työntekijän rooli on keskeinen siksi, että hän tietää ja ymmärtää nuoren elämään kuuluvien tärkeiden ja arkeen vaikuttavien tekijöiden kokonaisuuden. Oma työntekijä on tärkeä myös siksi, että hän selittää nuorelle, mitä kaikkia asioita tulee ottaa huomioon, jotta

⁴ Jahnukainen Johannes & Tiili Anna (2022) Ei taikatemppeja vaan tukea - Kokemusasiantuntijoiden suositukset lastensuojelun jälkihuollon kehittämiseksi. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu.

nuori pääsee kokemaan mahdollisimman suurta hyvinvointia sekä osallisuutta yhteiskunnassa.

NUOREN ELÄMÄN TAPAHTUMIEN HUOMIOIMINEN

Huostaanottoa edeltäneet tapahtumat ovat usein lapsen kannalta traumaattisia. Niiden tietoinen käsittely tai tiedostamattomat vaikutukset voivat jatkaa elämän eri vaiheissa. Myös sijoitettuna olemisesta voi jäädä kokemuksia, jotka vaikuttavat hyvinvointiin ja voimavaroihin. Lähtökohtaisesti järjestelmässä jokainen jälkihuollon palveluihin oikeutettu asiakas tulee nähdä erityisen tuen tarpeen asiakkaana ja siten oikeutettuna omaan sosiaalityöntekijään. Tilanteessa, jossa henkilö on juuri muuttanut itsenäiseen asumiseen ja harjoittelee kaikkea ensimmäistä kertaa, on olennaista, että hänellä on oma työntekijä, joka varmistaa palveluiden saamisen.

OMA KOTI

Ensimmäinen olennainen asia tulevaisuuden rakentamisen kannalta on asunto, eli jokaisella nuorella tulee itsenäistyessään olla oma koti, jossa on turvallista elää arkea ja suunnitella tulevaisuutta. Ilman kotia on vaikeaa ponnistella unelmiensa eteen. Oma koti mahdollistaa turvallisen levon ja tilan oman elämän ja identiteetin rakentamiselle. Muita tavoitteita kohti voi pyrkiä, kun on olemassa latautumispaikka, josta ponnistaa. Oman asunnon ylläpitämiseen liittyy paljon velvollisuuksia, mm. ilmoitukset huoltoyhtiöön ja isännöitsijälle, vakuutus ja sähkösofimus. Myös asumistuen hakeminen edellyttää asiakirjojen täyttämistä ja lähettämistä sähköisesti tai paperilomakkeella. Niitä ei voi harjoitella käytännössä etukäteen, mutta niitä on mahdollista käydä läpi teoreettisesti. Kun asioiden hoitamista harjoitellaan etukäteen tutustumalla erilaisiin asumiseen liittyviin velvollisuuksiin, on helpompi aikuisena oppia hoitamaan asioita.

LAAJENNETTU OPPIVELVOLLISUUS

Laajennettu oppivelvollisuus astui voimaan vuonna 2021. Lakia sovellettiin ensimmäisen kerran niihin oppivelvollisiin, jotka keväällä 2021 olivat perusopetuksen 9. luokalla. Jatkossa oppivelvollisuus päättyy, kun nuori täyttää 18 vuotta tai kun hän tätä ennen suorittaa toisen asteen tutkinnon. Käytännössä se tarkoittaa vuonna 2005 ja sen jälkeen syntyneiden jälkihuollon asiakkaina olevien nuorten kohdalla sitä, että nuorilta edellytetään peruskoulun ja toisen asteen tutkinnon eli ylioppilastutkinnon tai ammatillisen tutkinnon suorittamista. Oppivelvollisuusiän nostaminen 18 vuoteen ja oppivelvollisuuden laajentaminen toiselle asteelle edellyttää sen varmistamista, että kaikilla perusopetuksen päättävillä on toisen asteen opinnoissa tarvittavat tiedot, taidot ja osaaminen.⁵

UNELMIIN KANNUSTAMINEN

Ennen kaikkea sijaishuollossa ja jälkihuollossa kannustetaan tavoittelemaan unelmia. Suora polku opiskelun kautta työllistymiseen ei ole ainoa vaihtoehto. Nuorta tulisikin auttaa selvittämään, mitkä asiat häntä kiinnostavat ja missä hän on hyvä. Polkuja työllisyyteen on monia!

⁵ Opetus- ja kulttuuriministeriö. Oppivelvollisuusiän nostaminen 18 vuoteen. <https://okm.fi/oppivelvollisuuden-laajentaminen>

Nuoren asioissa toimivat tahot muodostavat verkoston, jonka jäsenten on tärkeää tiedostaa omat ja toistensa roolit. Roolien ja tehtävien selkeys tukee asiakassuunnitelman mukaista työskentelyä. Olennaista on, että nuori on itse määrittelemässä, keitä verkostoon kuuluu. Tämä lisää toimijuutta ja kokemusta siitä, että omiin asioihin on mahdollista vaikuttaa.

TUKI TERVEYTEEN JA VANHEMMUUTEEN

Keskeinen osa konkreettista jälkihuoltoa ovat terveydenhuollon tarvittavien palveluiden järjestäminen ja auttaminen niiden piiriin. Sijaishuollosta itseinäistyvillä nuorilla on usein paljon huolia, jotka vaikuttavat mielenterveyteen. Kaikilla ei ole ollut mahdollisuutta tai itselle sopivaa ajankohtaa ja valmiutta käsitellä traumaattisia kokemuksia sijaishuollon aikana. Mieltä painavia asioita voi olla ajalta ennen sijaishuoltoa, mutta myös sijaishuollon aikaiset tapahtumat ovat saattaneet jäädä vaikuttamaan mielenterveyteen haitallisesti. Nuoren kanssa tulee keskustella siitä, millainen apu ja tuki auttaisivat häntä parhaiten. Näitä voi olla esim. mielenterveys- ja päihdepalveluiden erilaiset muodot, työllisyyspalveluissa tarjottavat neuvot, kuntouttavat työtoiminnot tai esim. valmentavat opinnot nuorta kiinnostavalle alalle.

Monet jälkihuollon asiakkaina olevat nuoret tulevat vanhemmiksi varhain. Esim. Helsingin jälkihuollossa on noin 1 500 asiakasta, joilla on yhteensä noin 100 lasta. Vauva on ihana asia silloin, kun nuori on valmis kohtaamaan suuren hoivavastuun ja huomioimaan vauvan tarpeet. Vanhemmuus on hyvin kuormittavaa, jos nuori ei ole valmis vastuulliseen vanhemmuuteen. Vauva ei voi odottaa nuoren vanhempansa vastuunottoa, vaan tarvitsee tämän hoivaa, hellyyttä ja kärsivällisyyttä heti synnyttyään.

Jälkihuollossa on tärkeää tukea nuorta huolehtimaan seksuaaliterveydestä ja raskaudenehkäisystä sekä auttaa nuorta huolehtimaan vauvasta. Konkreettisesti tämä tarkoittaa yksilöllisesti vauvaperheelle suunniteltuja erityisiä jälkihuollon tuen muotoja, joiden tarkoitus on turvata vauvan ja nuorena vanhemmaksi tulleen hyvinvointi ja siten katkaista ylisukupolvinen vaurioitavien toimintamallien siirtyminen.

Jälkihuollon aikana nuorelle aikuiselle on tärkeää tarjota mahdollisuus oman historiansa lukemiseen ja tuntemiseen asiakirjojen, keskustelujen sekä nuorelle sopivan terapian kautta. Elämäntarinan rakentaminen turvallisesti voi jatkua koko jälkihuollon ajan, ja tämä mahdollisuus kestää seitsemän vuotta.

LÄHTEET:

Jahnukainen Johannes & Tiili Anna (2022) Ei taikatemppuja vaan tukea - Kokemusasiantuntijoiden suositukset lastensuojelun jälkihuollon kehittämiseksi. Lastensuojelun Keskusliiton verkkajulkaisu 1/2022.

Kansaneläkelaitos, Oma Väylä. <https://www.kela.fi/oma-vayla-kuntoutus> Viitattu 6.3.2023.

Keltikangas-Järvinen, Liisa (2011) Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. WSOY.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. Oppivelvollisuuden laajentaminen. <https://okm.fi/oppivelvollisuuden-laajentaminen>

Takuusäätiö (2023) <https://www.takuusaatio.fi/hallitserahojasi/hallitse-rahojasi-tyokaluja/> viitattu 11.4.2023

KOKEMUSASiantuntijanuorten Pohdintaa

Teemu Puurunen, Jenna Alen, Ninja Kähkipuro, Jeremias Norolehto, Jemppu, Nea Noponen ja Gunnar Stam

Kokemusasiantuntijat toimivat Vantaan ja Keravan hyvinvointialueen lastensuojelun nuorten kokemusasiantuntijaryhmä Meliorassa sekä Kanta-Hämeen hyvinvointialueen RIOT! – kehittämistä kokemustiedolla -ryhmässä. Tekstiksi koonnut Johannes Jahnukainen.

”Jos ei vielä oo päässy mukaan päihdekuvioihin, niin silloin viimeistään”

Sopivan sijaishuoltopaikan löytyminen sijaishuollon tarpeessa olevalle lapselle on tärkeää. Paikan kartoittamisessa ja valinnassa on huomioitava tärkeiden ihmissuhteiden jatkuvuus ja sijainti. Liian kaukana sijaitseva sijaishuoltopaikka etäännyttää nuoren kavereistaan.

Usein nuori saatetaan sijoittaa juuri hänen oireiluunsa erikoistuneeseen yksikköön eli esim. päihdeillä oireileva nuori siirretään samankaltaisesti oireilevien joukkoon. Tällöin vaikutus saattaa olla päinvastainen kuin mitä on tavoiteltu. Päihdeillä oireileviin nuoriin erikoistunut sijaishuoltopaikka voi kuitenkin olla hyödyllinen, kun tilanne on jo niin paha, että sen pysäyttäminen katkon tai muun intervention kautta on tarpeen.

Lasta tai nuorta ei koskaan saisi sijoittaa sijaishuoltopaikkaan vain sillä perusteella, että siellä on vapaita paikkoja. Lapsen turvallisuudentunteeseen vaikuttaa myös mahdollisuus päästä samaan sijaishuoltopaikkaan sisarusten kanssa – mikäli perheestä useampi lapsi tarvitsee sijaishuoltoa.

Sijaishuollon valvonta on tärkeää ja sitä tulee kohdistaa sijaishuollon työntekijöihin. Lapsen tai nuoren ilmoittamiin epäkohtiin on suhtauduttava aina vakavasti, eikä niitä tule milloinkaan sivuuttaa tai vähätellä. Usein lapsen sana asetetaan aikuisen sanaa vastaan ja erityisesti silloin lapsen kertomat asiat on otettava vakavasti.

Rajoitustoimenpiteiden, kuten esim. kiinnipitotilanteiden jälkipuinti tulee hoitaa siten, ettei lapsi tai nuori koe olevansa syyllinen. Myös aikuisen toimintaa on tarkasteltava tilanteeseen johtaneissa tapahtumissa, sillä kyse voi olla provokaatiosta. Nuorten yleinen kokemus on, että aikuista kuunnellaan ja uskotaan helpommin kuin lasta tai nuorta. On muistettava, että aikuisen on usein huomattavasti helpompi kertoa tuntemuksistaan. Lapset ja nuoret kokevat usein aikuisten vierittävän syyn heidän niskaansa. Sen sijaan olisi luotava kokemusta siitä, että lasten ja nuorten kertomia asioita halutaan kuulla ja että heidän oman mielipiteensä ilmaisulle luodaan suotuisat olosuhteet.

”Ei paperi kädessä pakottaen”

Hyvän kohtelun suunnitelman laatiminen yhdessä sijaishuoltopaikan lasten ja nuorten kanssa vaatii aikuisilta yhteisen työskentelyn taustoittamista ja siihen motivointia ymmärrettävällä kielellä. On kerrottava, mihin suunnitelmaa tarvitaan ja painotettava, että se hyödyttää kaikkia sijaishuoltopaikkaan asuvia lapsia ja nuoria. Toimintatapoja on tärkeää käydä yhdessä läpi ja tuoda konkreettisesti esiin, miten esim. valitusprosessi lapsen näkökulmasta etenee ja miten siihen saa tukea.

Kun osallistetaan pienempiä lapsia, pitää käyttää heille ominaisia työskentelytapoja ja menetelmiä. Erilaiset taidelähtöiset menetelmät ja leikki ovat

hyviä tapoja selvittää, mitä pienemmät lapset asioista ajattelevat ja mikä on heille merkittävää. Luovia menetelmiä käyttämällä on myös mahdollista oppia tuntemaan lapsi paremmin.

Sijaishuoltopaikan tärkeissä yhteisöllisissä hetkissä pitää huomioida, millä tavoin tilaisuudet järjestetään ja miten niitä sanoitetaan. Esim. sen sijaan, että tilaisuutta kutsutaan kokoukseksi, voitaisiin painottaa lasten ja nuorten äänen kuulemista. Osallistujille on huolellisesti selvitettävä, minkälaisesta tilaisuudesta on kyse: mitä siellä tehdään ja miksi tilaisuus järjestetään. Osallistujat on myös hyvä palkita yhteisen tavoitteen eteen tehdystä työstä. On tärkeää, että vaikuttamismahdollisuudet ovat todellisia, eikä kuuleminen saa jäädä vain puheen tasolle.

Kaikki lapset ja nuoret eivät koe yhdessä kokoontumista ja asioista keskustelua luontevana tai mieluisana. Onkin tärkeää tarjota erilaisia osallistumismahdollisuuksia ja tarvittaessa pilkkoa työstettävää asiaa pienemmiksi kokonaisuuksiksi, joita lapsen on esim. tutun aikuisen kanssa mahdollista työstää lapselle sopivalla hetkellä.

Motivointityössä esimerkillä voi olla suuri voima. Aikuisten kannattaa tuoda esiin aikaisempia prosesseja ja tuloksia, joissa lapset ja nuoret ovat olleet mukana. Se voi myös avata uusia mahdollisuuksia ja sellaisia osallistumisvaihtoehtoja, joita nuoret eivät ole ehkä itse ajatelleet. Aikuisten tulee mahdollistaa ja tarvittaessa rajata tavoitetta ja tehtävää, mutta antaa lasten ja nuorten ideoida niiden sisällä luovasti.

”Toinen ihminen ei voi määritellä, kuka on lapselle tärkeä henkilö”

Kun suunnitellaan yhteistyötä lapsen läheisverkostojen kanssa, on lastensuojelun työntekijöiden tärkeää selvittää lapselta kysymällä, ketkä ovat tälle tärkeitä ihmisiä. Näin toimittaessa lapsen toimijuus korostuu, sillä toinen ihminen ei voi määritellä, kuka on kenellekin tärkeä henkilö. Lapsen kannalta olisi merkittävää, että myös joku perheen ulkopuolinen henkilö voisi olla mukana prosessissa tukemassa lasta tärkeistä perheen asioista keskusteltaessa, ja että lapsi itse saisi mahdollisuuden määritellä, kuka tämä tärkeä ulkopuolinen on. Työskenneltäessä koko perheen kanssa on muistettava, etteivät aikuisten kertomat asiat saa ohittaa lapsen kertomia asioita. Lapsen voi olla vaikeaa saada ääntään kuuluviin, sillä hänen kykynsä sanoittaa ajatuksiaan ja tunteitaan on erilainen kuin aikuisilla.

Lapsi on osa perhesysteemiä, joten sujuva ja avoin yhteistyö vanhempien kanssa on kaikkien etu. Lapsen syntymävanhemman tulee saada riittävästi tietoa lapsen arjesta ja sitä on hyvä jakaa myös muille lapsen tilanteeseen liittyville aikuisille. Tiedon jakaminen lapselle tärkeille tahoille on merkityksellistä lapsen hyvinvoinnin kannalta. Lastensuojelussa on usein kuitenkin tilanteita, joissa toinen vanhempi saattaa olla hyvin etäinen hahmo lapsen elämässä. Silloin on otettava huomioon lapsen näkemys siitä, miten ja millä tavalla henkilökohtaisia asioita vanhemmalle jaetaan. Yleisesti ottaen lasta tulisi osallistaa vahvasti siinä, mitä tietoa hänestä läheisverkostoille jaetaan.

Jos lapsi kieltäytyy tapaamasta vanhempaansa, on lastensuojelun työntekijöiden pyrittävä selvittämään tarkoin, mistä on kyse. Lapsi saattaa vain kapinoida, mutta taustalla voi olla myös jotain vakavampaa. Lapsen halukkuus viettää paljon aikaa tai asua vain toisen vanhemman luona saattaa kertoa rajattomuudesta kyseisen vanhemman kotona. Em. tilanteissa on tärkeää, että

työntekijöillä on ollut mahdollisuus viettää aikaa lapsen kanssa ja tutustua tähän, jolloin asioiden huomaaminen ja niiden selvittäminen on helpompaa.

“Että koti tuntuu kodilta”

Sijaishuoltoa voidaan toteuttaa eri muodoissa. On tärkeää hahmottaa niitä yhdistävät elementit ja sijaishuollon muodon tuomat erot lasten arkeen ja elämään kodin ulkopuolella. Hyvässä perhehoidossa koti tuntuu kodilta, eikä siellä synny tunnetta, että olisi vieraana toisen kodissa. Turvallisuuden tunne ja pysyvyys sijaisperheessä välittyvät lapselle. Yhtenä tärkeänä tavoitteena tulisi olla, että lasta hoitavien aikuisten ja lapsen kemiat kohtaavat. Lapselle tulee ehdottomasti antaa vapaus itse valita, miten hän kutsuu häntä hoitavia perhehoitajia. He voivat olla lapselle äiti tai isä tai aikuisia omilla nimillään. Mikäli useampi lapsi perheestä on sijaishuollon tarpeessa ja sitä harkitaan, olisi pyrittävä mahdollistamaan lasten pysyminen samassa perheessä. Ihmissuhteiden katkeamista perhehoidossa tulisi välttää. Tämä on usein haastavaa lyhyissä sijoituksissa tai esim. vastaanottoperheissä.

“Jokainen sijaishuollossa elävä lapsi ansaitsee samanlaiset mahdollisuudet!”

Osa sijaishuollossa elävistä lapsista näyttäytyy vaativahoitaisempina ja tarvitsee tiukempia rajoja. Myös näiden lasten kohdalla on tärkeää pyrkiä vastaamaan lapsen tarpeisiin ja pohtia haastavan käytöksen juurisyitä. Tukea tulee tarjota monipuolisesti, ja asettaa rajoja yksilölliset erot huomioiden. Jokainen sijaishuollossa elävä lapsi ansaitsee samanlaiset mahdollisuudet!

Laitoshoidossa työntekijöiden tulisi pyrkiä näyttäytymään ihmisinä lapsille ja nuorille, eikä käyttäkö kohtaamisissa ammattinimikkeitä. Vastaavasti heidän toivotaan näkevän lapset ihmisinä erilaisten diagnoosien ja ennakkotietojen sijaan. Läsä olevia aikuisia tarvitaan, mutta on tärkeää pohtia, millä tavoin läsnäolo välittyy. Jos työntekijä esim. tekee kirjauksia tapaamisen aikana, voiko hän olla samaan aikaan aidosti läsnä luottamusta rakentaen? Erilaiset pienetkin valtaa symboloivat asiat, kuten kaulanauhassa roikkuvat avaimet, voivat joskus haitata luottamuksen syntymistä. Arjessa tehtävän kirjaamisen täytyy olla avointa, jotta lapsi tietää, mitä ja miksi hänestä ollaan kirjoitettamassa. Hänelle on kerrottava oikeudestaan saada itseään koskevaa tietoa.

“Lyhyessä ajassa valtava määrä infoa, jota ei pysty sisäistämään hetkessä”

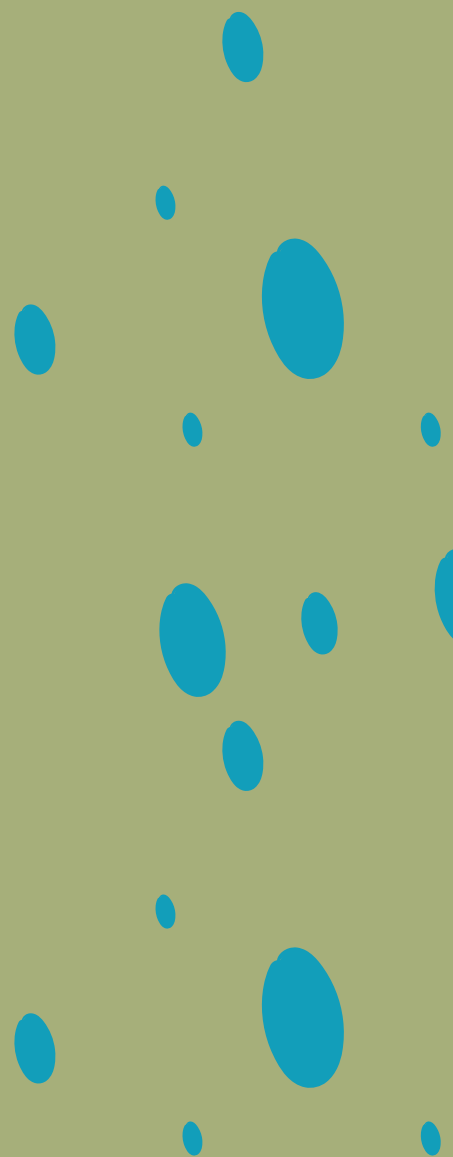
Sijaishuollon päättyessä ja nuoren siirtyessä jälkihuoltoon saattavat yhteiskunta sekä sen palvelut ja rakenteet näyttäytyä usein sekavalta viidakolta. Tietoa jälkihuollosta voi olla vaikea sisäistää, sillä tietoa on paljon ja aikaa valmistautumiseen on usein liian vähän. Tiedon sisäistämistä haastaa myös se, jos ei käytetä ymmärrettävää kieltä tai käytetään vaikeaa sanastoa. Nuorille tulisi kertoa havainnollisesti jälkihuollon tarjoamista palveluista, esim. siitä, mitä käytännössä tarkoittaa, ettei tarvitse nostaa opintolainaa. Tiedon äärelle on palattava ja varmistettava, että nuori on ymmärtänyt yhdessä läpikäytyt asiat. Työntekijöiden kannattaa myös hyödyntää jälkihuollosta laadittuja esitteitä ja muuta nuorille suunnattua materiaalia ja perehtyä niihin yhdessä nuoren kanssa. Tietoa jälkihuollosta on tuotettava lisää nuorille saavutettavassa muodossa.

On tärkeää, että jälkihuolto voidaan räätälöidä jokaiselle nuorelle sopivaksi palveluksi. Työllistymispuhe ei saisi korostua, vaan nuoren tarpeisiin pitäisi vastata monipuolisesti.

OSIO II

7

OMAOHJAAJA LAPSEN LUOTTOAIKUISENA LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLLOSSA

Mari Hirvonen

Kirjoittaja on Familiar oy Lehtosaran toiminnanjohtaja.

Lastensuojelun laatusuosituksen vuodelta 2019¹ sisältävät sijaishuollon laatu-riteerit, joissa on avattu lastensuojelun laitostyöntekijän ja omaohjaajatyön perustaa laadukkaalle sijaishuollose. Kriteereissä on kuvattu tutkimustietoon perustuvia suosituksia laadukkaasti sijaishuollon järjestämisestä ja tuottamisesta. Yhteneväiset kriteerit ja toimintatavat varmistavat laadukkaasti hoidon toteutumista jokaisessa lastensuojelulaitoksessa. Laatu-riteereissä on kuvattu omaohjaajan perustyön pohja. Sen sijaan se, mitä työ lastensuojelulaitoksessa käytännössä on ja mitä sen toteuttaminen työntekijältä edellyttää, vaatii syvällisempää tarkastelua kaikilta meiltä, jotka tätä työtä ohjaavat tai toteuttavat.

Sijaishuollossa laadukas hoito ja kasvatustarpeet tarkoittavat turvallista kasvuympäristöä ja arjessa tapahtuvaa lapsen yksilöllisten tarpeiden ja elämäntilanteen huomioimista. Nämä vaativat tehtävät edellyttävät lasta hoitavilta aikuisilta vahvaa tietoa ja taitoa. Heiltä vaaditaan vuorovaikutusperusteista, terapeuttista ja kasvatuksellista tietoa sekä laajaa menetelmällistä osaamista, jonka avulla voi asettaa työlle tavoitteita, arvioida niiden saavuttamista ja muuttaa tarvittaessa työskentelymenetelmää ja asettaa uudet tavoitteet. Lastensuojelun laitoshoidon sijoitetun lapsen taustat ja tarpeet voivat olla hyvin monimuotoisia. Niinpä hoito-, kasvatustarpeet ja kuntoutustavoitteiden asettamisessa tarvitaan monialaista osaamista sekä lapsen ympärille rakennettua eriammattiryhmistä ja toimialoista koostuvaa yhteistyötä.

Hoito- ja kasvatustyö lastensuojelun sijaishuollon laitoksessa perustuu yksikön teoreettiseen hoitoajatuksen ja viitekehukseen. Lastensuojelulaitoksen työtä ohjaavat toimintaperiaatteet ja arvot, joiden mukaan työtä tehdään. Työryhmän sisäinen luottamus, vahvuuksien tunnistaminen ja kyky avoimeen dialogiin mahdollistavat vaikuttavan kohtaamisen ja hoidon.

Laitoshoidon sijoitettujen lasten kohdalla laitosten omaohjaajatyöskentelyä voidaan pitää keskeisimpänä työmenetelmänä. Se on ollut lastensuojelulaitoksissa käytössä pitkään, mutta muutokset yhteiskunnassa, ajan ilmiöt ja tietoisuuden lisääntyminen ovat luoneet tarpeen tarkastella vuorovaikutukseen perustuvaa työtä jatkuvasti. Omaohjaajatyö on muovautunut vuosien kuluessa ammatilliseksi ihmissuhdetyöksi ja sulautunut vahvaksi ja vaikuttavaksi työmenetelmäksi lastensuojelukentän toimintaympäristöihin. Ymmärrys omaohjaajatyön merkityksestä on vaatinut ammattilaisia perehtymään laajasti erilaisiin taustateorioihin ja ajattelumalleihin sekä terapeuttisiin elementteihin ja työn tekemisen tapoihin, joilla työn laatu voidaan turvata. Laadukkaaseen työhön kuuluu se, että määrääjain pysähtyy miettimään ja tarkastelemaan hoitokäsityksiä sekä niiden ajanmukaisuutta omassa toimiympäristössä. Uutta tutkittua tietoa tulee hyödyntää, työskentelyä muokata ja ajattelutapaa kehittää vastaamaan sitä aikaa, jota eletään. Laadukas sijaishuolto edellyttää työn laadun säännöllistä ja jatkuvaa arviointia.

¹ Malja ym 2019

Omaohjaajan ja työryhmän ammatilliset vaatimukset

Omaohjaajalta vaaditaan ammatillista osaamista ja lapsen erityistarpeisiin vastaamista. Lastensuojelulaitoksen hoito- ja kasvatustehtävissä toimivalle ammattihenkilöstölle on asetettu vaatimukset pätevyyden suhteen laissa. (Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöstöstä 817/2015). Ammatillinen osaaminen hoito-, kasvatus-, kuntoutus- ja ohjaustyöhön tulee peruskoulutuksesta. Se antaa valmiudet työhön, mutta sijaishuoltoyksikön henkilöstön osaamisen lisävaateet ovat laajat ja pitävät sisällään esim. lakiosaamisen, lastensuojelun kokonaiskäsitteiden, sijaishuollon prosessiosaamisen sekä lääkehoitoon, turvallisuuteen, dokumentointiin ja hoitokäsitykseen liittyvät kokonaisuudet. Tärkeiksi ja jatkuvasti omaa ammatillisuutta kehitettäväksi taidoiksi nousevat hyvät vuorovaikutustaidot, dialogisuus ja oman toiminnan reflektointi.

Ammatillista kehittymistä tulee tukea lisäkoulutuksilla ja ohjaamalla työntekijöitä opintoihin, jotka tuovat lisää tiedollista osaamista. Omaohjaajan oma motivaatio kouluttautumiseen, uuden oppimiseen sekä omien, henkilökohtaisten osaamistarpeidensa tunnistamiseen on tärkeää. Omaohjaaja kohtaa työssään lasten hankalia elämäntilanteita sekä psyykkisiä haasteita, niin emotionaalisissa että sosiaalisissa kohtaamisissa. Haastavissa tilanteissa toimiminen vaatii tiedollista ja taidollista osaamista. Aitous sekä omana itsenä ja omalla persoonalla työskentely on omaohjaajan työn lähtökohta. Työnohjaus ja ammatilliset konsultaatiot tukevat oman ammatillisen kasvun ja kehityksen tarkastelua ja ovat tärkeä osa lastensuojelutyötä.

Koska työ on moniulotteista ja jokainen tekee sitä omalla persoonallaan, se ilmenee erilaisena jokaisen lapsen kohdalla. Omaohjaajatyöskentelyn selkeyttäminen, mallintaminen ja laadullinen tasapuolisuus nähdään jonkinlaisina haasteina. Tietyt rutiinimaiset tehtävät, tavoitteet ja tapahtumat ovat lähtökohtaisesti samat, mutta omalla persoonalla tapahtuvaan työskentelyyn on vaikea antaa yksiselitteistä ohjeistusta tai tekotapaa. Lasten yksilöllinen huomiointi ja lapsen ehdoilla eteneminen vaatii työntekijältä tietoista tarkastelua. Eroja on luonnollisesti siinä, kuinka lapsi asettuu suhteeseen, kuinka kauan luottamussuhteen saaminen kestää ja kuinka työskentelyssä edetään. Lastensuojelulaitoksen yhteinen ymmärrys työstä ja sen rakenteista sekä hoitoprosessin mukaan eteneminen tukevat suunnitelmallista, ennakoitavaa ja tasavertaista omahoitajatyötä.

Omaohjaaja luo suhteen ja tiimi vakauttavan arjen

Lastensuojelun laitostyössä omaohjaajatyöskentely on ammatillista suhdetyöskentelyä, jossa painottuu kiintymys- ja hoitosuhdenäkökulma. Työssä korostuu ihmissuhdeperusteisuus sekä omien tunteiden ja vuorovaikutuksen tunnistaminen. Ammatillinen suhdetyö ja turvallisen aikuisena toimiminen vaatii ymmärryksen suhteissa tapahtuvista ilmiöistä autettavan ja auttajan välillä. Omaohjaajuuden näkökulmasta tämä ymmärrys on tietoa mm. vuorovaikutussuhteen ilmiöistä, kiintymyssuhteesta, psyykkisistä defenseista ja traumatisoitumisesta.

Suunnitelmallisella ja tavoitteellisella omaohjaajatyöskentelyllä huolehditaan kokonaisvaltaisesti lapsen hyvinvoinnista ja arjen sujumisesta lastensuojelulaitoksessa. Työn tavoitteena on lapsen arjen tasoittuminen, asioiden eteneminen ja hoidolle sekä kasvatukselle asetettujen tavoitteiden täyttyminen. Omaohjaajan tärkein tehtävä on luoda turvallinen luottamussuhde

lapsen ja rakentaa aktiivisesti kontaktia. Sijaishuollon alkuvaiheesta lähtien lapselle annetaan aikaa tutustumiseen, tehdään asioita yhdessä, ollaan hänestä kiinnostuneita, halutaan oppia tuntemaan hänet ja annetaan hänelle mahdollisuus ohjaajaan tutustumiseen. Lapsen aito kohtaaminen, kuunteleminen ja kannustaminen omien mielipiteidensä ilmaisuun ovat keskiössä. Vuorovaikutuksen tulisi vahvistaa lapsen itsetuntoa. Tunteita sanoitetaan ja tunnistetaan yhdessä omaohjaajan kanssa. Tärkeää on huomioida lapsen vahvuuksia, nostaa esiin arjen onnistumisia ja vahvistaa toimivia kokonaisuuksia. Arjen toimissa luodaan yhteyttä lapseen ja käydään vastavuoroista vuoropuhelua. Sijaishuollon edetessä ja lapseen luodun suhteen syventyessä päästään tutustumisesta kiintymyssuhteeseen sekä terapeutukseen, auttavaan ja vaikuttavaan työskentelyyn.

Ammatillisuus, itsetuntemus ja omaohjaajan omat tunteet

Tunteiden tunnistaminen on lastensuojelun laitostyön työntekijöille tuttua jokaisessa työvuorossa. Useimmiten omaohjaajatyössä näkyy lasten tuottamien tunteiden vastaanottaminen, tunnistaminen ja lapsen auttaminen niiden käsittelyssä. Lasta autetaan tunteiden kanssa selviytymisessä sekä uusien tunnesäätelytaitojen opettelussa. Arjen toimissa tunteet ovat aina läsnä, ja niiden kanssa on mahdollista työskennellä päivittäin. Työntekijän tärkeä tehtävä on kannatella lapsen kaikkia tunteita – varsinkin silloin, kun tehtävä haastaa, tuntuu raskaalta ja epäkiitolliselta. Vastapainoksi kiukulle ja huonoille hetkille on paljon myönteistä ja jaettavaa hyvää. Päivittäisissä tilanteissa lapsen kanssa kohdataan positiivisia tunteita ja rakennetaan ilmapiiriä, jossa voi olla rento ja leikkisä: nauretaan, vitsaillaan, iloitaan, hassutellaan ja tehdään yhdessä mukavia asioita, jotka tuottavat hyvää mieltä. Tunneilmapiiriin vaikuttamisessa omaohjaajan omalla positiivisella asenteella, heittäytymisellä, leikillisyydellä ja empaattisella kohtamisella on suuri vaikutus.

Hoidollisessa kohtamisessa ja suhteeseen perustuvassa työskentelyssä tunteet ovat vuorovaikutuksen välineitä. Omaohjaaja ja lapsi voivat harjoitella tunteiden ilmaisua ja käsittelyä turvallisessa hoitosuhteessa. Empaattisessa ja turvallisessa ilmapiirissä lapsi voi kasvaa myötätuntoiseksi, eheäksi ja toimivaksi aikuiseksi. Omaohjaajilla tulisi olla riittävästi emotionaalista kypsyyttä ja itsetuntemusta. On tärkeää ymmärtää itseään, kun työkseen ymmärtää ja kasvattaa muita. Omalla toiminnalla mallintaminen ja kyky ylläpitää selkeitä mutta tarvittavalla tavalla joustavia rajoja harjaantuvat työn tekemisen myötä.

Omien tunteiden kanssa työskentely vaatii hyvää ammatillista itsetuntemusta ja kykyä tunnistaa sekä sanoittaa itsessä havaitut tunnereaktiot. Ammatillainen tunnistaa ja tiedostaa, miten ja milloin hän voi näyttää omia tunteitaan rikkomatta ammatillisuuden rajoja. Oman jaksamisen ja ammatillisuuden suojaamiseksi tulee tiedostaa toimintansa ja hakea rajat siihen, kuinka paljon itsestään kertoo ja mitä suhteeseen antaa. Itsetuntemus ja käsitys omasta itsestä ovat väistämättä työn arkea. Itsetuntemuksessa on kyse henkilökohtaisesta kasvutarinasta, joka kehittyy edelleen joka hetki. Lapsuutemme, elämänkokemuksemme ja oman elämämme tapahtumat muovaavat meitä jatkuvasti.

Yhteistyön kehittämiseksi sekä lapsen kykyyn olla vuorovaikutuksessa ja vastaanottaa tukea, vaikuttaa merkittävästi se, miten työntekijä suhtautuu lapseen. Tärkeintä ovat myötätunto, kunnioittava asenne sekä kiinnostus ja

uteliaisuus lapsen yksilöllisiä kokemuksia kohtaan. Luottamuksellisessa ja mentalisoivassa suhteessa synnytetään yhteistyötä, jonka turvin vaikeita asioita voidaan yhteistyössä ja lapsen edun mukaisesti käsitellä. Ymmärtävässä ja reflektiivisessä työtöteessä korostuu näkemys lapsen omasta näkökulmasta ja kokemuksesta. Uteliaisuus, empaattisuus, asioista kyselyminen ja omien ajatuksien avaaminen luo syvyyttä suhteeseen. Vuorovaikutukseen perustuvassa työskentelyssä omaohjaajan omien tunteiden vastaanotto- ja säätelykyvyn merkitys on ensiarvoisen tärkeää. Omaohjaajan kyky pysähtyä miettimään itsessään heränneitä reaktioita on osa ammattitaitoa.

POHDI

Mistä asioista lapsi on kertonut pitävänsä?
Mitkä asiat ovat lapselle tärkeitä asioita suhteessanne?

Mitkä asiat ovat sinulle tärkeitä suhteessanne?
Mihin asioihin lapsi erityisesti tarvitsee sinun apuasi ja läsnäoloasi?

Millaisia kokemuksia sinulla on onnistuneesta omaohjaajahetkestä?

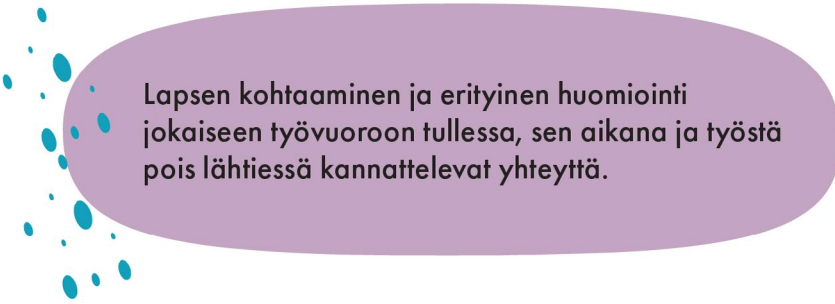
Mihin asioihin toivot tukea työryhmältä omaohjaajatyössä?

Millaisissa tilanteissa olet toiminut lapsen äänitorvena?

Omaohjaajasuhteen luominen

Omaohjaajasuhteen peruselementti on se, että luo turvallisuuden tunnetta ja vahvistaa sitä lapsen arjessa. Omaohjaajan ja lapsen suhde perustuu turvalliseen ympäristöön syntyneeseen luottamukseen, eikä se tapahdu hetkessä. Turvallisen suhteen luomiseen ja luottamuksen rakentamiseen tarvitaan pysyvyyttä ja pitkäjänteisyyttä. Aikaa omaohjaajatyöskentelylle on varattava säännöllisesti ja aitoon läsnäoloon tulee panostaa. Omaohjaajan kyky toimia luovasti ja lapsilähtöisesti ovat avainasemassa. Asioita voidaan edistää pienin askelin ja osoittaa näin, että joku pitää lapsen mielessä ja on juuri häntä varten. Tunne asioiden hoitumisesta ja siitä, että ne ovat turvallisissa käsissä, vaikuttavat lapsen kokonaistilanteeseen. Usein rento ilmapiiri, yhdessä tekeminen ja arjen puuhut muodostavat luonnollisia hetkiä kohtaamiseen ja työskentelyyn. Tärkeää on tiedostaa oman toimintansa vaikutukset toiseen ihmiseen. Sanattomalla viestinnällä voi olla jopa suurempi merkitys kuin

sanallisella. Äänensävy, ilmeet ja eleet voivat viestiä lapselle paljon enemmän kuin useat sanat ja monimutkaiset lauseet.

Lapsen kohtaaminen ja erityinen huomiointi jokaiseen työvuoroon tullessa, sen aikana ja työstä pois lähtiessä kannattelevat yhteyttä.

Tulevaisuuteen suuntaaminen, yhdessä haaveilu, omaohjaajan seuraaviin työvuoroihin sovitut asiat takaavat jatkumon ja lupauksen yhdessä tekemiselle. Henkilökunnan pysyvyys sijaishuollon laitostyössä on erinomaisen tärkeässä asemassa. Henkilökunta ja pitkään yhdessä työtä tehnyt työryhmä luovat jo itsessään turvaa ympäristöön ja mallintavat lapselle pysyvyyttä ihmissuhteissa.

Koko työryhmän ja henkilöstön tunteista sekä hoitotilanteissa heräävistä tunnereaktioista on välttämätöntä puhua ääneen, sillä ammattitaidon ylläpitäminen haasteellisessa ja emotionaalisesti kuormittavassa lastensuojelutyössä on vaativaa. Tämä edellyttää työyhteisöltä vahvoja rakenteita, riittävän hyvää johtajuutta, tilaa tunteiden ilmaisulle sekä säännöllistä dialogia arjessa ja työnohjauksessa. Lastensuojelun laitostyössä työskennellessä keskustellaan paljon. Lapsia kasvatetaan vuorovaikutuksen keinoin, ja ohjaajan syvintä ammattitaitoa on osata keskustella ja toimia vuorovaikutuksellissa ihmissuhteissa. Hyvä omaohjaajasuhde valmentaa lasta keskustelemaan ja käsittelemään tunteitaan myös tulevaisuudessa. Aikuisuudessa siitä on merkittävää hyötyä, kun pohtii omaa elämäntarinaansa ja palaa omaan lapsuuteensa muistoissa ja elämän eri vaiheissa.

Ajoittain lastensuojelun laitostyössä voi tulla tilanteita, joissa omaohjaajasuhde ei kehity lapsen kannalta toimivaksi, eikä työskentelyä saada erilaisista yrityksistä huolimatta etenemään. Osittain tätä haastetta ratkaisee omaohjaajaparityöskentely. Parityöskentelyssä toinen omaohjaajista valikoituu työskentelemään lapsen ja toinen lapsen perheen kanssa. Parityöskentelyllä voidaan suunnitelmallisesti kohdistaa toisen omaohjaajan työpanosta suoraan lapsen kanssa työskentelemiseen sekä jakaa työtä omaohjaajien välillä eri vaiheiden ja tarpeiden mukaisesti. Pitkäjänteisellä, vastavuoroisella ja sitkeällä työllä voidaan päästä yhteistyöhön ja löytää paras tapa olla suhteessa, vaikka työskentely olisikin tuntunut aluksi vaikealta. Arjessa voi tulla vastaan tilanteita, joissa pohditaan omaohjaajan vaihtamista hoitoyhteistyön etenemiseksi. Tapauksissa, joissa työskentely onnistuu paremmin jonkun muun työryhmänjäsenen kanssa, on voitu perustellusti vaihtaa omaohjaajaa. Omaohjaajan valintaprosessissa lapsen kuuleminen ja valintaan osallistaminen vahvistaa lapsen osallisuuden ja oman vaikuttamismahdollisuuden tunnetta.

Työ lastensuojelun laitoshoidossa vaatii ammattilaisilta paljon, mutta antaa tekijälleen vielä enemmän. Tasapainon löytäminen työn vaativuuden ja palkitsevuuden välille ei aina ole helppoa ja vaatii säännöllistä työn äärelle pysähtymistä. Merkittävimpiä hetkiä työssä ovat ne, kun saa kulkea lapsen ja

nuoren rinnalla näiden elämän alkumetrejä ja ohjata heitä oikeaan suuntaan, kohti omaa, itsenäistä elämää. Omaohjaajasuhteessa toinen toisiltaan opitut asiat, yhdessä koetut tapahtumat, sinnikäs usko ja tahto muuttaa asioita sekä pyrkiä eteenpäin luovat yhdessä rakennettua suuntaa. Pienistä hetkistä saa arkeen voiman ja intohimon tehdä tätä ainutlaatuisen herkkää ja samalla rouhean rajua työtä vuodesta toiseen. Ja se, että törmää työnsä tulokseen vuosien päästä ja näkee, että lapsen elämä kantaa, on paras palkinto, jonka lastensuojelutyö voi tarjota.

OMAHOAJAJAN TEHTÄVÄT

Omaohjaaja kantaa päävastuun sijaishuoltoyksikköön sijoitetun, hänelle nimetyn lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Omaohjaaja tekee saumatonta yhteistyötä lapsen vanhempien, sosiaalityöntekijän, koulun, lapsen hoitotahon ja muiden keskeisten sidosryhmien kanssa.

Omaohjaaja mahdollistaa lapselle hoitavan ja turvallisen arjen yhdessä muiden työntekijöiden kanssa. Riittävä uni, hyvä ruoka, liikunta, leikki, huolenpito ja perushoito ovat arjessa tapahtuvia asioita, joista kaikki ohjaajat huolehtivat.

Omaohjaaja osallistuu yhteistyöhön lapsen viranomaisverkostojen kanssa. Hän osallistuu lapsen asiakassuunnitelma- ja verkostopalaveriin sekä hoitoneuvotteluihin. Omaohjaaja laatii yhdessä työryhmän kanssa lapsen yksilöllisen hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. Hän laatii yhdessä lapsen kanssa kuukausikoosteen sosiaalitoimeen ja lapsen vanhemmille.

Omaohjaaja työskentelee yhteistyössä lapsen perheen, vanhempien ja muiden tärkeiden läheisten kanssa. Hän pitää sovitusti ja säännöllisesti yhteyttä perheeseen. Omaohjaaja edistää perheen jälleen yhdistämistä ja tukee kaikissa tapauksissa vanhemmuutta ja läheisten osallisuutta.

Omaohjaaja pyrkii löytämään yhdessä lapsen kanssa jotain mieluista vapaa-ajan tekemistä tai harrastuksen. Hän järjestää viikko-ohjelman mukaan ryhmiä ja ohjaa lasta kokeilemaan erilaisia asioita ja rohkaisee erilaisiin toimintoihin. Retkitoiminta ja tutustumiset erilaisiin kohteisiin kuuluvat arkeen.

Omaohjaaja auttaa lasta toimimaan yhteisössä muun lapsiryhmän kanssa. Yhteisöllisyyttä tukevat lasten omat viikkopalaverit ja yhteiset, koko lapsiryhmän kanssa yhdessä sovitut menemiset ja tekemiset. Yhteisöllisyyteen kuuluu myös sosiaalisten taitojen harjoittelu, ryhmässä toimiminen ja toisen huomioon ottaminen.

Omaohjaaja tukee lapsen koulunkäyntiä tiiviissä yhteistyössä koulun ja opettajan kanssa. Hän arvioi jatkuvasti lapsen yksilöllisiä tarpeita koulunkäynnin tukemiseksi.

HYVÄ OMAOHJAAJA:

- Keskustelee kaikesta, kehuu ja kannustaa
- Ajattelee lapsilähtöisesti ja suhtautuu empaattisesti lapseen
- Huomioi kaikessa tekemisessään lapsen edun ja takaa, että lapsi tuntee tulleen hyväksytyksi juuri sellaisena kuin on
- Antaa kaikille tunteille paikan, näyttää niitä, välittää
- Mahdollistaa kiintymyssuhteen kehittymisen ja kokemuksen turvallisesta ihmissuhteesta
- Vahvistaa lapsen läheisten ihmisten suhdeverkoston rakentumista ja tukee lapsen kuulumista perheeseen
- On lapselle aidosti läsnä ja luo luottamuksellisen ilmapiirin
- Kuuntelee lasta, on kiinnostunut ja luo ymmärretyksi tulemisen tunnetta sekä kokemusta, että lapsen oma mielipide on tärkeä
- Tukee lasta ikätasoisessa kasvussa ja kehityksessä
- Auttaa lasta persoonallisuuden sekä fyysisten ja psyykkisten ominaisuuksien tasapainoisessa rakentumisessa
- Edesauttaa lapsen ehjän minäkuvan rakentumista
- Opettaa lapselle arkielämän taitoja
- Takaa lapselle pysyvän ja turvallisen kasvuympäristön
- Tukee ja auttaa lasta koulunkäynnissä
- Auttaa lasta tunteiden käsittelyssä ja niiden säätelyssä
- Pyrkii vastavuoroisen vuorovaikutuksen kautta korjaamaan lapsen tunne-elämän vaurioita yhdessä lapsen kanssa

SOITETAANKO
SUN
MUMMOLLE?

OMAOHJAAJUUS OMAOHJAAJIEN KUVAAMANA

”Omaohjaaja etsii yhdessä lapsen kanssa uusia keinoja tilanteisiin ja auttaa niiden vakiinnuttamisessa arkeen.”

”Omaohjaajuus ei ole vain raporttien ja kuukausikoosteiden laatimista vaan se on todella vastuullista, äärimmäisen merkityksellistä työtä lapsen tunne-elämän tukemisessa, uusien ratkaisumallien luomisessa sekä väylä lapsen turvalliseen kasvuun kohti aikuisuutta.”

”Omaohjaaja luo lapselle positiivista minäkuvaa ja vahvistaa olemaan juuri sellainen kuin on.”

”Omaohjaaja kasvaa lapsen mukana, ja kun kaikki omaohjattavat lapset ovat olleet erilaisia, olen kasvanut työssä tosi paljon.”

”Lapsille ja nuorille on tärkeää tietää, että omaohjaaja pitää heidät mielessään työn ulkopuolellakin ja muistaa sovitut asiat.”

LÄHTEET:

Familiar Oy: Omaohjaaajuuden ytimessä -koulutus 2022.

Eronen, T. & Laakso, R. 2016. Lastensuojelun laitoshoidon kasvatukselliset ja kuntouttavat orientaatiot ja niiden vaikutavuus. Työpäperi 44/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 817/2015.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuollon-laaturiteerit> viitattu 3.3.2023.

Linner Matikka, Johanna & Hipp, Tiia (2023) Traumainformoitu työote. PS-kustannus. Otavan kirjapaino Keuruu.

Malja, Marjo; Puustinen-Korhonen, Aila; Petrelius, Päivi; Eriksson, Pia (2019) Lastensuojelun laatusuositus Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:8.

Tiili, Anna (2020) Katsaus kotimaisiin sijaishuoltoon kehittyihin menetelmiin ja hyviin käytäntöihin. Teoksessa Heino, T. (toim.) Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Helsinki

Timonen-Kallio, Eeva; Yliruka, Laura & Närhi, Pekka (2017) Lastensuojelun terapeutin laitoskasvatuksen mallinnus. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpäperi 23/2017.

Sudenlehti, Jussi (2018) Mitä ihmettä meille tapahtui? Suhdekeskeinen hoito lastensuojelussa. Teoksessa: Sudenlehti, Jussi & Uusitalo, Ilkka (toim.) Tulevaisuuden lastensuojelu. Suomen psykologinen instituuttiyhdistys ry.

Poijula, Soili (2019) Resilienssi. Muutosten kohtaamisen taito. Kirjapaja Helsinki.

8

JÄMÄKKÄ JA LÄMMIN AIKUINEN SIAISHUOLLOSSA

Pia Penttala

Kirjoittaja on perheterapeutti ja lastensuojeluyksikön johtaja.

Turvallisten aikuisten esimerkki vierellä kulkien

Sijaishuollon ammattilaiset ovat aikuisia, jotka kulkevat lapsen vierellä jonkin matkaa. Heidän tulee olla vastuullisia, turvallisia ja lämminkäisiä. Sijaishuollossa aikuiset kuuluvat, näkyvät ja vaikuttavat lapsen ympärillä ihan tavallisten, jokaisen arkeen kuuluvien asioiden äärellä. Se, että kohtaamiset tapahtuvat laitoksessa, ei poissulje automaattisesti juuri mitään.

Tässä kirjoituksessa pohdin, miten aikuiset voivat esimerkiksi osoittaa lapselle turvaa, rajoja, lämpöä ja toisesta välittämistä. Sijaishuollossa välittämisen ei pidä rajoittua aikuisen lapselle antamaksi huolenpidoksi, vaan esimerkiksi välittämisestä tulee yltää lapsen läheisiin ja jokaiseen yhteisön jäseneseen.

Yhdessä toimiminen ja oppiminen

Jokainen lapsi tarvitsee aikuisen opastusta asioiden oppimiseen – olivat ne sitten arkeen liittyviä käytännön taitoja tai tunteiden tunnistamiseen, nimeämiseen ja säätelyyn liittyviä taitoja. Lapsella on usein ennen sijoitusta taustalla turvattomuuden ja huolenpidosta vaille jäämisen kokemuksia, joten sijaishuollossa aikuisten tehtävä on ehdoittaa varmistaa lapselle ennakoitava ja turvallinen arki.

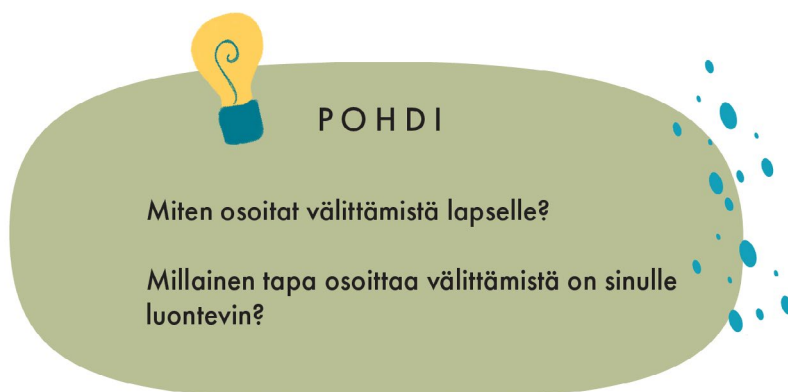
Lapsen taitopuutteet painottavat usein keskusteluja ja toimintaa raskaaseen ja negatiiviseen suuntaan. Opeteltavista asioista tulee toki puhua niiden oikeilla nimillä, sillä lapsi on oikeutettu saamaan oppia oikein toimimiseen. Arjesta ei kuitenkaan saa muodostua liian suorituskeskeistä, jatkuvaa harjoittelua ja arviointia. Tavallinen arki muodostuu iloista ja suruista, joita lapsen lähellä olevat aikuiset myötäelävät lapsen rinnalla. Aikuisten tavoitteena on turvata lapsen arkeen kepeyttä ja huolettomuutta, joiden suojissa lapsi voi rauhassa kasvaa ja kehittyä.

Aikuiset odottavat lapsilta helposti kiitosta ja kiitollisuutta, mutta tulisi malttaa ja ymmärtää, että lapsi tarvitsee paljon aikaa ja korjaavia kokemuksia luottamuksen syntymiseen. Aikuisten tulee yllättää lapsi positiivisuudella ja luottaa siihen, että tärkein kiitos on se, jonka lapsi myöhemmin huomaa muistellessaan turvallisuuden ja hyvien hetkien kokemuksiaan sijaishuollossa. Lapsi oppii lempeyden kautta paljon. Aikuisen tulee nähdä ja huomioida

lapsen yrittäminen. Yrittämisen palkitseminen vahvistaa sitoutumista oppimiseen paremmin kuin kieltäminen tai negatiivisen palautteen antaminen.

Aikuisen on tärkeää havaita ja tunnistaa omia odotuksiaan. Erityisesti silloin, kun lapsella on paljon vaikeuksia, on aikuisen löydettävä hyvä ja kiinnostettava katse siihen. Joskus lapsen teot koettelevat aikuisen kärsivällisyyttä erityisen paljon. Varsinkin silloin aikuisten on tärkeää kannustaa toisiaan käsittelemään vaikeita tunteita rakentavasti. Silloin myös aikuinen tarvitsee myötätuntoa kielteisten tunteidensa käsittelemiseen päästäkseen niiden yli ja pysyäkseen lasta kannustavana aikuisena.

Lastensuojelun sijaishuollossa lapsen pitää saada kokea olevansa erityisen arvokas ja hyväksytty. Itseluottamus ja myönteinen minäkuvarakentuvat vähitellen, kun lapsi kokee olevansa toisille tärkeä ja arvokas. Luottamus toisiin ja itseen vie aikaa ja sitä rakennetaan arjessa kaiken aikaa. Lapselle on parasta saada kuulla itsestään tarinoita siitä, kun hän on tullut taloon: mitä hän on tehnyt ja oppinut ja millaisia hienoja hetkiä hänen kanssaan aikuiset ovat saaneet kokea hänen kanssaan. Yhteiset muistot arkisista askareista, retkiltä tai lenkkipoluilta ovat tärkeitä ja niitä syntyy vuorovaikutuksellisissa aidoissa hetkissä. Kun aikuiset elävät sijaishuollon arkea tuntevina ja kokevina ihmisinä, he tuottavat samalla näitä tärkeitä kannattelevia lapsuusmuistoja ja kokemuksia rakastetuksi tulemisesta.

Ennakointi ja sanoittaminen

Sijaishuollossa aikuisen on tärkeää osata ennakoida asioita. Arjen kulku voi olla hänelle itsestään selvää, mutta lapsi tarvitsee siihen ohjausta, ennakoivia toimenpiteitä ja valmistelevia sanoja, joilla erilaiset arjen rutiinit ja erityisesti poikkeustilanteet sujuvat onnistuneesti. Lapsen suuntaan ennakointi tarkoittaa asioiden, tekemisen, tunteiden ja odotusten sanoittamista. Ilman sitä lapsi ei tule tietoiseksi omista taidoistaan, erityisyydestään ja osaamisistaan muttei myöskään taitopuutteistaan ja harjoiteltavista asioista. Jos aikuisilta puuttuu aukipuhumisen taito tai viitseliäisyys, he ovat lapsen silmissä jopa arvaamattomia. Lapsella on oikeus tietää omaan toimintaansa kohdistuvista odotuksista ja onnistumisista. Tunteisiin arvaamattomasti ja epäselvästi reagoiva aikuinen on hämmentävä ja pelottavakin. Ennakointi auttaa myös aikuista olemaan tietoinen tekemisestään ja tunteistaan. Se auttaa myös aikuista vaativassa vuorovaikutustilanteissa hallitsemaan tunteita ja toimimaan

järkevästi. Kukaan ei tee tunnekuohuissa järkeviä päätöksiä.

Sääntöjä ja niiden harjoittelemista

Yhteiskunnassa on sääntöjä, joiden rikkomisesta syntyy seuraamuksia. Juridisten normien rikkomisella on laissa määriteltyjä seuraamuksia, mutta sosiaalisten normien rikkomisen voi aiheuttaa muita vaikeuksia. Joskus sosiaalisten normien kyseenalaistaminen on paikallaan, jotta vanhentuneita näkemyksiä uudistetaan. Lapset ovat usein taitavia kyseenalaistamaan juuri sosiaalisia normeja.

Monet yhteiset säännöt ja sopimukset tekevät kanssakäymisestä muiden ihmisten kanssa ennustettavampaa ja mahdollistavat turvallisen ihmisten välisen kanssakäymisen. Esim. liikenteessä on tärkeää noudattaa sääntöjä, jotta jokaisen eri tavoin ja erilaisissa välineissä liikkuvan matka sujuu joustavasti ja turvallisesti. Sama pätee moniin muihinkin elämän osa-alueisiin, oli sitten kysymys ystävällisistä sanoista, käytöstavoista tai aikatauluista. Aikuisten tehtävä on huomioida lapsi ja vastata vuorovaikutukseen. Onnistuneet vuorovaikutustilanteet luovat luottamusta aikuisen ja lapsen välille. Toisinaan vuorovaikutus ajautuu karille, ja silloin aikuisen tulee olla erityisen tietoinen omista reaktiostaan.

Tahallisesta tavaroiden hajottamisesta, epärehellisyydestä ja toista vahingoittavasta käytöksestä seuraa aina jotain, mutta aikuisen tehtävä on yhdessä lapsen kanssa pohtia, millainen seuraamus ja asian käsittelytapa olisi lapsen kannalta opettavaisin ja kannustavin tapa oppia syy-seuraussuhteita. On tärkeää osoittaa, ettei mikä tahansa käytös sovi, mutta esim. huonejäähdyt ovat mennyttä aikaa. Jos lapsi pakotetaan yksin miettimään väärää tekoaan tai huonoa käytöstään, ei hän opi siitä mitään. Pahimmassa tapauksessa autoritäärisesti osoitettu huoneeseen käskyttäminen voi aiheuttaa nolatuksi tulemisen tunteen ja ahdistusta, jonka kanssa lapsi joutuu selviytymään aivan yksin.

Jokainen lapsi tarvitsee hyväksyntää ja lempeää katsetta siinä missä ohjaustakin. Lastensuojelun sijaishuollon ammattilaisen tehtävä ja tavoite on tarjota välittävää vuorovaikutusta, kokemusta siitä, että lapsi on taitava ja pystyy oppimaan uusia asioita ja kantamaan myös vastuuta. Aikuinen ei saa jättää lasta yksin tilanteessa, jossa tämä tehnyt tahallaan väärin, vaan aikuisen tehtävä on kohdata yhdessä lapsen kanssa tämän tekemät hölmöilyt. Näin hän antaa lapselle kokemuksen siitä, että virheitä ja impulsiivisia tekoja tulee, mutta niistä opitaan – yhdessä. Aikuisen on tärkeää osoittaa inhimillisyyttä ja armollisuutta virheiden edessä, emmehän me aikuisetkaan aina osaa toimia oikein.

Lapsi saattaa kantaa sisällään paljon ahdistusta ja epäluottamusta, jotka voivat monin tavoin näkyä oireiluna arjessa ja vuorovaikutuksessa. Aikuisen osoittama myötätunto ja periksiantamattomuus lapsesta välittämässä on tärkeä osa ammatillisuutta ja osaamista: se tukee ja kannattelee myös eteenpäin. Maailmassa on opittava säätelemään tunteita ja toimimaan sosiaalisissa verkostoissa edes vähän. Ilman kärsivällistä aikuista rinnallaan lapsi ei pysty harjoittelemaan tarvitsemiaan sosiaalisia taitoja ja tunnesäätelyä.

POHDI

Mitä asioita olet taitava sanoittamaan?

Millaiset tilanteet arjessa ovat sinulle vaikeita?

Miten reagoit, kun olen pettynyt toisen toimintaan?

Millaista apua tarvitset työkaverilta silloin, kun jokin tilanne tuntuu vaikealta?

Miten pysyä ammattilaisen roolissa ja ylläpitää lempeää työtettä, johon lapsi voi tukeutua?

Taitavan ammattilaisen takana on koko joukko onnistumisia yhteistyössä. Ilman luottamusta omaan tekemiseen ei voi auttaa toista. Tähän jokainen sijaishuollon ammattilainen tarvitsee omaa tiimiään, työkavereidensa ja yhteistyökumppaneidensa tukea. Aikuisten esimerkki toisten aikuisten huomiomisesta ja välittämisestä luo luottamusta lapselle, mutta vahvistaa myös työkavereiden keskinäistä luottamusta ja työhyvinvointia. Yhdessä tekeminen ja tiimityö ovat olennaisia turvallisen sijaishuollon varmistamisessa. Silloin kukaan lapsi ei ole vain yhden aikuisen varassa, vaan jokaisen sijaishuollossa asuvan lapsen turvana on monia aikuisia – olivat he sitten perhehoitajia, laitoksen työntekijöitä tai lapsen asioista vastaavia sosiaalityöntekijöitä. Toimivan ja välittävän yhteistyön vaaliminen monessa tasossa on olennaisen tärkeää.

Työkaverista huolehtimisen lisäksi itsestä huolehtiminen ja itsensä tunteminen ovat äärimmäisen tärkeitä, jotta aito lempeys tulee näkyviin. Aikuiset lasten ympärillä eivät ole kaikkietäviä ja virheettömiä koneita vaan myös erilaisilla heikkouksilla varustettuja ihmisiä. Työkavereiden tunteminen tuo turvallisuutta ja rohkeutta toiminnalle. Se lisää jouhevaa ja tunnerikasta vuorovaikutusta, johon lasten on helppo liittyä ja kuulua. Lapsi tarvitsee malleja sosiaalisten taitojen kartuttamiseen ja avoimessa ilmapiirissä hän niitä saa.

TAPAHTUI PIENRYHMÄKODILLA

Työkaveri pyysi toista: "Keitäätkö kahvit, niin minä avaan telkkarin ja nostan jalat sohvalle?" Hän avasi telkkarin ja jäi odottamaan kahvia. Lapsi meni keittiöön toisen aikuisen luokse ihmettelemään tilannetta. Aikuinen sanoi, ettei tämä mitään kummallista ole. Lapsi ei tyytynyt vastaukseen vaan sanoi: "Et sä tajua, toi vaan kattoo telkkaria ja nostaa palkkaa ja sä teet kaikki työt!"

Kahvinkeitäjä kaappasi lapsen kainaloonsa ja sanoi: "Tämä on kuule meille muutakin kuin työtä, me ollaan valittu tällainen ammatti, koska tykätään viettää aikaa teidän kanssa. Ja sit vielä toinen juttu, toi ohjelma on Hannan lempisarja, mutta se ei ehtinyt eilen sitä katsoa, kun se oli ollut hammaslääkäriässä, mutta kiva, että hänellä on nyt aikaa katsoa se."

POHDI

Onko työpaikallasi lämmin ja välittävä tunnelma aikuisten kesken?

Oletko joskus kokenut samanlaista kohtelua kuin esimerkkitarinan Hanna?

Millainen työpaikkasi ilmapiiri on, otatteko lämpimästi ja huomioiden taloon astuvat vastaan?

Millaista esimerkkiä annatte lapsille toisen huomioimisesta?

Välittämisen osoittaminen kaikkia yhteisön jäseniä kohtaan on arvokasta vuorovaikutusta lapsen näkökulmasta ja asettaa hänet levolliseen suhteeseen työvuorossa olevien aikuisten kanssa. Välittävän esimerkin lisäksi aikuisen täytyy avata itsestään jotain henkilökohtaistakin. Aikuinen ei voi näyttäytyä lapselle irrallisena kappaleena, joka päivittäin tulee ja katoaa sitten mustaan aukkoon. Avoimessa ja rehellisessä työyhteisössä aikuiset voivat olla kokonaisvaltaisesti lapsia varten.

9 MUUTOKSEN MAHDOLLISUUS – POHDINTOJA LASTENSUOJELUSTA JA LAITOSARJESTA

Ville Nisonen

Kirjoittaja on sijaishuoltoyksikön johtaja

Tätä tekstiä kirjoittaessani minulla on takana puolen vuoden kokemus perustamani terapeuttiseen orientaatioon pohjautuvan sijaishuoltoyksikön toiminnasta. Tänä aikana näkemykseni ja visioni terapeuttisyydestä sekä henkilökuntarakenteesta ja toivotuista työntekijöiden ominaisuuksista on selkeytynyt. Kun yksikön toiminta siirtyi teoriasta käytännön työskentelyksi nuorten ja heidän perheidensä haasteiden parissa, tärkeimmäksi nousi työntekijöiden itsetuntemus ja sen valjastaminen asiakkaiden käyttöön. Yhteisönä siirryimme seuraamusperusteisesta ajattelusta kohtaamis- ja ihmissuhdeperustaiseen työotteeseen.

Artikkelissa pohditaan työntekijän oman ajattelun vaikutusta työhön sosiaalialan ammattilaisena sekä itsetuntemuksen hyödyntämistä asiakastyössä. Koska olemme kaikki oman oppimishistoriamme ja yhteiskunnan arvomaailman muovaamia, ei niiden vaikutusta voi poissulkea. Opitut ajatusmallit vaikuttavat odotuksiimme ja käsityksiimme toisista ihmisistä sekä oikeasta ja väärästä. Toivon, että teksti herättää ajatuksia ja pohdintaa, kenties haastaa lukijan omia käsityksiä ja houkuttelee muutokseen. Loppujen lopuksi ne asiat, joihin siirrämme valokeilan, näkyvät.

Persoonaa sijaishuollossa

Toisinaan kuulee sanottavan, että sosiaalihuollon asiakastyössä pärjää hyvin omalla persoonalla tai työilmoituksessa voidaan hakea hyvää tyyppiä työyhteisöön. Kukapa meistä ei haluaisi olla hyvä tyyppi tai omata työhön sopivan persoonallisuuden? Toki apua tarvitseva ihminen hyötyy varmuudella siitä, että hänen ja ammattilaisen persoonat sopivat yhteen ja siten kykenevät yhteistyössä rakentamaan ihmissuhdetta ja dialogia. Silti työtehtävät, joissa käytetään julkista valtaa, edellyttävät kuitenkin myös ammatillista osaamista. Sosiaali- ja terveydenhuollon eri tehtävien kelpoisuusehdot ovat selkeät.

Olellainen kysymys persoonallisuuden piirteiden sijaan on se, miten ymmärrämme omien toimintatapojamme taustavaikuttajia, oman toimintamme funktioita ja miten kykenemme säätämään omia tunnereaktioitamme erilaisissa tilanteissa.

Persoonaa ja persoonallisuuden piirteet on syytä ottaa huomioon ja hyödyntää niitä osana asiakastyötä. Ammattilaisina vuorovaikutustyössä meiltä voidaan ja pitää kuitenkin edellyttää enemmän. Mitä kokeneempia työssämme olemme, sen paremmin meidän tulisi ymmärtää itseämme ja omaa toimintaamme ammatillisesti sekä hyödyntää sitä asiakastyössä.

POHDI

Mitkä ominaisuudet persoonassasi ovat hyödyllisiä työsi kannalta?

Mitkä ominaisuudet tekevät työstäsi vaikeaa?

Muutos on mahdollista asiakkaille, mutta onko se mahdollista myös ammattilaisille?

Sijaishuolto työnä vaatii tekijöiltään henkilökohtaisella tasolla joustavuutta, itsesääteilytaitoja sekä ymmärrystä siihen, että työskentely tapahtuu aina ammatillisista asiakkaiden oikeuksiin perustuvista lähtökohdista. Ammatillinen työskentely ei siis voi olla työntekijän oman elämän narratiivin jatke. Lohduttavaa kuitenkin on, että riippumatta persoonallisuuden piirteistämme, taustoistamme ja arvoistamme, voimme työhön vaadittavan perustutkinnon lisäksi oppia erilaisia ihmissuhdetaitoja ja työmenetelmiä, muovata arvomaailmaamme ja kehittyä ammatillisesti.

POHDI

Mistä tunnistat, että on tarve uudelleen arvioida vanhojen käytäntöjen, kuten omien tapojen, koulutuksesta saatujen oppien, yksikön tai työnantajan toimintamallien tarkoituksenmukaisuutta?

Mistä vanhoista toimintamalleista tai ajattelusta sinun on vaikeaa luopua?

Oman ajattelun tutkiminen

Ammatillinen ymmärrys omasta oppimishistoriastamme, omista haasteistamme ja niiden taustavaikuttajista sekä käyttäytymistämme ylläpitävistä vahvistussuhteista on avaintekijä niissä tilanteissa, joissa kohtaamme haastavassa tilanteessa eläviä asiakkaita. Ymmärrys omasta toiminnasta on siinäkin mielessä tärkeää, että mallinamme asiakkaillemme, millaisella käyttäytymisellä ja valinnoilla voi selvittää haastavista tilanteista. Oma käyttäytymisemme on peili ja sitä taitavasti sanoittamalla pätevä työkalu, jonka avulla opetamme

vaihtoehtoisia toimintatapoja vaikeisiin tilanteisiin. Kun pystymme ymmärtämään omaa käyttäytymistämme ja sen taustalla vaikuttavia tekijöitä ja tapahtumia, meidän on helpompi ymmärtää haastavissa tilanteissa elävien asiakkaiden käyttäytymistä. Koska myös omat toimintatapamme ovat muodostuneet lukuisten toistojen ja tapahtumien seurauksena, ei ole lainkaan ihme, että asiakkaiden heille itselleen ja ympäristölle haitalliset tavat istuvat joskus hyvinkin tiukassa heidän toiminnassaan.

Koska kykenemme oppimaan läpi elämän, voimme oppia myös reagoimaan haastavissa tilanteissa vaihtoehtoisesti, emmekä ole sidottuja oppimishistoriamme aikana rakentuneiden, ”selkärangasta” tulevien tuttujen toimintamallien toistamiseen. Ymmärtämällä, että erilaiset tilanteet aiheuttavat meissä kaikissa tunteita ja ajatuksia, voimme muuttaa näkyvää käyttäytymistämme. Kun saamme erilaisia vaihtoehtoja käyttäytymisellemme, mieli muuttuu joustavamaksi ja luovemmaksi. Joustavuus vähentää ehdottomuutta ja mahdollistaa dialogisemman lähestymistavan antaen mahdollisuuden todella kuunnella ja ymmärtää asiakkaiden kokemuksia, ajattelua ja toiminnan funktioita. Tämän ymmärryksen avulla voimme vaikuttaa asiakkaiden prosesseihin kestävämmän, ja se tarjoaa mahdollisuuden antaa täsmennettyä tukea, opettaa taitoja ja valmentaa arjen haastavissa tilanteissa yksilöllisesti.

Kun saamme asiakkaassa ymmärryksen ja motivaation syttymään, annamme riittävästi käytännön mahdollisuuksia harjoitella uusia taitoja. Tukea ja ymmärrystä tarjoten olemme muutostyöskentelyssä jo pitkällä. Oppimisprosessi noudattaa samaa polkua niin asiakkaille kuin ammattilaisella siitä huolimatta, että poikkeamme toisistamme valta-aseman ja yhteistyösuhteessa esiintyvien roolien näkökulmasta. Muutoksen äärellä jokainen roolistaan riippumatta tarvitsee toisen tukea ja ymmärrystä kasvukivuilleen. Suhteissa aikuinen on lasta varten ja työryhmä tai esihenkilö työntekijää varten.

Empatia ja mallioppiminen

Ymmärryksen avulla voimme toimia järkevämmin ja empaattisemmin. Toimimalla järkevämmin ja empaattisemmin itseämme kohtaan, autamme myös asiakasta toimimaan samalla tavalla. Sallimalla itsellemme positiivista sisäistä puhetta ja arvostusta myös suhteemme muihin muuttuu myönteiseksi. Myönteisyys näkyy positiivisena ja rakentavana toimintana lasten ja heidän läheistensä kanssa. Heijastelemme ja välitämme asiakkaalle viestejä, tunteita ja ajatuksia sanallisesti ja ei-sanallisella viestinnällä vuorovaikutuksessa. Opimme toisiltamme matkimalla ja tutkimalla.

Huomioitavaa on, että kun opimme muilta ja muiden esimerkkien avulla, opimme samalla myös erilaista ongelmakäyttäytymistä, stereotyyppioita ja oletuksia. Koska reagoimme tilanteisiin, toteutamme joskus automatisoituja ”selkärangasta” kumpuavia toimintatapoja ja toimimme tunteiden ohjaamia tutuilla opituilla tavoilla. Autopilotilla toimiminen on tuttua ja turvallista, säästää energiaa ja auttaa rutiinien hoidossa, mutta ilman oman ammatillisen toimintamme funktioiden riittävää ymmärtämistä voi se kasvatustilanteissa olla lapsen ja työntekijän välisen aidon dialogin este. Asiakastyössä on aina läsnä niin lapsen tai hänen läheisensä kuin ammattilaisenkin kokemus ja näkemys. Emme ammattilaisina halua ainoastaan toistaa omaa narratiiviamme, vaan pyrimme ymmärtämään lapsen kokemuksia ja koetamme rakentaa vuorovaikutustilanteet täyttääksemme hänen tarpeensa.

Rohkeus ravistella käytäntöjä

Sijaishuollossa on paljon kirjoittamattomia toimintatapoja, joiden tarkoitusta ja funktioita kannattaa joskus hieman tarkastella ja jopa ravistella. Laitosrakteet – kuten kaikki yhteiskunnallinen kasvatustyö – ovat aina sidoksissa aikaan ja sen idealistisiin kasvatuskäsityksiin. Usein erilaiset ideaalit ja arvot ovat edustettuina samanaikaisesti toistensa kanssa kilpaillen. Ei ole lainkaan poikkeuksellista, että toinen vannoo yhteisöllisyyden ja toinen yksilöllisyyden nimiin. Vastaavasti toiselle selkeät rajat ja seuraamukset ovat luontevampi vaihtoehto kuin vuorovaikutukseen ja ymmärrykseen perustuva joskus loputtomalta tuntuva keskustelu asiakkaiden kanssa. Ajattelun erot niin yksilöiden kuin yhteisöjen ja instituutioiden välillä tulevat yhteistyössä näkyviksi.

Tarpeemme kuulua yhteisöön ei ole vuosituhansien aikana muuttunut, vaikka moniäänisyys ja yksilöllisyyden korostaminen on yhteiskunnassamme lisääntynyt. Aikamme ohjaa meitä huomioimaan yksilölliset tarpeet aiempaa monipuolisemmin ja perusteellisemmin. Koska lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun prosessit ovat jo laissa lähtökohdiltaan yksilöllisiä, tulee myös niiden käytännön toteuttamisen olla tavoitteiltaan yksilöllistä –silloinkin, kun prosesseja toteutetaan hoitoa ja kasvatusta tarjoavissa yhteisöissä. Yhteisön vaikutusta ja osuutta yksilöllisten asiakasprosessien onnistumisessa ei voida kuitenkaan ohittaa, vaan kannattaa antaa aikaa ja tarkastella näiden kahden erilaisen ihmisenä olemisen tavan aikaansaamaa tilanteiden, tunteiden ja ajatusten välistä dynamiikkaa.

Lastensuojelulaki on vuosien aikana tarkentunut. Se antaa moneen lastensuojeluprosessin vaiheeseen ja käytäntöihin selkeitä toiminnan ohjeita ja siten myös ehdottomia toimintaan liittyviä vaatimuksia. Jokainen lastensuojeluprosessi on luonteeltaan erilainen, mikä luonnollisesti vaikuttaa siihen, että lasten tarpeet ja heidän henkilökohtaiset taitonsa ja haasteensa näyttäytyvät monin tavoin arkisissa tilanteissa. Lainsäädäntö ei kuitenkaan anna vastauksia kaikkeen arjessa tapahtuvaan kasvatukseen. Käytännön hoidon ja kasvatuksen toteuttamisen tulee perustua yksilöllisellä harkinnalla sekä yhdessä lapsen ja hänen läheistensä kanssa tehtyyn hoito- ja kasvatussuunnitelmaan, jossa on huomioitu lapsen yksilölliset tarpeet ja hoidon lähtökohdat. Näissä harkintaan perustuvissa yksilöllisissä hoito- ja kasvatussuunnitelmissa näkyvät väistämättä myös työntekijän arvot ja näkemykset lapsen edusta.

Kun puhumme arvoista, olemme väistämättä tekemisissä omien henkilökohtaisten käsitystemme ja elämänhistoriamme kanssa. Tämä henkilökohtainen ja ammatillinen taso yhdistettynä yhteiskunnalliseen arvojen muutokseen haastaa laitoshoidon yleisiä käytänteitä. Siksi voidaan perustellusti kysyä, onko laitoksissa edelleen yleisesti hyväksytyjä mutta kenties vanhentuneita käytäntöjä, esim. arki-iltapäivään sijoittuva erilaisin nimin kutsuttu ”hiljainen tunti”, jonka aikana jokaisen lapsen tulee olla yksin omassa huoneessaan. Hiljainen tunti sijoittuu tavallisesti samaan aikaan työntekijöiden raporttietekin kanssa. Hiljaisen tunnin sanoitettu tarkoitus saattaa olla esim. lepo- tai läksyjentekohetki omassa huoneessa. Tulee kuitenkin kysyä, onko rakenteen ylläpitäminen enemmän työntekijä- kuin lapsilähtöinen. Kuinka paljon hiljaista tuntia yhteisöjen tasolla todella tarvitaan, että onnistumme tukemaan lapsia yksilöllisten tarpeiden ja tavoitteiden sekä päivittäisten vastuiden toteuttamisessa?

Toinen tavallinen yhteisön aikatauluihin liittyvä toiminto on siivouspäivä.

Melko usein sijaishuoltoyksiköiden siivouspäivä sijoittuu torstaille, mikä on sinänsä looginen ajankohta, kun kotiharjoittelut alkavat usein seuraavana päivänä. Tarvitseeko siivouspäivän kuitenkin sijoittua torstaille, jos jokin muu päivä sopii yksilöllisiin aikatauluihin ja suunnitelmiin paremmin? Joskus siivoaminen tai edes sen aloittaminen voi olla täysin riippuvaista vireyksistä ja motivaatiosta aikuisillakin. Voiko siivouspäivää lykätä seuraavaan päivään ilman suurempaa katastrofia?

Palveleeko se tarkoitusta, että siivotaan aina tietynä päivänä vai voisiko tarkoituksena olla vaihtoehtoisesti se, että opitaan pitämään huolta puhtaudesta ja siisteydestä päivästä riippumatta ja samalla opitaan arvioimaan omaa jaksamisen tasoa? Toisinaan lapset osaavat huolehtia itsenäisesti huoneensa siivoamisesta omien aikataulujensa ja jaksamisensa mukaisesti, eivätkä he tarvitse tähän erillistä yhteisöä koskevaa rakennetta. Toisilla ei taas ole taitoja siivota tai edes kokemusta siivoamisesta. Silloin he tarvitsevat enemmän aikuisen apua ja tukea oppiakseen taidon. On ymmärrettävää, että yleisten tilojen siivoaminen on aikataulutettu ja noudattaa rutiineja, koska tiloja käytetään yhteisesti. Se ei kuitenkaan voi olla kenenkään lapsen vastuulla. Sopimusten lisäksi yhteisten asioiden hoitaminen edellyttää yhteisön aikuisilta vastuunkantamista niiltäkin osin, joissa joitakin kodinhoidollisia tehtäviä on suunniteltu myös lasten hoidettaviksi.

Entä miten suhtaudumme nuorten vierailuihin toistensa huoneissa? Usein kuulee kysymyksiä ja keskustelua siitä, saavatko nuoret viettää aikaa toistensa huoneissa. Toisinaan nuorten vierailut toistensa huoneissa on yhteisössä kategorisesti kielletty ilman yksilökohtaista harkintaa. Tarvitseeko aiheetta lähestyä yhteisöllisestä lähtökohdasta? Vai voisiko ajatella, että toiset eivät pysty pitämään sovituista vierailuihin liittyvistä säännöistä kiinni ja tarvitsevat siksi yksilöllistä harjoitusta ja rajaamista? Eiväthän ne, jotka jo osaavat vierailukäytänteet, tarvitse siinä enää harjoitusta vaan voivat nauttia olemassa olevien taitojen tuomasta vapaudesta. Mikäli ongelmia syntyy, käytänteitä voidaan aina muuttaa.

Vierailuihin liittyä usein myös pohdinta turvallisuuden näkökulmasta. Lasten turvallisuuden pohtiminen on tarpeellista ja riippuu lasten toiminnasta ja vuorovaikutussuhteista toistensa kanssa. Sen pohtiminen ei anna perustetta pysyvästi kieltää tai puoltaa vierailukäytänteitä. Tätäkin käytäntöä kannattaa arvioida yksilöllisesti ja tapauskohtaisesti ottamalla huomioon lastenväliset vuorovaikutus- ja kaverisuhteet.

POHDI

Millaisia rakenteita yhteisössäsi on?

Palvelevatko rakenteet lasten tarpeita?

Mistä rakenteista voisi ja pitäisi joustaa?

Onko rakenteita, joista ei voi joustaa?

Mitä ne ovat? Miksi niistä ei voi joustaa?

Kenen tarpeista käsin rakennamme ja toteutamme toimintaamme?

Olemassa olevia ja pitkään käytössä olleita rakenteita on useimmiten helppo puolustaa jo siitäkin syystä, että tuttua narratiivia on vaivatonta toistaa ja se kuulostaa vastaanottajastakin tutulta. Kun ajattelee asiaa itsekkäistä syistä, miksi muuttaisimme toimintatapoja, jotka säästävät voimavaroja ja ylläpitävät struktuureja? Muutoshan tunnetusti vie energiaa ja aiheuttaa epävarmuutta. Epävarmuus taas heijastuu työntekijöiden kautta asiakkaisiin ja horjuttaa pahimmissa tapauksissa heidän turvallisuuden tunnettaan. Muutos lisää epävarmuutta myös siksi, ettei uuden asian äärellä olevalla henkilöllä välttämättä ole muutoksen läpikäymiseen vaadittavia taitoja, tietoa, motivaatiota eikä riittävää ohjausta.

On mahdotonta odottaa toivottua muutosta, jos ei ole aika ajoin valmis tarkastelemaan vanhoja totuttuja toiminnan tapojaan. Kritiikin autopilotilla toimiminen ja tutun narratiivin toistaminen estää jossain määrin yhteisen dialogin ja siten yksilöllisen kehityksen. Jos yhteistä dialogia ei synny, uusien näkökulmien muodostumisen estyy, eivätkä yksilölliset tarpeet tule kohdatuiksi eivätkä uudet taidot pääse yleistymään.

Tämä teksti perustuu 18 vuoden kokemuksiini sijaishuollon erilaisissa tehtävissä omaohjaajana, toiminnanjohtajana, työnohjaajana ja kouluttajana sekä yrittäjänä. Taustalla vaikuttavat lukemani kirjat ja kuulemani luennot kasvatuksesta, sosiaalityöstä, psykologiasta ja psykiatriasta. Koska olen oppimistyyliiltäni kokemuksellinen oppija, kaikki kohtaamani ihmiset ja tilanteet erilaisissa työyhteisöissä ja ympäristöissä ovat vaikuttaneet käsityksiini lastensuojelusta. Olen nähnyt työntekijänä lastensuojelua, joka ei nykypäivänä täyttäisi kriteerejä siitä, mitä on hyvä lastensuojelu. Siksi näen toimintatapojen muutoksen enemmän mahdollisuutena kuin uhkana. Olen nähnyt erinomaista korjaaviin ihmissuhteisiin perustuvaa lastensuojelua. Tämän vuoksi en voisi enempää vanhoa vuorovaikutuksen, ymmärryksen, sisäistetyn menetelmällisyyden ja jämakästi lempeän arkisen ilmapiirin nimiin.

Ihmisen itsetunto vahvistuu myönteisessä ilmapiirissä. Myönteisen ja rauhallisen ilmapiirin lisäksi on tärkeää ymmärtää ongelmakäyttäytymistä ja sitä ylläpitäviä taustavaikuttajia, tilanteita ja vahvistussuhteita. Ensisijaisesti

niitä on tärkeä ymmärtää meissä itsessämme ja suhtautua myös itseemme empaattisesti. Empaattisuuden avulla pystymme kuulemaan ja ymmärtämään asiakkaitamme sekä asettumaan heidän asemaansa myönteisemmin. Olemme oppimishistoriamme tuotteita ja systemisesti ajateltuina samanaikaisesti sekä osa ongelmaa että ratkaisua. On lohdullista ajatella ja kokea olevansa osa ratkaisua, koska asiat, joihin suuntaamme valokeilan, tulevat näkyviksi ja siten voimme niihin myös vaikuttaa.

10 HAAVOITTUVUUS IHMISSUHDETYÖSSÄ

Saara-Leena Kaunisto

Tuija Korhonen

Kirjoittajat työskentelevät Traumaterapiakeskuksessa.

Johdanto

Emme voi kulkea vedessä kastumatta, mikä pätee myös työhön sijaishuollossa.¹ Työ vaikuttaa meihin alitajuisesti ja huomaamatta. Asiakkaiden tunteet tarttuvat, ja kehomme kantaa työssä kuulemaamme. Työskentely on psyykkisesti kuormittavaa ja koskettaa meitä työntekijöinä.

Auttajina teemme työtä omalla persoonallamme, mikä mahdollistaa herkyyden ja intuitiivisuuden, mutta tekee meistä myös haavoittuvia. Työntekijöinä olemme etuoikeutettuja saadessamme olla asiakkaidemme uskottuina ja luotettuina. Työstä voi kertyä tunnekuormitusta ja painetta vastaanottaessamme asiakkaan kuormaa ja säilöessämme sitä.²

Sijaishuollossa lapsilla ja nuorilla on usein takanaan traumaattisia kokemuksia. Traumatisoituneiden kanssa työskentelyyn liittyy erityispiirteitä: huolehtiessamme ja välittäessämme heistä tunnemme samalla heidän kipunsa ja stressinsä sekä kohtaamme heidän kokemiaan kauheuksia. Vaarana on asiakkaan trauman siirtyminen auttajan sisäiseksi kokemukseksi. Sijaistraumatisoitumisella viitataan traumaattisen stressin kaltaisiin oireisiin, joita työntekijä kokee kohdatessaan traumatisoituneita asiakkaita ja eläytyessään heidän kokemuksiinsa³.

Tässä luvussa kysymme: Miten tunnistaa ja huomioida sijaistraumatisoitumiselle altistavia tekijöitä ihmissuhdeetyössä? Tarkastelemme kysymystä traumaymmärryksen valossa. Mitä tietoisempia olemme sijaistraumatisoitumisen riskitekijöistä, sitä paremmin pystymme säätelemään itseämme ja työkykyämme. Hyvä itsetuntemus ja kyky havainnoida itseä vaikeissakin asiakastilanteissa suojaa sijaistraumatisoitumiselta. Itsetuntemuksen vahvistamiseksi tekstissä on kysymyksiä, joiden kautta voit miettiä omaa työtäsi ja oppia lisää itsestäsi. Tarkoituksena on rohkaista pysähtymään työssä heränneisiin tunteisiin, ajatuksiin ja kehon reaktioihin.

Empaattisuus työssä

Työntekijöinä virittäydymme vaistomaisesti asiakkaidemme tunnetilaan ja kehomme reagoi toisen kehoon. Samastuminen asiakkaan kärsimykseen laukeaa automaattisesti, halusi työntekijä sitä tai ei⁴. Tämä perustuu peilisolujen aktivoitumiseen eli somaattiseen empatiaan ja tapahtuu kaikille jollakin voimakkuudella. Tiedostamaton peilaus synnyttää meissä samantyyppisiä autonomisen hermoston reaktioita ja tunnetiloja kuin asiakkaassa ja joskus tunteita, jotka eivät ole (vielä) asiakkaalle mahdollisia⁵.

Virittäytyminen asiakkaan tunnetilaan voi tapahtua tiedostamatta asiakkaan ilmeitä, kehon asentoja ja hengitystä myötäillen ja aistien, mikä perustuu peilisoluihin⁶. Tiedostamattomana tällä prosessilla voi olla haitallisia

¹ vrt. Remen 1996

² Lindqvist 2016, 128, 198–199

³ Rothschild & Rand 2010

⁴ Nissinen 2012, 40

⁵ Isosävi 2023; Rothschild & Rand 2010

⁶ Rothschild & Rand 2010

vaikutuksia. Virittäytyminen monta kertaa päivässä eri asiakkaisiin ja heidän tilanteisiinsa voi kuormittaa ja uuvuttaa.

Kyky myötätuntoon ja empatiaan on työkykymme ytimessä, mutta yhtä lailla se vaikuttaa kykyymme haavoittua työssä⁷. Empatia on väylä tavoittaa asiakkaan kokemusta. Se on myötälämistä, ymmärtävää eläytymistä ja hetkellistä samaistumista toisen kokemuksiin⁸. Asiakastyössä empatia on välttämätöntä, sillä sen kautta voi syntyä ymmärrys asiakkaan tilanteesta ja mahdollisuus auttaa häntä.

Toisaalta empaattisesta kyvykkyydestä voi tulla taakka, jos häiritsevän informaation määrää ei hallita⁹. Myötätuntoon liittyy tietoisuus toisen tuskasta ja halu lievittää sitä. Virittäytyessämme empaattisesti asiakkaan kokemukseen kärsimme itsekkin¹⁰. Aistimme kokemuksiin liittyvää kauhua, pelkoa tai tuskaa. Siksi empaattinen sitoutuminen asiakkaan tarinaan tekee haavoittuvaksi. Tästä näkökulmasta asiakastyöhön on sisään rakennettuna riski. Empatiakyky voi kääntyä meitä vastaan¹¹.

On tärkeää olla tietoinen empaattisesta samaistumisestaan, ettei se käänny ajan myötä myötätuntuupumukseksi¹². Myötätuntuupumuksella viitataan prosessiin, jossa tahto auttaa asiakkaita, heidän kärsimyksensä eläytyminen sekä heistä välittäminen vähentää työntekijän voimavaroja ja selviytymiskeinoja. Se muuttaa kielteisesti merkityksenantoja itsestä, muista ihmisistä ja maailmasta eli kyseessä on muutos auttajan sisäisessä kokemusmaailmassa¹³. Pitkittänyt altistuminen traumaattiselle materiaalille on keskeinen myötätuntuupumukseen johtava tekijä.

Voimme suojautua tasapainottamalla empaattista osallistumista, säätelemällä autonomista hermostoa sekä ylläpitämällä selkeää ajattelua¹⁴. Työntekijöinä ajattelumme selkeys ja läsnäolomme tässä hetkessä heikkenevät, jos oppoamme syvälle asiakkaan kauhuun ja tuskaan. Siksi on hyvä säädellä

⁷ Figley 1995

⁸ Nissinen 2012, 39

⁹ Ludick & Figley 2017

¹⁰ Figley 2002

¹¹ Rothschild & Rand 2010

¹² Rothschild & Rand 2021

¹³ Figley, 1995; 2002; Saakvitne & Pearlman 1996

¹⁴ Rothschild & Rand 2010

samaistumista asiakkaan kokemuksiin ja tiedostaa tavat, joilla virittäytyy asiakkaan tunnelmaan.

Miten irrottautua työssä heräävästä? Usein asiakkaan kertomukset ja niiden herättämät reaktiot voivat jäädä elämään mielessä ja kulkea mukana myös työvuoron jälkeen. Työn ulkopuolella asiakkaan kärsimyksestä irrottautuminen suojaa työntekijää¹⁵. Työstä irrottautumista tukee toistuva säännöllinen rutiini työpäivän päätteeksi. Se voi olla vaikkapa katselmus omaan oloon kehossa. Matkalla työstä kotiin voi keskittyä tietoisesti irrottautumaan työstä ja siirtymään omiin asioihin.

Tunteet ja vireystila

Sijaishuollossa työskennellessämme kohtaamme tunteiden koko kirjon. Miten se vaikuttaa meihin työntekijöinä? Asiakkaat voivat herättää hankalia tunteita kuten voimakasta avuttomuutta, turhautumista tai epätoivoa. Lapsi voi heijastaa työntekijään pettymyksiään ja kokemuksiaan, joita ei kykene vielä sietämään. Asiakkaan heijastamien vaikeiden tunnetilojen sisällä pitäminen on työntekijälle kuluttavaa.

Tunteet vaikuttavat vireystilaamme. Voimme auttaa asiakkaitamme vain sopivassa vireystilassa (sietoikkunassa) ollessamme. Silloin kykenemme asettumaan asiakkaan asemaan ja ajattelemaan selkeästi. Sopivassa vireystilassa auttajan ajattelu ja päättelykyky ovat parhaalla tasolla. Kiukku, ahdistus ja pelko voivat nostaa vireystilaa, jolloin joudumme ylikierroksille pakene tai taistele -tilaan. Vastaavasti epätoivo, lannistuminen ja häpeä laskevat vireyttämme. Yli- ja alivireydessä emme saa taitojamme käyttöön, ja aivojen etuotsalohko kytkeytyy pois päältä.

Asiakas voi kuitenkin provosoida meidät ylivireyteen, esim. suuttumaan. Työntekijöinä emme voi olla asiakkaillemme avuksi provosoituessamme tai juutuessamme puolustautumaan. Kun poistumme sietoikkunastamme, menetämme tutkivan otteen työhömmä. Siksi on hyvä miettiä, miten voisimme provosoitumisen sijaan herättää itsessämme uteliaisuuden siihen, miksi lapsi tai nuori käyttäytyy juuri tietyllä tavalla. Voimakas tunnereaktio voi olla tärkeä merkki siitä, mitä asiakkaassa juuri sillä hetkellä tapahtuu. Tutkiva, kiinnostunut ote suojaa myös sijaistraumatisoitumiselta.

Auttamistyössä työntekijän vireystilalla on suuri merkitys. Jos työntekijä on kiireinen, hätäinen, touhukas tai ylikuormittunut, hänen ylivireytensä saattaa tarttua asiakkaaseen¹⁶. Vastaavasti rauhallisesti käyttäytyvän työntekijän luona autettavakin alkaa hengittää rauhallisemmin. Siksi työntekijän on tärkeä kiinnittää huomio omaan kehoonsa ja havainnoida sekä säädellä omaa vireystilaansa. Kehotietoinen työntekijä tunnistaa muutoksia omassa kehossaan: nostaa tarvittaessa alivireyttä tai laskee ylivireyttä voidakseen olla läsnä asiakkaan kanssa.

Työntekijältä edellytetään läsnä olemisen tilaa, sillä havaintojen syntyminen on mahdollista vain läsnäolon kautta. Havainnoiminen edellyttää levollisuutta, keskittymistä sekä kykyä sietää avuttomuutta itsessään. Suhteellisen avuttomuuden sietäminen on levollisuuden säilymisen edellytys: Uskallammeko olla aidosti itsenämme läsnä asiakkaillemme kuin ihminen ihmiselle? Työntekijöinä voimme myös herkistyä, liikuttua, välittää ja iloita

¹⁵ Ludick & Figley 2017

¹⁶ Rothschild & Rand 2010

asiakkaan edistymisestä.

Koemme ihmissuhdetyössä heräävät tunteet yksilöllisesti. Työntekijöinä voimme olla alttiimpia ottamaan herkästi vastaan esim. lapsen hätää tai viihaisen nuoren aggressiota. Siksi on tärkeä tarkkailla omaa alttiuttaan reagoida ja olla tietoinen siitä, millaiset tilanteet työntekijänä kokee kuormittavimmiksi. Säätelemme asiakkaiden kokemaa, mutta tarvitsemme itsekin säätelyä.

Joskus tunnekuormitus työssä voi imaista mukaan asiakkaan pahaan oloon ja avuttomuuteen. Ammatillinen rooli suojaa tunnekuormitukselta. Ilman tätä suojaa tulisimme kyvyttömiksi auttamamaan asiakkaitamme.¹⁷ Liika suojautumisen eli liian etäiseen ammattirooliin jääminen voi kuitenkin jättää asiakkaan yksin.

Sijaishuollossa työntekijään voi siirtyä tunteita, jotka tuntuvat vierailta. Tällöin voi olla kyse asiakkaan irrallisten ja eriytyneiden olojen siirtymästä työntekijään. Mitä hauraampi asiakkaan minuus on, sitä enemmän hänellä on alttiutta suojautua sijoittamalla omat tunteensa ja olonsa työntekijään. Siksi tarvitaan kykyä erottaa omat tunteensa ja olonsa asiakkaan tunteista: Mikä on asiakkaasta lähtevää, mikä minusta työntekijänä? Asiakassuhteessa tapahtuvaa ei kannata automaattisesti selittää tai tulkita vain itsensä kannalta. Tarvitaan kykyä erottaa omat reaktionsa, mielenliikkeensä ja tarpeensa yksilön, perheen tai muun ryhmän tilanteesta.

POHDI

Mistä tunnistat olevasi ali- tai ylivireä?

Mitkä asiat vaikuttavat vireystilan vaihteluun työssäsi?

Millaisia tunteita olet työntekijänä altis ottamaan herkästi vastaan?

PSST..

Miten voit muuttaa vireystilaasi?
Vinkkejä: lähde liikkeelle, rauhoita ja lohduta itseäsi, kiinnitä huomiosi muualle, suuntaa katseesi hetkeksi johonkin mukavaan esineeseen, laita jalat tukevasti alustavaa vasten.

¹⁷ Lindqvist 2016, 56

Yksilölliset riskitekijät – elämäntilanteen ja elämänhistorian merkitys

Oman työn riskitekijöitä voi tarkastella työn luonteen ja asiakaskunnan näkökulmasta. Lyhyt- ja pitkäkestoiset asiakaskontaktit ovat kuormittavuudeltaan erilaisia. Kriisiluonteinen työ altistaa voimakkailla tunteilla ja traumatapahtumien yksityiskohdille. Lapsiasiakkaiden tuska, avuttomuus ja haavoittuvuus voivat herättää meissä työntekijöinä monenlaisia reaktioita.

Vaativa elämäntilanne työn ulkopuolella, esim. kuormitus yksityiselämässä, voi vaikuttaa keskittymiseen ja työssä jaksamiseen. Myös liian samankaltainen elämäntilanne asiakkaan kanssa voi aktivoida ristiriitaista oloa. On hyvä pohtia omaa elämäntilannettaan suhteessa työhön.

Myös elämänhistoriallamme on vaikutusta. Joskus asiakkaan tilanne voi koskettaa omaa kipukohtaa tai tulla liian lähelle omaa elämää, mennä ikään kuin ihon alle. Omassa elämänhistoriassa voi olla traumaattisia kokemuksia, joita asiakkaan vaikeisiin tilanteisiin eläytyminen voi aktivoida¹⁸. On tärkeää erottaa omat kokemukset asiakkaan kokemuksista. Omien turvallisten kokemusten muistaminen ja mieleen palauttaminen voivat suojata ja vahvistaa turvallisuuden tunnetta¹⁹.

Liian samankaltaiset käsittelemättömät kokemukset asiakkaan kanssa voivat altistaa hankalille reaktioille. Käsittelemättöminä ne voivat lisätä tunteita ja psyykkistä kuormitusta. Toisaalta traumaattisista kokemuksista selviäminen voi tukea ammattitaitoa ja eläytymistä asiakkaan tilanteeseen.

Asiakkaiden ilmaiset odotukset, avunpyynnöt tai avun torjumiset, etäälle jääminen tai lähelle tuleminen vaikuttavat meihin ja saavat meidät usein reagoimaan itselle jo tutuilla tavoilla. Yksi tapa suojautua ylivoimaisilta kokemuksilta on kieltää niiden vaikutus itseen – vetäytyä ja vältellä vaikeita teemoja. Kieltäminen vaikeuttaa mahdollisuutta suojautua työn herättämiltä reaktioilta. Lisäksi huomion suuntaaminen pois omista reaktioista voi estää empaattista eläytymistä²⁰.

Toisaalta olemme saattaneet lapsuudessamme oppia sivuuttamaan omat tarpeemme ja meillä voi olla erityistä herkkyyttä toisen mielentilojen, tunteiden ja tarpeiden tavoittamiseen. Onko meillä tällöin keinoja huomioida riittävästi omaa hätäämme, tunteitamme ja rajojamme?²¹ Myös ylitsevuotava empatia asiakkaita kohtaan tai pyrkimys asiakkaan pelastamiseen lisää riskiä sijaistraumatisoitua²².

Jos jokin on laukaissut sinussa voimakkaan reaktion, on hyvä pysähtyä miettimään, mistä tilanne sinua mahdollisesti muistuttaa. Huomioi muistosi, mutta palauta itsesi tähän päivään ja tilanteeseen: tämä on toinen tilanne.

¹⁸ Ludick & Figley 2017

¹⁹ Lieberman, Padrón, van Horn & Harris, 2005

²⁰ Isosävi 2023

²¹ Isosävi 2023

²² Figley 1995

POHDI

Millaiset tilanteet koet työssäsi kuormittavimmiksi?

Mikä on sinulle luontainen tapa suhtautua asiakkaaseen: Vetäydytkö vai astutko liian lähelle?

Työyhteisön tuki

Työyhteisössä sijaistraumatisoitumiselle altistavia tekijöitä ovat työyhteisön ratkaisemattomat ristiriidat, kyräilevä ilmapiiri ja yksin tekeminen, sillä ne näivettävät yhteisöllisiä voimavaroja ja psykologista turvallisuutta. Myös epäeettiset toimintatavat, työn laadusta tinkiminen tai omia periaatteita vastaan työskenteleminen voivat altistaa sijaistraumatisoitumiselle. Kohutuettomat vaatimukset, turvattomuus ja yksin jääminen eivät edistä työssä jaksamista. Resurssipula ja aikapaine voivat lisätä stressiä.²³ Voimakas stressitila tarkoittaa samalla heikentynyttä turvan tunnetta. Tarvitsemme riittävää palautumisaikaa työstä.

Onko työpaikallasi turvallista kertoa omista ajatuksistasi tai pyytää toiselta apua? Tarvitsemme psykologisesti turvallisen ympäristön oppimiseen ja työskentelemiseen. Psykologisella turvallisuudella tarkoitetaan ilmapiiriä, jossa on turvallista tuoda esiin ideoita, huolia, kysyä kysymyksiä, ottaa sosiaalisia riskejä ja näyttää oma haavoittuvuutensa ilman pelkoa nolatuksi tulemisesta tai rangaistuksesta. Silloin voimme keskittyä yhteisiin tavoitteisiin itsemme suojelemisen sijaan – uskallamme kurottua toisia kohti ja ottaa riskejä.²⁴

Autonominen hermostomme arvioi jatkuvasti turvan tunnetta myös työyhteisössä. Jos työpaikalla ei ole turvallista tai sen ilmapiiri on kireä, alamme vaistomaisesti eläinten tapaan suojata itseämme. Esim. kokiessamme vuorovai-
kutustilanteen liian stressaavana, poissulkevana tai uhkaavana, vaistonvaraiset biologiset puolustautumismekanismimme viriävät: taistelemme, pakenemme tai lamaanumme²⁵. Turvan tunteen puuttuessa työyhteisössä voidaan ajautua puolustautumisen tai suojautumisen tilaan. Voimme suojata itseämme mm. negatiivisuuteen, huumoriin, kiireeseen tai kovuuteen, mikä eristää muista ihmisistä. Turvattomuus synnyttää hiljaisuutta, jolloin työpaikalla ei ilmaista vapaasti kokemuksia, ajatuksia, tarpeita ja tunteita²⁶.

Yhteys toisiin vahvistaa turvan kokemusta, jolloin voi turvallisesti puhua ajatuksiaan ääneen ja kokea tulewansa hyväksytyksi ja kuulluksi ryhmässä.²⁷ Yhteenkuuluvuuden tunne työpaikalla rauhoittaa ja laskee kipukynnystä (lisää oksitosiinin eritystä) ja suojaa sijaistraumatisoitumiselta. Työyhteisöltä saatu tuki laskee asiakastyössä kohdattua stressitasoa.²⁸

²³ Figley 1995

²⁴ Rinne 2021, 17, 31

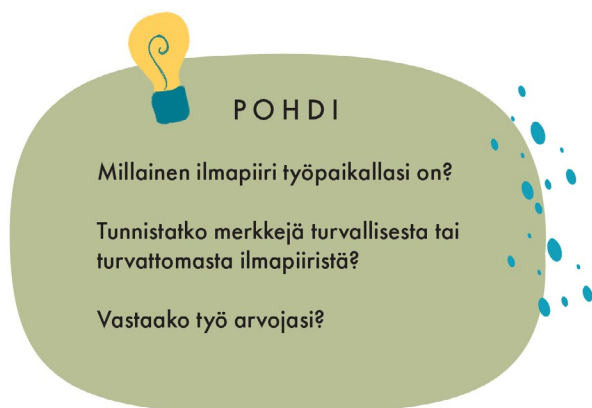
²⁵ Leikola ym 2016

²⁶ Rinne 2021, 45

²⁷ Rinne 2021, 31

²⁸ Ludick & Figley 2017

Miten työpaikallasi suhtaudutaan työssä herääviin tunteisiin ja työn tunnetaakkaan? Pitääkö niin sanotusti vain ”kestää ja olla vahva”? Vai kannustaako työyhteisösi työssä heräävien tunteiden tutkimiseen ja jakamiseen, niistä oppimiseen? Olennaista on esihenkilön tuki ja ymmärrys työn luonteesta. Luottamukseen perustuvassa työyhteisössä kollegoiden kanssa voi puhua vaikeistakin teemoista ja konflikteista. Rohkean organisaation saavuttamiseksi on tärkeää, että yksilöt ovat valmiita kohtaamaan haavoittuvuutensa²⁹.

Lopuksi: Miten huolehdin itsestäni?

Ihmissuhdetyö voi olla sisäisesti palkitsevaa ja merkityksellistä. Työntekijöinä voimme kuitenkin väsyä ja kokea syvää avuttomuutta ja haavoittuvuutta. Oman hyvinvoinnin laiminlyöminen tekee meistä erityisen haavoittuvia³⁰. Pystyäksemme auttamaan muita meidän on pidettävä huolta itsestämme. Itsestä huolehtiminen suojaa myös sijaistraumatisoitumiselta, joka vähentää työn ja elämän laatua³¹.

Vahvuutemme löytyy haavoittuvuudestamme³². Omien osallisuuden, rajojen ja voimavarojen huomioiminen ja tunnistaminen on tässä keskeistä. Parhaiten selviytyvät ne, jotka kunnioittavat itseään niin paljon, että ylittävät itsensä vain hyvästä syystä ja harkitusti ja vaativat jälkikäteen itselleen toipumisaikaa³³. Tarvitaan myös kykyä liikkua omassa tunnemaailmassa ja pärjätä sen kanssa.

Vie aikansa tiedostaa ihmissuhdetyön hinta. Sen jälkeen vie aikansa ennen kuin ymmärtää, mitä tehdä oman hyvinvoinnin ylläpitämiseksi. Lopulta vie aikansa myös kehittää ja toteuttaa suunnitelma itsehoidosta.³⁴ Työn vastapainona toimivat ne hetket, jolloin auttaja on yhteydessä iloonsa ja toivoonsa, palautuu ja lepää.

²⁹ Rinne 2021, 40

³⁰ Figley 1995

³¹ Figley 1995

³² Brown 2013

³³ Uusitalo-Arola 2019

³⁴ Wallin 2017

POHDI

Millaisia työstä peräisin olevia kielteisiä vaikutuksia huomaat itsessäsi?

Mitä aiot tehdä huolehtiaksesi itsestäsi?

Millaisia ovat palautumiskeinosi työstä?

Miten vaalit vapaa-ajalla sinulle tärkeitä asioita?

PSST..

Kulje mielessäsi elämäsi taaksepäin. Mikä oli se kohta, jossa ensi kerran koit vetoa auttamistyöhön?³⁵
Pysähdy tuohon mielikuvaan ja eläydy tilanteeseesi tuolloin sekä niihin tunteisiin, joita silloin koit. Mitä se kertoo sinusta? Mitä toivoit ja odotit? Onko työ vastannut haaveitasi odotuksiasi? Ellei, mitä aiot tehdä?

³⁵ vrt Lindqvist 2016, 31

LÄHTEET:

Brown, R. (2013). Uskalla haavoittua. Elä rohkeasti täydellä sydämellä. Helsinki: Basam Books Oy.

Figley, C. R. (2002). Compassion fatigue: Psychotherapists' chronic lack of self care. *Journal of Clinical Psychology*, 58, 1433–1441.

Figley, C. R. (Toim.). (1995). *Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized* (No. 23). New York, NY: Psychology Press

Isoävi, S. (2023). Ihmissuhdetyöntekijän omien turvattomien ja traumaattisten kiintymyskokemusten huomioiminen osana ammattitaitoa. Teoksessa Linner Matikka, J. & Hipp, T. (toim.) *Traumainformoitu työote*. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Leikola, A., Mäkelä, J. & Punkanen, M. 2016. Polyvagaalinen teoria ja emotionaalinen trauma. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim*. 32(1), 55–61. Haettu 1.3.2021 osoitteesta <https://www.duodecimlehti.fi/duo12910>

Lieberman, A. F., Padrón, E., Van Horn, P., & Harris, W. W. (2005). Angels in the nursery: The in-tergenerational transmission of benevolent parental influences. *Infant Mental Health Journal: Official Publication of The World Association for Infant Mental Health*, 26(6), 504-520.

Lindqvist, M. (1990). *Auttajan varjo. Pahuuden ja haavoittuvuuden ongelma ihmistyön etiikassa*. Helsinki: Otava.

Ludick, M. & Figley, C. (2017). Toward a mechanism for secondary trauma induction and reduction. Remaining a theory of secondary traumatic stress. *Traumatology* 23 (1), 112-123.

Nissinen, L. (2007). *Auttamisen rajoilla: myötätuntouppumuksen synty ja ehkäisy*. Helsinki: Edita.

Nissinen, L. (2012). *Rajansa kaikella: Miten estää myötätuntouppuminen?* Helsinki: Edita.

Remen, R.N. (1996). *Kitchen table wisdom: Stories that heal*. New York: Riverhead books.

Rinne, N. (2021) *Rohkea organisaatio. Turvallinen työyhteisö menestyy*. Helsinki: Alma Talent.

Rothschild, B. & Rand, M.L. (2010). *Apua auttajalle. Myötätuntouppumuksen ja sijaistraumatisoitumisen psykofysiologia*. Helsinki: Traumaterapiakeskus.

Saakvitne, K.W. & Pearlman, L.A. 1996. *Transforming the Pain – A Workbook on Vicarious Traumatization*

Uusitalo-Arola, L. (2019). *Uuvuksissa. Kirja sinulle, joka tahdot voimasi takaisin*. Jyväskylä: Tuuma.

Wallin, P. (2017). *Luento sijaistraumatisoitumisesta*. Julkaisematon.

11 TYÖNOHJAUKSEN MAHDOLLISUUDET SIJAISHUOLLOSSA

Sami Köykkä

Kirjoittaja työskentelee Pelastakaa Lapset ry:n yksikön johtajana ja työnohjaajana.

Elina Kekkonen

Kirjoittaja työskentelee erityisasiantuntijana Lastensuojelun Keskusliitossa.

Työnohjaus tarkoittaa oman työn tutkimista, arviointia ja kehittämistä. Työnohjauksessa tulkitaan ja jäsenellään työyhteisöön ja työrooleihin liittyviä kysymyksiä, kokemuksia ja tunteita yhdessä koulutetun työnohjaajan kanssa.¹ Tämän kirjoituksen tarkoituksena on rohkaista sijaishuollon ammattilaisia ja sijaisvanhempia tarkastelemaan omia toiminta- ja ajattelumallejaan työnohjauksessa. Teksti rohkaisee vuoropuheluun ajatuksella, että myös vaikeista asioista keskustelemista voi harjoitella.

Sijaishuollon työskentelyn kehikko tulee lainsäädännöstä, lainvalvojen esittämistä lain tulkinnoista, palvelunjärjestäjän tarpeista sekä sijaishuoltoyksikön omista linjauksista ja toimintamalleista.

Lapsen etu on työn sisällön punainen lanka, jonka seuraaminen lapsen elämän ainutkertaisissa ihmissuhteiden ja tapahtumien yhdistelmissä voi toisinaan olla hyvin vaikeaa. On tilanteita, joissa työntekijöiden näkemykset lapsen edusta vaihtelevat radikaalisti tai lapsen edun mukaisten toimenpiteiden punnitseminen pakottaa hoitavat aikuiset valitsemaan epävarmojen ratkaisujen välillä.

Työnohjaus ei automaattisesti lisää työhyvinvointia, vahvista ammatillista kehittymistä tai kehittä työryhmän sisäistä kommunikaatiota. Onnistunut työnohjaus edellyttää tietoista asettumista yhteiseen ajattelun ja tarkastelemisen tilaan.

Jaana Vuorinen ja Saana Ylitolonen (2020) ovat kartoittaneet opinnäytetyössään lastensuojelun sijaishuollossa toimivien ammattilaisten kokemuksia hyvästä ja huonosta työnohjauksesta. Huono kokemus syntyi ohjauksista, joissa työskentely ei ollut tavoitteellista ja joista puuttui suunnitelmallisuus. Silloin työnohjaaja ei vastannut tarpeisiin eikä ohjauksessa keskusteltu asioista, joista olisi pitänyt keskustella, koska aikaa käytettiin epäolennaisten asioiden käsittelyyn. Työnohjauksessa saattoivat myös toistua tiettyjen henkilöiden näkemykset, eivätkä kaikki ryhmän jäsenet tulleet kuulluiksi ja ymmärretyiksi. Onnistunut työnohjaus sen sijaan paransi työryhmän sisäistä vuorovaikutusta ja avoimuutta sekä kehitti yhteisiä toimintamalleja. Onnistunut työnohjaus oli suunnitelmallista ja tavoitteellista. Sen taustalla näkyi työnohjaajan ymmärrys työn luonteesta sekä kyky ohjata keskustelua vaikeisiin aiheisiin.²

Tässä tekstissä tarkastellaan ryhmämuotoisen työnohjauksen mahdollisuuksia. Sekä ryhmämuotoisessa että yksilötyönohjauksessa on keskeistä se, että yhdessä työnohjaajan keskustellaan työnohjauksen tarpeista ja tavoitteista sekä tarkastellaan pitkin prosessia työnohjauksen tarkoituksenmukaisuutta.³ Työnohjauksen hyödyllisyys kasvaa, kun osallistujat tutkivat intensiivisesti

¹ Alhanen, Kai, Kansanaho, Anne, Ahtiainen, Olli-Pekka, Kangas, Marko, Soini, Tiina & Soininen, Jarkko (2016) Työnohjauksen käsikirja. Aretai; Suomen Työnohjaajat ry:n määritelmä työnohjauksesta [https://www.suomentyönohjaajat.fi/viitattu 27.2.2023](https://www.suomentyönohjaajat.fi/viitattu%2027.2.2023)

² Vuorinen, Jaana & Ylitolonen, Saana (2020) Työnohjaus lastensuojelun sijaishuollossa henkilökunnan kokemuksina. Vaasan ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveysala.

³ Kallasvu, Anita & Koski Arja & Kyrönseppä Ulla & Kärkkäinen Maj-Lis (toim.) 2012. Työyhteisön työnohjaus. SanomaPro

sitä, mistä on tärkeää puhua. Kaikkein kriittisimmät keskustelun aiheet voivat olla tiedostamattomia, jolloin esim. ryhmädynamiikkaan liittyviä hankalia kysymyksiä on vaikea nostaa keskusteluun.

SIJAISHUOLLOSSA TYÖNOHJAUS VOI TUKEA MM. SEURAAVISSA ASIOISSA:

Tarpeista tavoitteisiin, tavoitteista suunnitelmaan

Sijaishuollon työtehtävät edellyttävät monipuolista ammatillista osaamista ja ymmärrystä. Työntekijän tulee hahmottaa yhtä lailla toiminnan juridinen ympäristö kuin hallita kasvatuspsykologinen perusosaaminen lapsen kehityksellisistä tarpeista. Työntekijällä tulee myös olla sekä kykyä että halua työskennellä joskus myös haastavasti käyttäytyvien vanhempien kanssa. Sen lisäksi erityisosaamista edellytetään neuroepätyypillisen käyttäytymisen ymmärtämisessä ja ohjaamisessa sekä traumaattisten kokemusten aiheuttaman käyttäytymisen turvallisessa ja vakauttavassa kohtaamisessa.⁴

Tehtävän ytimessä on turvallisuuden tunteen ja tulevaisuuden näkymien vahvistaminen. Ryhmätyönohjauksen keskeisenä tavoitteena on vahvistaa sellaista työn tekemisen kulttuuria, jossa työyhteisön jäsenet uskaltavat ja osaavat keskustella erimielisyyksistä kunnioittavasti.

Lapselle turvaa ja luottamusta sekä toisiin ihmisiin että tulevaisuuteen voi antaa vain aikuinen, joka on itse kokenut tulleensa kuulluksi ja nähdyksi.

⁴ Kts. mm. Timonen-Kallio Eeva, Yliruka Laura & Närhi Pekka (2017) Lastensuojelun terapeuttisen laitokasvatuksen mallinnus. Työpäpaperi 23/2017 Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Sijaishuollon toimintaympäristö haastaa työntekijää ja työryhmää moniulotteiseen osaamiseen ja ajatteluun. Työnohjauksen tulee edistää työryhmän sisäistä kommunikaatiota ja tukea työn kehittämistä vaativassa toimintaympäristössä. Työnohjaus on tavoitteellista: oleellista on, että tavoitteista sovitaan työnohjausprosessin alussa yhdessä tilaajan eli työnantajan, työnohjausta vastaanottavan työryhmän tai sijaisvanhempien ja työnohjaajan kanssa.

Tavoitteen asettelun tueksi:

- Missä asioissa haluaisit kehittää osaamistasi?
- Millaista apua toivot työryhmältä työhösi?
- Mitä asioita työryhmätyöskentelyssä tulisi kehittää?

Yksilöinä työryhmässä

Jokainen työryhmä on ainutlaatuinen. Sen muodostumiseen vaikuttaa työntekijöiden koulutustaustasta tulevien ammatillisen osaamisen ja opitun ajattelun lisäksi henkilökohtaiset yksilölliset ominaisuudet ja elämäkokemukset. Erilaiset yksilölliset tekijät tulevat näkyviksi ryhmän jäsenten keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Meissä jokaisessa on monia ulottuvuuksia ja ominaisuuksia – niinpä olennaista on, millaiset ominaisuutemme tulevat ryhmässä näkyviin ja vahvistuvat.

Sijaishuoltoyksikön työryhmän toimiva sisäinen yhteistyö, viestintä ja vuorovaikutus ovat keskeisiä, kun hoidetaan ja kasvatetaan erityistä tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria. Sijaishuollossa työskentelevillä työntekijöillä täytyykin olla halu ja pyrkimys yhteistyöhön sekä kollegoiden, asiakkaiden että verkostojen kanssa. Se edellyttää hyviä vuorovaikutustaitoja ja vastuullista työtettä.

Sijaishuollon arjessa työntekijät kantavat vuorokohtaisen vastuun yksikön arjen toimivuudesta ja turvallisuudesta. On huomioitava, että työryhmän sisällä muodostuu lukuisia kahdenkeskisiä ja työvuorokohtaisia vuorovaikutussuhteita työkavereiden ja asiakkaiden kanssa. Arjen kohtaamiset heijastuvat työryhmän jäsenten vuorovaikutukseen ja sisäisiin valta- ja riippuvuussuhteisiin.

Työryhmässä kohtaavat hiljaiset ja puheliaat persoonat.

On tärkeää, että työnohjaus tukee tasavertaisesti jokaisen työryhmän jäsenen mahdollisuutta tulla kuulluksi.

Työnohjauksessa voidaan tutkiskella arvoja, perustehtävää, yhteisesti sovittuja toimintarakenteita sekä työstä ja vuorovaikutuksesta heräävää tunnemaailmaa. Niitä käsittelemällä vahvistetaan työryhmän keskinäistä ymmärrystä, luottamusta ja yhteistyötä. Keskustelujen kautta yhteistyö kehittyy, ja samalla luodaan yhteistä toiminta-ajatusta, johon kaikki voivat sitoutua. Ihannetilanteessa ryhmän kaikki jäsenet sitoutuvat yhteiseen työskentelyyn ja jokainen työryhmän jäsen kokee sekä oman että työkaverinsa työpanoksen merkityksellisenä.

Väärinymmärrysten ennaltaehkäiseminen viestinnällisiä valmiuksia kehittämällä

Sijaishuoltoyksikön toiminnassa viestinnällä on keskeinen merkitys. Traumainformoitu⁵ työskentelyorientaatio auttaa huomioimaan toisessa herääviä tunteita ja reaktioita. Toimiva viestintä tekee yhteistyöstä eri toimijoiden välillä ennakoitavaa ja ymmärrettävää ja siten vahvistaa lapsen tukemista. Viestinnällisillä valinnoilla on myös mahdollista ennaltaehkäistä tiedon puutteesta ja väärinymmärryksistä johtuvia konflikteja, jota voi syntyä sekä asiakkaan ja työntekijän välille että työryhmän jäsenten välille. Väärinkäsityksistä johtuvia konflikteja voidaan perustellusti pitää tarpeettomina, joten niiden ennaltaehkäiseminen on järkevää. Kun jokainen työryhmän jäsen ottaa vastuun sujuvasta ja kunnioittavasta kirjallisesta, suullisesta ja ei-sanallisesta viestinnästä, pystytään tuottamaan turvallisuuden tunnetta ja ennakoitavuutta asiakkaalle. Sekä lasten että heidän läheistensä näkökulmasta on tärkeää, että kysymyksiin tapahtuneista tilanteista ja suunnitelmista vastataan. Oikeaa tietoa tulee pyrkiä antamaan myös silloin, kun työntekijällä itsellään ei ole antaa suoraa vastausta lapsen tai vanhemman esittämään kysymykseen. Tuolloin työntekijän tulee varmistaa, että asiakas pääsee tarvittavan tiedon äärelle. Kun työryhmän sisäinen viestintä toimii, pystytään huolehtimaan jokaisen asiakkaan tiedon tarpeista sekä arvostavasta kohtaamisesta ja kuuluksi tulemisesta.

POHDI

Millainen viestijä olet?

Muistele tilanteita, joissa onnistuitte viestinnällisesti. Mitä ne tilanteet olivat? Mikä niissä auttoi onnistumaan?

Millaiset tilanteet tai kohtaamiset ovat sinulle vaikeita viestinnällisesti / vuorovaikutuksessa? Millaista lisäkoulutusta tai tukea toivoisit sellaisiin tilanteisiin?

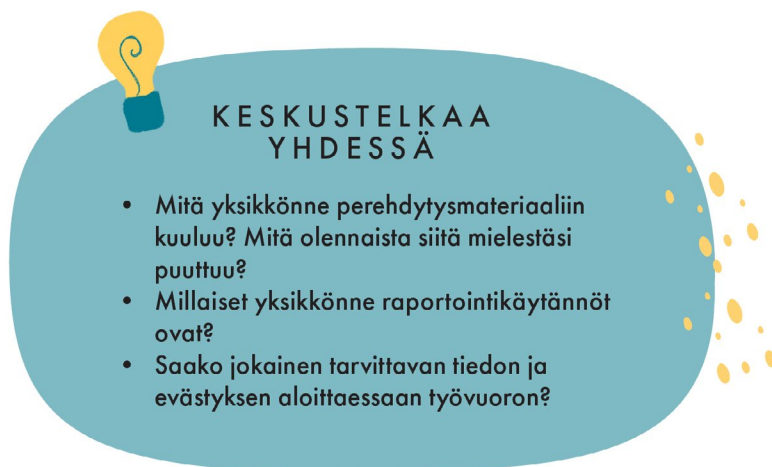
Muistele haastavaa vuorovaikutustilannetta, jossa onnistuit. Mitkä asiat vaikuttivat onnistumiseen?

⁵ Sarvela Kati (2020) Traumainformoidun hoidon taustaa. Teoksessa yhteinen kieli. Traumatietoisuutta ihmisten kohtaamiseen. Sarvela Kati & Auvinen Elisa (toim.) Basam Books 2020.

Sovitaan rakenteista yhdessä

Rakenteista sopimisessa, niiden sisäistämässä ja niihin sitoutumisessa voidaan hyödyntää ryhmätyönohjausta. Rakenteiden kehittäminen yhdessä työnohjaajan kanssa voi olla erityisen hyödyllistä silloin, kun keskustelu käytännöistä kytkeytyy arvoihin sekä hoito- ja kasvatustieteisiin pohdintoihin yksilönvapaudesta ja kasvatuksellisista rajoista. Rakenteista sopimisessa tulee olla selkeät ja viralliset kokous- ja konsultaatiokäytännöt, jotta kaikki perustehtävän hoitamista koskevat asiat tulee otettua puheeksi. Virallisten rakenteiden puuttuessa erilaiset epäsuorat väylät vahvistuvat helposti, jolloin riskinä on mm. huhuihin perustuva väärän tiedon leviäminen ja virheelliset oletukset. Asioiden puheeksi ottamisen ja palautteenannon systemaattinen harjoittaminen osallisten kesken tukee avoimuutta ja rakenteiden läpinäkyvyyttä.

Viestinnän ja tiedonkulun onnistumisen ensimmäinen askel on perehdytys. Työnantajan tehtävä on varmistaa riittävän kattava perehdytys ja tarjota tarvittavaa lisäkoulutusta työstä suoriutumiseen. Työntekijöiden vaihtuminen on yleistä, joten erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, että olennainen tieto siirtyy uusille työntekijöille. Käytännössä perehdytystä tarjoavat työyksikön esihenkilöt ja pidempään työssä olleet kollegat. Työnantajan tulee myös varmistaa, että kuukausi-, viikko- ja päivärakenteet mahdollistavat tiedon siirtymisen kirjallisissa ja suullisissa raporteissa.

KESKUSTELKAA YHDESSÄ

- Mitä yksikkönne perehdytysmateriaaliin kuuluu? Mitä olennaista siitä mielestäsi puuttuu?
- Millaiset yksikkönne raportointikäytännöt ovat?
- Saako jokainen tarvittavan tiedon ja evästyksen aloittaessaan työvuoron?

Työryhmän sisäiset valtasuhteet ja sen jäsenten erilaiset roolit vaikuttavat ryhmän toimintaan sekä siihen, mistä asioista työyhteisössä on tapana puhua ja mistä vaieta. Parhaassa tapauksessa työryhmän jäsenten erilaiset koulutukselliset ja kokemukselliset lähtökohdat rikastuttavat keskustelua ja lisäävät ymmärrystä erilaisista ilmiöistä ja ajattelutavoista. Huonoimmillaan erilaisuus ja ennakkoluulot erottavat ja tuottavat vaikenemista, vaientamista, pelkoa ja eriarvoisuutta.

Parhaimmillaan työnohjaus on paikka ja tila, jossa on mahdollisuus tutkia rakenteissa esiintyviä puutteita ja epäselvyyksiä. Aina työnohjauksessa ei ole helppoa puhua tärkeistä asioista. Silloin on tärkeää harjoitella puhumista. Kun aloitetaan puhumalla puhumisesta, ruvetaan vähitellen puhumaan varsinaisista asioista. On tärkeää, että työyhteisön sisälle muodostuu sellainen

psykologisen turvallisuuden tila⁶, jossa työntekijä uskaltaa ottaa esiin myös omia virheitään sekä muita hankalia asioita yhdessä tutkittaviksi. Turvattomassa ilmapiirissä on vaikeaa luottaa toiseen, jolloin turvattomuus voi estää itselle merkityksellisten näkökulmien jakamisen. Pelkona voi esim. olla, että kollega käyttää luottamuksellisesti jaettuja asioita kollegansa vastaan. Turvallisen ilmapiirin luomiseen tarvitaankin koko työyhteisön panosta. Jokainen yksilö on omalta osaltaan vastuussa hyvästä työilmapiiristä.

POHDI

Onko tiimisi/työryhmäsi sellainen, että siellä uskaltaa jakaa työhön liittyviä henkilökohtaisia pohdintoja ja tunteita?

Mitkä tekijät vaikuttavat heikentävästi tai parantavasti työilmapiiriin yksikössänne?

Millä keinoilla voit itse edistää hyvää työilmapiiriä?

Onko käytännöistä sovittu yhdessä? Sitoutuuko työryhmä sovittuihin rakenteisiin? Arvioidaanko rakenteiden toimivuutta ja tarkoituksenmukaisuutta säännöllisesti yhdessä?

Oman toiminnan tarkastelu ja henkilökohtainen ammatillinen kehittyminen työssä

Henkilökohtainen ammatillinen kehittyminen tapahtuu paitsi arjen työnteossa myös oman toiminnan, suhteiden sekä tausta-ajatusten tutkiskelun kautta. Omaa käytöstä ja toimintaa ei näe yhtä hyvin kuin muut sen näkevät: onkin tärkeää, että ryhmä toimii peilinä ammatillisessa kehittämisessä ja näin auttaa työntekijää tarkastelemaan omaa toimintaansa ja vaikuttamiaan. Apuna siinä voi käyttää esim. Joharin ikkunaa⁷. Joharin ikkunan ruutujen kautta on mahdollista oppia näkemään omassa toiminnassa sellaisia asioita, joita ei aikaisemmin ole itse havainnut. Yhteisen havainnoinnin avulla on helpompaa tunnistaa myös tiedostamattomia käyttäytymisen mallejaan. Turvallisessa ympäristössä yhdessä kollegojen kanssa omien tunteiden, reaktiotapojen ja

⁶ Työterveyslaitos. Oppimateriaalit: Psykologinen turvallisuus. <https://www.ttl.fi/oppimateriaalit/pelot-ta-toissa-psykologinen-turvallisuus-tyoyhteisossa/mita-psykologinen-turvallisuus> viitattu 27.2.2023

⁷ Schein (1999) Joharin ikkuna on vuorovaikutusmalli, jonka avulla voit kehittää itsetuntemustasi ja ihmissuhteitasi. Joseph Luft ja Harry Ingham kehittivät Joharin ikkunan kognitiivisen psykologian työkaluksi Yhdysvalloissa vuonna 1955. Joharin ikkunassa on neljä ruutua, jotka ovat avoin, sokea, kätkeyty-salattu, tuntematon-tiedostamaton.

toiminnan tarkastelu lisää parhaimmillaan luottamusta ja ymmärrystä omaa ja toisen toimintaa kohtaan.

Toiminta- ja ajattelutapojen peilaaminen työryhmän muiden jäsenten kanssa auttaa arvioimaan ja kehittämään omaa tapaansa toimia ja olla vuorovaikutuksessa. Joissakin sijaishuoltoyksiköissä on tarjolla myös henkilökohtaista työnohjausta, joka on useimmiten suunnattu esim. omahoitajasuhteen ja siihen liittyvien ilmiöiden ja tapahtumien reflektointiin. Tällöin keskiössä on omahoitajan oma tapa olla suhteessa ja tehdä vuorovaikutustyötä.

Sijaishuollossa omaa persoonaa käytetään vuorovaikutustyön välineenä. Työnohjauksessa käytävät keskustelut voivat herätellä työntekijää tai sijaisvanhempaa miettimään, palveleeko oma persoona perustehtävää vai onko käynyt niin, että perustehtävä palveleekin omaa henkilökohtaista tarvetta. Työhön liittyvät odotukset saattavat olla epärealistisen suuria: voi tuntua, että oma työssä viihtyminen on ensisijaisen tärkeää. Asia ei kuitenkaan ole yksinkertainen, vaikka juuri oma motivaatio ja sisäinen halu tehdä työtä on keskeistä työhyvinvointia ajatellen. Monipuolista osaamista vaativaa ihmisuhde- ja vuorovaikutustyötä tuskin pystyy tekemään ilman aitoa innostusta työhön. Jokaisella työhön tulevalle on myös omat motiivinsa sen tekemiseen. Onkin tärkeää pohtia, *miksi olet valinnut tämän työn ja miten haluat sitä tehdä. Mikä sinua työssäsi palkitsee ja motivoi?* Tällaiset pohdinnat auttavat reflektomaan esim. syitä omiin reaktioihinsa. Miksi tietty ilmiö tai haastava tilanne herättää sinussa erityisiä reaktioita?

Kun työntekijä tiedostaa arvonsa ja motiivinsa, niitä voidaan pohtia suhteessa työryhmän muihin jäseniin. On rohkeaa jakaa työryhmän kanssa itselle tärkeitä asioita ja tunteita, joten on tärkeää miettiä esim. mikä on sopivasti, mikä on liian vähän ja mikä on liikaa. Kyky säädellä ja suodattaa erilaisia vaativassa vuorovaikutustyössä herääviä tunteita on ammatillisen kehittymisen kulmakiviä. Tuota säätelykykyä voi harjoitella kuten mitä tahansa muutakin taitoa.

Sijaishuollossa nousevat tavallisesti esiin oma rajallisuus ja riittämättömyys, joiden taustalta löytyy erityistarpeisten asiakkaiden tarpeet ja kiintymyssuhteeseen liittyvät haasteet. On tärkeää työstää sitä, että asiakkailla on tarve saada erityisen intensiivistä hoitoa ja kasvatusta ilman kiirettä. Realistinen tavoitteen asettelu sekä riittävän pienet ja saavutettavissa olevat välitavoitteet auttavat työntekijää ja sijaisvanhempaa sietämään tilanteen keskeneräisyyttä.

PSST..

Pyydä, että työnohjaaja ottaa vaikean aiheen puheeksi. Vaikea aihe saattaa edellyttää pidempää lämmittelyvaihetta.

Vaikeat aiheet ja työryhmän psykologinen turvallisuus

VAIKEITA AIHEITA VOI OLLA ESIM.:

Työryhmän psykologista turvallisuutta voi arvioida esim. havainnoimalla, miten helppoa tai vaikeaa työnohjauksessa on käsitellä yhteisestä linjauksesta poikkeamista. Työntekijä, joka on tiedostaen tai tiedostamattaan toiminnut yhteisten linjausten vastaisesti, joutuu työryhmän edessä perustelemaan tekemäänsä valintaa. Tavoiteltavaa on, että jokainen työryhmän jäsen uskaltaa työvuorossaan tehdä itsenäisiä päätöksiä lapsen edun mukaisesti. Se edellyttää luottamusta siihen, että työryhmä ymmärtää ja kunnioittaa työntekijää niissäkin tilanteissa, joissa jälkikäteen arvioituna olisi pitänyt toimia toisin.

Työryhmässä voi olla helppoa kertoa virheistään tai poikkeavista ratkaisuista, mutta se voi olla myös hyvin vaikeaa. Keskusteluyhteys ja luottamus työryhmän jäsenten kesken vaatii tietoista harjoittelua ja toisten kuuntelemista. Kun keskusteluyhteys toimii, jokainen voi turvallisesti pohtia omia valintojaan yhteisillä foorumeilla. Kaikki asiat eivät ole yhtä vaikeita kaikille. Työnohjaus on perustehtävän tekemisen tarkastelun ja kehittämisen lisäksi paikka, jossa harjoitellaan avun antamista ja pyytämistä. Työn kuormitus helpottuu, kun työssä kohdattavista vaikeista asioista ja hankalista tilanteista keskustellaan muun työryhmän kanssa.

POHDI

Mitä asiat ovat sinulle vaikeita työssäsi/hoivaajana, muttet ole koskaan uskaltanut puhua niistä?

Onko työryhmäsi sellainen, että voit ottaa siellä vaikeita asioita puheeksi?

Mitä voit tehdä rakentaaksesi luottamusta työryhmässänne/yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa?

Millaista tukea tarvitset työhösi/tehtäväsi perhehoitajana?

LÄHTEET:

Alhanen, Kai, Kansanaho, Anne, Ahtiainen, Olli-Pekka, Kangas, Marko, Soini, Tiina & Soininen, Jarkko (2016) Työnohjauksen käsikirja. Aretai.

Kallasvu, Anita & Koski Arja & Kyrönseppä Ulla & Kärkkäinen Maj-Lis (toim.) Työyhteisön työnohjaus. 2012, SanomaPro.

Sarvela Kati (2020) Traumainformoidun hoidon taustaa. Teoksessa yhteinen kieli. Traumatietoisuutta ihmisten kohtaamiseen. Sarvela Kati & Auvinen Elisa (toim.) Basam Books 2020.

Schein Edgar H. (1999) Process Consultation Revisited: Building the Helping Relationship. Addison-Wesley. An imprint of Addison Wesley Longman, Inc.

Timonen-Kallio Eeva, Yliruka Laura & Närhi Pekka (2017) Lastensuojelun terapeuttisen laitospäätöksen mallinnus. Työpäpöri 23/2017 Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Työterveyslaitos (2023) Oppimateriaalit: Psykologinen turvallisuus. <https://www.ttl.fi/oppimateriaalit/pelotta-toissa-psykologinen-turvallisuus-tyoyhteisossa/mita-psykologinen-turvallisuus> viitattu 27.2.2023.

Vuorinen, Jaana & Ylitölonen, Saana (2020) Työnohjaus lastensuojelun sijaishuollossa henkilökunnan kokemuksina. Vaasan ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveysala.

KOKEMUSASiantuntijanuorten Pohdintaa

Teemu Puurunen, Jenna Alen, Ninja Kähkipuro, Jeremias Norolehto, Jemppu, Nea Noponen ja Gunnar Stam

Kokemusasiantuntijat toimivat Vantaan ja Keravan hyvinvointialueen lastensuojelun nuorten kokemusasiantuntijaryhmä Meliorassa sekä Kanta-Hämeen hyvinvointialueen RIOT! – kehittämistä kokemustiedolla -ryhmässä. Tekstiksi koonnut Johannes Jahnukainen. .

"Yhteensopiva nuoren kanssa"

Omaohjaaja on erittäin tärkeä taho lapselle tai nuorelle sijaishuollossa. Omaohjaajasuhteissa tulisikin pyrkiä pysyvyyteen ja lapselle sopivan ohjaajan nimeämisessä tulisi käyttää tarkkaa harkintaa. Lasten ja nuorten tulisi voida myös itse vaikuttaa näihin heitä erityisen lähellä työskenteleviin aikuisiin sekä siihen, miten yhteinen aika vietetään. Kokemus siitä, että tulee hyvin toimeen omaohjaajan kanssa, on merkityksellinen yhteisesti vietetyn ajan vaikuttavuuden kannalta. On myös tärkeää, että omaohjaajia on kaksi, sillä mahdollisten poissaolojen aikana lapsella on oltava tuttu ja turvallinen aikuinen, johon tukeutua.

Minkälaisia aikuisia sijaishuoltoon tarvitaan? Aikuisten tehtävänä on kasvattaa ja opettaa toimimaan oikein. Kuitenkin lapsen virheitä tai ei-toivottua toimintaa tarkasteltaessa olisi pyrittävä säilyttämään positiivinen vire vuorovaikutuksessa lapsen kanssa, eikä kielteinen käyttäytyminen saisi korostua puheissa liikaa.

Usein saattaa syntyä tilanteita, joissa aikuisilta puuttuu selkeä yhteinen linja. Toiset aikuiset keskittyvät toimimaan yleisten ohjeiden mukaan ja toiset tuntuvat ymmärtävän lapsia paremmin. Lasten kannalta on erittäin tärkeää, että aikuisten välinen yhteistyö toimii.

"Tärkeää näyttää lapselle, että nauretaan yhdessä"

Hyvinvoivat työntekijät ovat laadukkaan sijaishuollon peruslähtökohta, ja on tärkeää, että työntekijöiden hyvinvointi välittyy sijaishuoltopaikassa asuville lapsille. Aikuisten yhteispeliä voi kehittää huumorin kautta, joka välittyy myös lapsille. Työkaveriin kohdistuvan huumorin ja esim. pienen naljailun kautta työntekijä voi osoittaa lapsille, että lopulta aina nauretaan yhdessä. Näkyvä aikuisten välinen työkaveruus tuottaa yksikköön lämpöä. Kun huumori ja sen synnyttämä hyvän mielen kulttuuri on näkyvästi läsnä, kaikesta on helpompi puhua.

Lastensuojelun sijaishuolto on työtä, jossa asiakkaina on toisia ihmisiä. Työskentely tapahtuu heidän elämänsä ja arkensa ympärillä, joten kiireeseen ja kiireen tuntuun on kiinnitettävä erityistä huomiota. Sijaishuoltopaikan tunnelma ei saisi viestiä aikuisten kiirettä ja työmäärää tai aiheuttaa lapsissa pohdintoja, onko hänelle aikaa tai tilaa.

Hymyilevät aikuiset sijaishuollossa viestivät hyvää tunnelmaa ja kutsuvat kohtaamaan. Sen sijaan aikuinen, joka ulkoisella olemuksellaan osoittaa pahantuulisuuutta, ei houkuttele lapsia keskustelemaan. Kaikilla on joskus huonoja päiviä, mikä sallitaan myös sijaishuoltopaikassa työskenteleville aikuisille. On kuitenkin tärkeää, että lapset eivät joudu arvailemaan aikuisten tunnetiloja tai reaktioita. Aikuisten on sanoitettava lapsille tunteitaan ja selitettävä, mitä mahdollisen huonon päivän tai hetken taustalla on. Lasten

on tärkeää kuulla, että aikuisen kielteinen tunne ei johdu heistä. Jos aikuiset eivät avoimesti keskustele omista tunnetiloistaan, voi lasten ja nuorten keskuudessa syntyä käsityksiä "aina huonolla tuulella" olevasta aikuisesta.

Aikuisilla on huonojen hetkien kohdalla mahdollisuus hyödyntää hetki myös kasvatuksellisesti. Jos aikuista ärsyttää, voi hän käytöksellään osoittaa, miten sitä tunnetta käsitellään. Kaikki tunteet kuuluvat kaikille, mutta aikuiset eivät voi käyttäytyä hankalissa tilanteissa kuin lapset.

"Jos luodaan yhteisiä käytäntöjä, ei ne saa olla vaan ilmoituksia seinällä"

Rutiinit vahvistavat useiden sijaishuolto paikassa asuvien lasten ja nuorten arkea. Ne perustuvat huolenpitoon elämäntilanteessa, joka on lähtökohtaisesti hyvin erilainen kuin muilla saman ikäisillä lapsilla ja nuorilla. Rutiinien ja sovittujen käytäntöjen soveltamisessa on kuitenkin muistettava joustaa ja käyttää yksilöllistä harkintaa. Jos yhteisiä aikatauluja ja käytäntöjä noudatetaan liian tiukasti ja sokeasti huomioimatta yksilöllisiä tilanteita, se voi aiheuttaa nuorten sosiaalisille suhteille tai harrastamiselle haasteita tai luoda turhia konfliktitilanteita nuorten ja aikuisten välille.

Yhteisesti sovitut asiat sijaishuolto paikassa eivät saisi jäädä vain ilmoituksiksi yleisten tilojen seinälle tai perusteiksi rangaistuksille. Niiden oikeanlainen, lapsen edun toteutumista edistävä noudattaminen vaatii sitoutumista ja yhdessä sopimista. Rutiinit, aikataulut ja yhteiset toimintatavat saattavat luoda nuorille ristiriitaisia valintatilanteita, joissa he joutuvat valitsemaan, lähtevätkö viettämään aikaa omien kavereidensa kanssa vai jäävätkö sijaishuolto paikkaan noudattaen sovittuja aikatauluja. Sijaishuolto paikan rutiinien värittämä arki saattaa luoda nuorille kokemuksen eriarvoisuudesta ikätovereihin nähden. Kotiintuloajat rajoittavat mahdollisuuksia "nähdä maailmaa". Nuorille tyypillistä rajojen kokeilua tai hölmöilyä katsotaan tiukasti lastensuojelun näkökulmasta eikä aina osana ikävaiheelle normaalia kehitystä. Sijaishuollossa asuvat nuoret haluavat elää kuten muutkin, ja siihen olisi luotava mahdollisuus ilman leimaantumista sääntöjä rikkoviksi kapinoitsijoiksi.

OSIO III

12 KONFLIKTIEN EHKÄISY, PURKAMINEN JA LUOTTAMUKSEN RAKENTAMINEN SIIJAISHUOLLOSSA: MITÄ RESTORATIIVISUUS JA SYSTEEMINEN TYÖOTE TARKOITTAVAT LASTENSUOJELUN SIIJAISHUOLLOSSA?

Kalle Turkka, Julia Saarholm ja Jessica Hakala

Kirjoittajat ovat lastensuojelun, nuorisososiaalityön, konfliktinratkaisun ja sovittelun käytännön ja kouluttamisen ammattilaisia.

Tämä artikkeli kertoo joillekin vallasta, joillekin restoratiivisuudesta, ehkä dialogisuudesta ja systeemisestä työotteesta. Me ammattilaiset otamme koulutuksesta ja ammattikirjallisuudesta irti sen, mikä meitä kiinnostaa ja puhuttelee. Nämä ajatukset pilkkoutuvat pieniin palasiin ja lopulta katoavat vaatimaan ja kiireiseen arkeen. Tällä tekstillä on metaviesti. Metodilla ja työkaluilla ei ole väliä, ajattelulla on. Ei ole tarkoitus tarjoilla valmiita ratkaisuja, vain mahdollisia vaihtoehtoja. Ratkaisut vaativat aina henkilökohtaista ajattelua ja yhteistä dialogia.

Lastensuojelun sijaishuollossa lapset ja nuoret on erotettu omasta elinympäristöstään, ja he ovat monenlaisen viranomaisten vallankäytön ja rajoitusten kohteena. Jokaisen heitä kohtaavan ammattilaisen tulee pysähtyä miettimään tekemäänsä työtä ja kohtaamisen tapojaan. Tietoinen ajattelu, toiminta ja toiminnan reflektio on eettistä ja vastuullista ammatillisuutta. Tämä on keskeistä erityisesti työskenneltäessä marginalisoitujen nuorten kanssa, joiden perus- ja ihmisoikeuksia rajoitetaan valtavasti heidän etunsa ja suojelun nimissä. Tietoinen reflektio lisää valmiutta kohdata haastavia tilanteita ja selviytyä niistä.

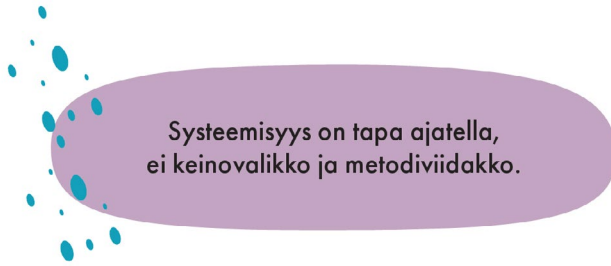
Tilanteissa, joissa aikuinen esittää huolta nuoren tilanteesta ja rajoittaa nuoren liikkumista tai yhteydenpitoa, kajotaan perusoikeuksiin. Nuoresta voi tuntua siltä, että häntä rangaistaan. Rangaistusten sijaan aikuisen velvollisuus on toimia aktiivisesti, huolta pitäen ja nuoren kanssa vastatakseen niihin juurisyyhin, joita huoli koskee. Muutoin nuori jää vastuuseen aikuisten huolesta. Tämä ei ole mielipide, vaan sen takaa YK:n lasten oikeuksien sopimus, johon myös Suomi on sitoutunut. Lasta on suojeltava kaikelta väkivallalta, välinpitämättömältä kohtelulta ja hyväksikäytöltä.

Sijaishuollon työntekijä on järjestelmän osana aina vallan kahvassa. Valtaa on paitsi elämänkokemuksen kautta aikuisena, myös ammatillisten tietojen kautta ja konkreettisesti viranomaisena, jolla on mahdollisuus rajoittaa lapsen oikeuksia. Systeeminen ja restoratiivinen lähestymistapa antaa dialogisia mahdollisuuksia tasata nuoren ja ammattilaisten välistä vallan epätasapainoa arjessa, tilanteiden käsittelyssä ja konfliktien ratkaisussa. Uusien käytäntöjen omaksuminen vaatii myös tietoista oman toiminnan tarkastelua, eikä sekään kokonaan poista vallan väärinkäytön mahdollisuuksia. Jos yksikkö tai tiimi haluaa maksua uusia käytänteitä, vaaditaan yhdessä ajattelua.

Systeeminen työote lastensuojelun sijaishuollossa

Systeemisyydestä voidaan puhua esim. systeemisenä työnä, ajatteluna ja työotteena. Systeemisen ajattelun yhtenä tarkoituksena on ymmärtää kompleksisuutta ja kompleksisia tilanteita.¹

¹ Uusikylä ja Jalonen 2023

Systeemisessä työtöteessä² lasten ja nuorten oirehdintaa ei nähdä yksilön ominaisuuksina, vaan tilannetta yritetään ymmärtää vuorovaikutussuhteiden kautta. Lastensuojelussa systeemisen perheterapian taustateoria antaa välineitä ja ymmärrystä suhteiden luomiseen ja suhteissa työskentelyyn.³ Yksilöt eivät ole autonomisia saarekkeita, vaan jatkuvassa yhteydessä oman elämänsä systeemeihin. Nuorella näitä ovat esim. perhe, koululuokka, kaveriporukka ja harrastusjengi. Sijaishuollon muut lapset ja työntekijät ovat myös yksi systeemi, jossa nuori elää. Näistä vuorovaikutussuhteista syntyvät nuoren reagointi- ja toimintamallit.

Systeeminen työote on tutumpaa sosiaalityöntekijöille, mutta sijaishuollossa siitä puhutaan vielä yllättävän vähän. Systeeminen ajattelu ei pelkästään tee työstä mielekkäämpää, vaan myös yhtenäistää sijaishuollon laitostyön systeemisen sosiaalityön kanssa. Systeemisen työtöteen haltuunotto sijaishuollossa on myös systeeminen muutos: sekä lapsi että vanhemmat pystyvät sitoutumaan paremmin työskentelyyn, joka on yhteneväinen sijaishuoltopaikan ja vastuusosiaalityöntekijän välillä.

Systeemiseen lastensuojeluun kuuluu erilaisia *rakenteita*, esim. systeemisistä viikkokokoukset.⁴ Systeemisyydessä on olennaista ymmärtää rakenteita ja työtapoja. Jos ei ymmärrä systeemisen ajattelun ideaa, ei osaa käyttää työkaluja järkevästi.

Omaohjaajan tulee nähdä oma toimintansa tärkeänä osana lapsen elämää. Esim. lapsen jatkuva rajoittaminen ilman positiivista vahvistamista luo vuorovaikutussuhteeseen häiriön. Lapsen on vaikeaa kunnioittaa ”ulkopuolista” aikuista, jos aikuinen ei mahdollista luottamuksellisen suhteen syntymistä. Luottamuksen rakentuminen on aina keskiössä ihmistyössä. Vasta luottamuksen kautta työntekijät saavat aidosti luvan hoitaa asiakkaan asioita. Aikuisetkin ryhtyvät kapinoimaan, jos heitä käsketään ilman perusteluja. Nuorten ei tule niellä kohtelua, jota aikuisetkaan eivät sietäisi.

Kiire työssä, väsymys ja työtiimin tuen puute saattavat saada ohjaajien toiminnan näyttämään lapsen silmissä epäjohdonmukaiselta määräilyltä. Systeemisen ajattelun tärkein oivallus on, ettei se sijoita ammattilaisia lapsen elämän ulkopuolelle tarkkaileviksi ja ohjaaviksi toimijoiksi. Ammattilaiset ovat jopa radikaali osa lapsen systeemiä, koska heillä on sosiaalisen hierarkian ja lain suoma valta.

Rajoitetaanko lasta, koska niin on totuttu, vai onko perusteltua arvioida, että rajoittaminen yksilöllisesti hyödyttää lasta?

Työntekijällä on valta, jota pitää uskaltaa ja osata käyttää oikein lapsen hyväksi. Oikeudenmukainen ja vastuullinen vallankäyttö on läpinäkyvää.

² Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2023: Systeeminen toimintamalli lastensuojelussa.

³ Yliruka 2023

⁴ Aaltio, Elina ja Isokuorti, Nanne 2019

Työntekijän täytyy perustella nuorelle ja tämän huoltajille päätökset sellaisilla pieteetillä⁵, että kaikki sen ymmärtävät. Ymmärtämisen ja hyväksymisen välillä on silti suuri ero. Toisinaan sijaishuollossa vastuullinen vallankäyttö ja lapsen suojeleminen edellyttävät vastentahtoisten päätösten tekemistä. Ne saattavat olla vaikeita ja vastenmielisiä tehtäviä myös työntekijälle. Systeminen työote tarjoaa mahdollisuuden miettiä, miksi, miten ja millä ehdoilla päätökset toimeenpannaan. Alla muutamia tärkeitä nostoja systeemisestä näkökulmasta sijaishuollossa.

Rajoitustoimenpiteitä perusteltaessa työntekijällä tulee olla käsitys toimenpiteen syy-seuraussuhteesta.

TIETÄMINEN JA HYVÄT TOIMINTATAVAT

Lastensuojelutyö pohjautuu siihen, että ammattilaisten osaamiseen ja toimintatapoihin voi luottaa vaihtelevissa tilanteissa. Esim. kasvatus- ja hoitosuunnitelman toteuttaminen, työvuorosuunnittelu ja päivittäiset rutiinit toimivat kulmakivenä arjelle ja luovat turvallisen pohjan toiminnalle. Rajat ovat rakkautta myös aikuisille ja turvaavat esim. työssä jaksamista.

Ammattilaisen tietämisen ja yksiköiden rutinoituneiden yhteisten toimintatapojen on kuitenkin oltava jatkuvan tarkastelun kohteena. On pystyttävä arvioimaan, miten ne vastaavat nuorten tarpeisiin. Jos vanhentuneet ja kuormittavat rakenteet eivät vastaa nykyaikaa tai alkavat kuormittaa perustehtävää, ne on pystyttävä muuttamaan. Nämä muutokset on tehtävä jatkuvassa dialogissa työntekijöiden ja esihenkilöiden välillä.

IHMETTELEMISEN JA KOKEILEMISEN MAHDOLLISTAVA YMPÄRISTÖ

On tärkeää tietää, ettei tiedä. Tilanteissa, joissa juurisyyt ovat kateissa eikä kenelläkään ole tarjota ratkaisua, suorituskeskeinen ja nopeita ratkaisuja hakeva työtapa saattaa johtaa harhaan. Hankalassa tilanteessa tulee pysähtyä ihmettelemään, keräämään tietoa, hakemaan luottamusta ja yhteistä ymmärrystä. Jos aikaisemmat toimenpiteet eivät ole vieneet parempaan suuntaan, on järkevää kokeilla luovasti uusia pieniä muutoksia. Muutoksien vaikutuksia tulee seurata ja lopettaa uusi toimintatapa, jos se huomataan toimimattomaksi tai haitalliseksi.

Miettimisen ja kokeilemisen mahdollistavat rakenteet antavat tilaa luovuudelle ja epätyypillisille ratkaisuille. Esihenkilöiden mandaatilla tiimi ja sen työntekijät saavat olla aloitteellisia ja kokeilla. Tämä edellyttää myös epäonnistumisten sietämistä. Niin onnistuneiden kuin epäonnistuneiden tilanteiden läpikäynti tuottaa mahdollisuuksia kasvaa ammatillisesti ja oppia.

⁵ Joskus asian läpikäyminen vaatii kärsivällisyyttä, toistoa ja ajankäyttöä

TILANNEJOHTAMINEN

Systeemisessä työssä kaikki soittavat samassa orkesterissa ja joku on vuorollaan kapellimestari. Kun tilanne yllättää, on tärkeää, että joku rauhoittaa tilanteen niin hyvin kuin mahdollista. Tämän jälkeen pysähdytään rauhassa tutkimaan, mitä on tapahtunut ja mikä olisi järkevä seuraava askel. Se voi olla nopeita toimia vaativan asian järjestelyä, luottamuksen rakentamista tai tapahtuneen tutkimiseen palaamista. Lapset, perheet, tiimi ja työntekijät tarvitsevat epäselvissä tilanteissa selkeää johtamista. Esihenkilö kantaa aina vastuun ja tukee, mutta kriisitilanteissa johtajuus voi olla muillakin kuin esihenkilöllä, kuten esim. kiinnipitotilanteissa. Tilannetta johtavan tulee pitää huoli siitä, että kaikki asianosaiset ovat tietoisia tilanteesta. Kun tilanne on rauhoittunut, aletaan suunnitella tilanteen parantamista ja miettiä, missä apua tarvitaan eniten. Johtajalla on keskeinen rooli resurssien ja työtehtävien jakamisessa tilanteessa, jossa suoraan paluu entisiin rutiineihin ei ole hyödyllistä.

Kriisitilanne ei aina tarkoita kiinnipitoa tai eristämistä rauhoittumishuoneeseen. Se voi olla mikä tahansa akuutti arjen tilanne, joka vaatii välitöntä reagoitua. Nopeat päätökset ilman varmaa tietoa seurauksista tuottavat joskus myös virheitä. Niitä täytyy sietää sekä tilanteenjohtajan, tiimin että esihenkilön.

Restoratiivinen lähestymistapa sijaishuollossa

Konfliktit ja ristiriidat ovat luonnollinen osa niin nuorten kuin aikuisten elämää. Nuoruus on aivojen, identiteetin ja kokonaisvaltaisen kehittymisen aikaa ja elämishakuisena elämänjaksona hyvin konfliktialtista. Konfliktit tuovat esiin erilaisia mielipiteitä, tarpeita, erimielisyyksiä ja vastarintaa. Käsittelemättömät tai kärjistyvät konfliktit voivat olla väkivaltaisia sekä psyykkisesti ja fyysisesti kuormittavia. Ne saattavat olla vaikutuksiltaan useita ihmisiä koskettavia ja aiheuttaa uusia konflikteja. Lastensuojeluun sijoittaminen tai sijaishuollon aikaiset toimenpiteet itsessään voivat olla suuri konflikti ja usein myös trauma nuorelle sekä perheelle.

Mitä restoratiivisuudella tarkoitetaan, ja mitä annettavaa restoratiivisella lähestymistavalla olisi sijaishuollossa?

Restoratiivinen ajattelu liitetään usein vain konflikteihin ja niiden sovitteluun. Restoratiivisuus voi avata myös muita näkökulmia sijaishuoltoon. Viittaamme restoratiivisen oikeuden filosofiaan, jossa luotetaan ihmisten kykyyn ratkaista omia konfliktejaan. Lähestymistapana se tarkoittaa dialogisuutta, kohtaamista, kuuntelua sekä huomion kiinnittämistä sosiaalisiin suhteisiin.⁶ Restoratiivisuuden arvot ja periaatteet siis solahtavat hyvin lastensuojelulain keskeisiin periaatteisiin ja lapsen osallisuuden edellytykseen. Menetelmänä restoratiivisuus voi toteutua yksilöiden kohtaamisessa, mutta etenkin yhteisöllisesti niin arjen toimintatavoissa kuin kärjistyneiden tilanteiden käsitelyssä sovittelun keinoin.

Erilaiset lastensuojelussa pidettävät neuvottelut ovat toisinaan luonteeltaan restoratiivisia konfliktin purkuja: nuori vastaan sosiaalityöntekijä, osasto vastaan vanhemmat tai nuori vanhempineen vastaan kaikki ammatillaiset. Neuvottelut ovat mitä herkullisin paikka käyttää sovittelusta tuttuja

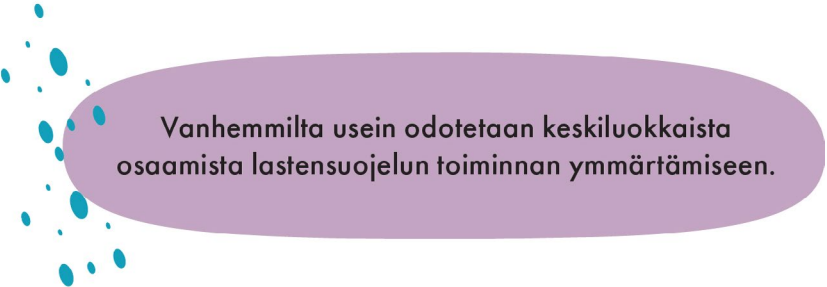

⁶ Gellin, Jokinen ja Slögs (2022); Flinck, Aune (2013) Rakennamme sovintoa. Opas rikosten ja riitojen sovitteluun. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Opas 23.

käytäntöjä: erillistapaamisia ennen neuvottelua (erikseen vanhemmat, sosiaalityöntekijä ja nuori), avoimia kysymyksiä (mitä tapahtui, mitä ajattelit/tunsit, mitä tarvitset, jotta tilanne saadaan ratkaistua) tai sovittelusopimusta (mihin kaikki sitoutuvat, mitä tapahtuu jatkossa). Tärkeintä olisi, että ammattilaiset voisivat jollain tavalla sitoutua asiakkaiden toiveisiin.

Restoratiiviseen ajatteluun ja konfliktien käsittelyyn liittyy vapaaehtoisuus. Hyvä kasvatusta ei perustu pakeroon. Sijaishuollossa vapaaehtoisuutta tuo asiakkaan ja työntekijän välinen luottamus, joka on systemisen työotteen kulmakivi. Pakottaminen voi tuntua alistavalta vallankäytöltä, ja kannattaakin miettiä, missä tilanteissa pakkoa käytetään. Onko tarpeen suhtautua samalla intensiteetillä esim. oman huoneen siivoamiseen kuin päihteidenkäytön lopettamiseen? Omalta vanhemmalta ja keikkatyöntekijältä sama käsky huoneen siivoamisesta tuntuu radikaalisti erilaiselta.

Vanhemmat voivat olla yhtä epä tietoisia sijaishuollon kiemuroista kuin heidän lapsensa. Työntekijän tehtävä on auttaa vanhempaa ymmärtämään toiminnan seurauksia lapsen kannalta. Luottamus ja molemminpuolinen kunnioitus rakentuu rehellisen ja kunnioittavan puheen ja kohtaamisen kautta. Vanhempaa ja lasta kohtaan osoitettu kunnioitus ei tarkoita samaa mieltä olemista, vaan kuuntelua ja valmiutta keskusteluun – silloinkin, kun vanhemman toiminta ei olisi lapsen kannalta rakentavaa. Lapset tyypillisesti kunnioittavat ja rakastavat vanhempiaan ehdoitta.

Vanhemmilta usein odotetaan keskiluokkaista osaamista lastensuojelun toiminnan ymmärtämiseen.

ESIMERKKITAPAUS:

Laitoksessa asuvalla nuorella oli vaikeuksia ottaa vastaan käskyjä lakanoiden vaihdossa. Hän piti tiukasti kiinni omasta näkemyksestään, eikä päästänyt irti.⁷ Nuoren toimintatavat tunteva omaohjaaja keskeytti nuoren muutaman minuutin jälkeen ja ohjasi hänet takaisin huoneeseensa rauhoittumaan. Nuoren oli vaikeaa käsitellä tilanteen keskeyttämistä ja hän oli raivoissaan. Keikkatyöntekijä, jolle nuoren toimintatavat eivät olleet tuttuja, hermostui ja tuli nuoren selän takaa kertomaan, kuinka tämän tulisi asettua aikuisten asettamiin rajoihin, eikä jankkaaminen veisi eteenpäin. Nuori löi yllättäen keikkalaista muutaman kerran. Lapsen näkökulmasta tuntematon henkilö tuli määräämään ymmärtämättä lapsen tunne- ja ajattelumaailmaa. Lapsi reagoi tavalla, jonka hän osasi.

⁷Yliruka 2023; esimerkiksi neurovähemmistöön kuuluvilla jumittaminen on tyypillistä. Sijaishuollon työssä on hyötyä, jos työntekijöillä on käytössään esimerkiksi Ihmeelliset vuodet -ohjelman välineitä

POHDI

Mitä tunteita ja ajatuksia tilanne sinussa herättää?

Tuleeko sinulle mieleen vastaavanlaisia tilanteita omalta työuraltasi?

Millä tavalla tilanteessa olisi pitänyt toimia, jotta väkivallalta olisi vältytty?

Millaista osaamista ja ymmärrystä työntekijältä vaaditaan tämän kaltaisissa tilanteissa?

Restoratiivisuudessa ei ole kyse ihmemenetelmästä, joka poistaisi täysin arkipäivän konfliktit. Restoratiivista lähestymistapaa käyttävässä sijaishuollon yksikössä on havaittu kuitenkin hyötyjä. Esim. arkipäivän konfliktitilanteissa ja niiden jälkeen toimintatapa on lieventänyt tilannetta ja esim. estänyt konfliktin paisumisen. Restoratiivinen tulokulma on työntekijöiden kokemusten mukaan helpottanut tilanteiden käsittelyä verrattuna aiempaan.⁸

Restoratiivisia huomioita sijaishuoltoon⁹

KUULLUKSI TULEMISEN VARMISTAMINEN

Oli kyse osaston nuorten tai ohjaajien ja nuorten tai huoltajien ja ohjaajien välisistä konflikteista tai neuvotteluista, tuo vaikeiden asioiden käsittely luonnollisesti epä mukavuuden tunteita osallisille. Restoratiivinen ote ohjaa syyllistämättömään, uteliaaseen, kuuntelemaan lähestymiseen. Syyttävä tai rankaisua hakeva lähestyminen tuottaa usein vain tilanteen välttelyä, puolustautumista ja mielipahaa. Älä siis oletta, syytä tai ratkaise tilannetta, vaan pysähdy nuoren äärelle ja kuuntele. Restoratiiviseen ohjaamiseen ei kuulu arvottaa, kuka on syyllinen, kuka puhuu totta tai asiaan ratkaisujen ehdottaminen. Tilanteen äärelle pysähtyminen tarkoittaa myös sitä, ettei nuorel-takaan vaadita liian nopeita ratkaisuja.

AJATUSTEN JA TUNTEIDEN HUOMIOIMINEN

Suoraviivaisen toiminnan ja ratkaisujen sijaan restoratiivisuus antaa tilaa tapahtumiin liittyvien ajatusten ja tunteiden selkiytymiselle ja käsittelylle. Tätä helpottavat ennakoitavat nuoren tiedossa olevat prosessit, se, miten eri tilanteita, esim. rajoitustoimenpiteitä¹⁰ tai konflikteja käsitellään. Epäselvät ajatukset voivat olla oletuksia toisten sanomisista tai toimenpiteiden

⁸ Hakala 2023

⁹ Mukailleen Gellin 2019, s.144, kaavio restoratiivisesta prosessista peruskoulukontekstissa

¹⁰ Esimerkiksi hoito- ja kasvatussuunnitelman sisällön tulisi auttaa nuorta ennakoimaan mahdolliset rajoitustoimenpiteet

taustavaikuttamista, jotka käsittelemättä voivat kasvaa isoihin mittasuhteisiin. Koskaan ei saa aliarvioida purkamattoman tunteen voimaa ja vaikutuksia. Tunteiden sanoittaminen ääneen lisää osapuolien ymmärrystä ja empatiaa osapuolille. *Mitä tunteita on liittynyt konfliktiin eri vaiheissa, ja miten ne ovat mahdollisesti vaikuttaneet tapahtumiin ja yksilöiden toimintaan?* Koston kierteet ovat ehkäistävässä.

VAIKUTUSTEN LAAJEMPI HAHMOTTAMINEN

Arkiset vuorovaikutustilanteet tuovat herkästi konflikteja ihmisten välille. Usein konflikteja verrataan jäävuoriin, jossa on nopeasti nähtävillä vain yksittäinen teko tai tilanne eli "jäävuoren huippu". Restoratiivisessa lähestymisessä ollaan kokonaisvaltaisemmin kiinnostuneita siitä, mitä pinnan alla on. *Mistä tapahtunut juontaa juurensa, ja millaisia vaikutuksia sillä on eri ihmisten elämään tällä hetkellä?* Näkyväksi tekeminen voi lisätä ymmärrystä ja myötätuntoa niin itseä kuin muita konfliktin osapuolia kohtaan. Jos konfliktin osapuolia tuodaan puhumaan asiasta yhdessä, tulee varmistua, että he ovat valmiita kohtaamiseen.

TARPEIDEN TUNNISTAMINEN JA ETEENPÄIN SUUNTAAMINEN

Nopeiden ratkaisujen sijaan on keskeistä tunnistaa, millaisia tarpeita nuorilla ja tilanteeseen sidoksissa olevilla aikuisilla on. Jatkosta sopimisessa tai konfliktien käsittelyssä keskeistä onkin se, että jokainen saa osallistua tilanteen ratkaisuun. Väkinäinen pakotettu sovinto ei ole koskaan restoratiivisen käsittelyn tavoite. Jo pelkkä kohtaaminen, keskustelu ja sen toteaminen, että ei löydetä yhteistä sovintoa, voi riittää. Huolellisen käsittelyn kautta voidaan kuitenkin löytää suunta, johon kaikki voivat sitoutua kokien, että omat näkemykset, tunteet ja tarpeet ovat tulleet huomioiduksi. Restoratiivinen toimintatapa ei poista konfliktien tai esim. rajoitustoimenpiteiden aiheuttamia negatiivisia tunteita. Se kuitenkin auttaa tilanteiden käsittelyssä suuntaan, jossa epämieluisia tunteita voidaan sietää, ja luo tilaa, jossa nuoren ja aikuisen on yhdessä helpompi käsitellä asiaa.

Systemisyyden ja restoratiivisuuden yhteenkietouma

Dialoginen ihmiskäsitys näkee ihmisen vuorovaikutuksellisenä. Jokainen ihmishuhde ja kohtaaminen muokkaavat ihmisen mieltä. Jokainen kohtaaminen voi siis edistää hyvinvointia tai lisätä pahoinvointia.¹¹ Sekä restoratiivisuus että systeeminen lähestyminen edellyttävät dialogia. Restoratiivisuudessa nähdään konfliktit ja ongelmat ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, jolloin ne voidaan ratkaista palauttamalla tilanne osapuolten ratkaistavaksi. Systemisessä lastensuojelussa nähdään nuori osana erilaisia systeemejä ja keskitytään niissä oleviin suhteisiin sen sijaan, että huomio olisi vain nuoresa. Molempia ajattelu- ja toimintatapoja yhdistää halu ymmärtää paremmin pinnan alla olevaa todellisuutta. Se vaatii työntekijältä uteliasta ei-tietämisen asennetta. Siinä, että odotamme nuoren sanoittavan tunteitaan, ajatuksiaan ja tarpeitaan, vastuu sanoittamisesta vuorovaikutteisesti on myös työntekijällä, joka on ollut osa konfliktia.

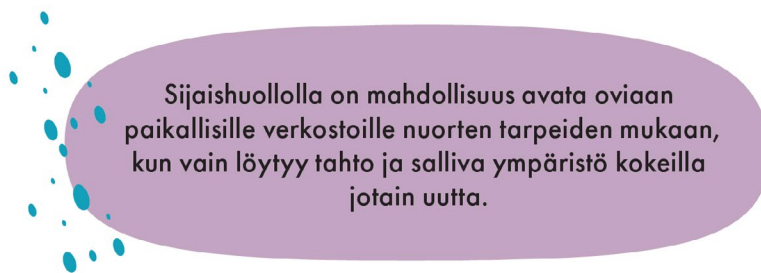
Systemisyys ja restoratiivisuus ovat erilaisia keinoja myöntää vallan

¹¹ Seikkula 2023 – dialoginen ihmiskäsitys

olemassaolo ja vähentää vallankäytön haitallisia piirteitä. Esim. sovittelijalla on aina valta ja vastuu kuljettaa keskustelua. Vastuutyöntekijällä lastensuojelussa on puolestaan aina valta ja vastuu päättää, miten toimitaan ja kenen kanssa. Restoratiivisuuden ja systeemisyyden alueilla työntekijä kysyy *mitä* ja kuuntelee vastaukset ennen päätöksiä. Yksinkertaistava väite voi tuntua vääristävältä; ovathan lastensuojelussa työntekijät kysyneet näitä kysymyksiä vuosia. Väitämme rohkeasti, että eron ”vanhaan” työhön ja näiden edellä mainittujen välillä huomaa vasta, kun sitä itse toteuttaa.

Systeminen verkostotyö sijaishuollossa

Kirjoitamme restoratiivisuudesta ja systeemisyydestä erityisesti nuoren perhe- ja sijaishuollon systeemeissä. Sijaishuolto on osa laajempaa palveluverkosta. Yhteistyöllä eri toimijoiden kanssa voidaan lähentää ja tilkitä nuoren ympärillä olevaa tukiverkosta. Esim. jalkautuvaa nuorisotyötä tekevät, kokemustaustaiset työntekijät, järjestötyöntekijät ja muut toimijat voivat jalkautua sijaishuoltoon. Laitoksen ulkopuolelta tulevat toimijat kohtaavat nuoren usein neutraalimmalla maaperällä ilman laitossympäristön antamia rooleja, velvollisuuksia ja odotuksia. Kokemuksemme mukaan laitoksen ulkopuolelta laitossympäristöön tuotu kohdennettu kohtaava työ ja pienryhmätoiminta ovat mahdollistaneet nuorelle tuttujen aikuisten ja ammattilaisten kohtaamisia myös laitoksen ulkopuolella ilman virallisia ”asiakkuuksia” nuorisotyöllisellä otteella. Erilaisella lähestymistavalla on tavoitettu nuorten kokemusmaailmaa ja päästy keskustelemaan esim. päihteistä avoimesti. Se on myös tuonut laitossympäristöön lisää aikuisia ja mahdollistanut keskustelua erilaisista ammatillisista viitekehyksistä ja yhteistä oppimista.

Eräänä viikonloppuna nuori jätti tulematta osastolle sovittuna aikana. Muilta osaston nuorilta kuultiin, että tämä on läheisessä puistossa useamman sadan nuoren puistobileissä. Osastolla oli tiedossa, että nuori oli tuttu jalkautuvaa työtä tekeväle nuorisotyöntekijälle. Nuorisotyöntekijä kertoikin ohjaajille, että pari minuuttia aikaisemmin nuori oli kulkenut vieraiden ihmisten taluttamana toiseen suuntaan. Nuorisotyöntekijä ei voinut lähteä perään, koska odotti toiselle nuorelle ambulanssia. Osastolta lähti työpari puistoon. Nuorisomeren seasta löytyi tuttu nuorisotyöntekijä, joka neuvoi. Nuori löytyi tajuttomana muiden nuorten ympäröimänä. Kylkiasento ja ambulanssi paikalle, kaikki hyvin! Tästä tilanteesta onnekkain tekee se, että nuorisotyöntekijä oli yhdelle työntekijälle tuttu entisestä työstään ja yhteistyössä nuori sai ajoissa apua. Verkostotyöyhteistyö ei toimi käyntikortein. Se toimii luottamuksen kautta aivan kuten kaikki yhteistyö, myös nuoren ja perheen kanssa.

Systeemisen ja restoratiivisen työn johtaminen

Kun tiimin toimintakulttuuri halutaan systeemiseksi, sen sisäistämisen tulee olla koko tiimin asia. Tiimille tulee antaa tilaa ja alustoja sekä ajatella että oppia yhdessä. Luovuus, joka mahdollistaa tarvittavan uteliaisuuden vaikeissa tilanteissa, syntyy luottamuksen ja yhdessä ajattelun kautta.

Systeeminen työote vaatii esihenkilötyöltä syvää ymmärtämistä. Työyhteisö on oma systeeminsä, josta esihenkilö pitää huolta. Mikäli työyhteisössä on pahoinvointia, on johdon tehtävä selvittää, mistä on kysymys, ja vaikuttaa työyhteisösystemiin. Johdon vastuulla on luoda työilmapiiri, joka kestää epäonnistumisia, rohkaisee kokeilemaan uusia ideoita sekä lisää resilienssiä¹² ja työviihtyvyyttä. Restoratiivinen lähestyminen soveltuu johtamiseen, jossa huomioidaan työntekijän näkemykset, tunteet ja tarpeet sekä edistetään työyhteisön dialogisuutta ja hyvinvointia. Turvallinen ilmapiiri siirtyy työntekijöiltä lapsille. Vaikeiden tilanteiden selvittämiseksi työssä on käytettävä aikaa luottamuksen saavuttamiseksi nuoren ja hänen lähiyhteisönsä kanssa. Kun tilanteet ovat monimutkaisia ja monisyisiä ja juurisyiden löytäminen vaikeaa tai jopa mahdotonta, luottamuksen saavuttaminen on keskeistä, jotta tiimillä on nuoren ja hänen lähiyhteisönsä lupa edistää asioita.

Toimivan tiimin huoltaminen

Esihenkilöiden tulee ymmärtää, mitä systeemisyys ja restoratiivisuus vaativat, ja pitää huolta tiimistään. Tämä tarkoittaa, että voidaan konkreettisesti irrottaa heikentävää työtä työnhajauksiin ja erilaisiin koulutuksiin sekä pitää huolta tiimin kehittymisestä ja systeemisen työn kulmakivistä eli toimivasta tiimistä. Toimivaa tiimiä pitää huoltaa kuten vaikkapa autoa. Siinä, missä autoissa on huoltokirjat, tulisi tiimilläkin olla tiiminhuoltokirja. Tiimin täytyy päästä säännöllisesti tiimipäiville, työnhajauksiin ja koulutuksiin, joissa tarkistetaan sen kunto ja tehdään huoltotoimenpiteet. Työntekijöillä tulee olla mahdollisuus reflektoida vaativia asiakastilanteita esim. omaohjaajatyöparien välisillä keskusteluilla. Lastensuojelun sijaishuollon työntekijät eivät ole immuuneja asiakkaiden vaikeille tilanteille, joten tiimin resilienssistä tulee pitää huolta.

Hyvä tulos saadaan aikaan yhdessä. Systeemisen ja restoratiivisen työn tärkein huomio sijaishuollossa on sen myöntäminen, että ei tiedä: pitää kysyä, pitää olla utelias. Aikuisten ratkaisut eivät saa perustua heidän omiin tavoitteisiinsa, vaan dialogin kautta ymmärrettyihin yhteisiin tavoitteisiin.

Systeeminen työote on tapa ajatella, ja uudet ajattelumallit vaativat aikaa ja dialogia. Sen tulee näyttää aina työntekijän ja työryhmän näköiseltä toiminnalta. Ylätasolta ei voida käskää työntekijöitä toimimaan tietyllä tavalla – varsinkaan, jos itse johdossa ei ymmärretä systeemistä ajattelua.

¹² Poijula, Soili (2020) Resilienssi

LÄHTEET:

Araneva, Mirjam (2022) Huolesta on tullut julkisen vallan käytön väline. 17.6.2022 SOSblogi ammattilaisille. <https://www.sos-lapsikylya.fi/blog/2022/06/17/huolesta-on-tullut-julkisen-vallan-kayton-valine/>

Attias, Miriam (2021) Sovittelu valta ja väestösuhteet. Blogikirjoitus työstetty sovittelutoimijoiden kanssa yhteistyössä. <http://www.depolarize.fi/2021/10/14/sovittelu-valta-ja-vaestosuhteet/>

Aaltio, Elina & Isokuortti, Nanne (2019) Systeemisen lastensuojelun toimintamallin ydinelementit. Kuvaus asiakas tason ydinelementeistä, tavoitteista ja toimintamekanismeista. Työpäperi 33/2019. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Flinck, Aune (2013) Rakennamme sovintoa. Opas rikosten ja riitojen sovitteluun. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Opas 23. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110568/THL_OPA2013_023_verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Gellin, Maija, Jokinen, Heidi ja Slögs, Pia. (2022) Sovittelu osana restoratiivista oikeutta. Teoksessa Sovittelu ja sen sovellukset. Ervasti, K. ja Attias, M. (toim.) Edita.

Gellin, Maija (2019) Restoratiivinen lähestymistapa ja sovittelu peruskoulukontekstissa – Kohti eheyttävän kohtaamisen toimintakulttuuria. Lapin yliopisto. Akateeminen väitöskirja. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/63950/Gellin_Maija.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Hakala, Jessica (2023) Restoratiivisen lastensuojeluosaston pilottiryhmän kokemuksia. Keskenäisen YAMK-opinnäytetyö.

Petrelius Päivi, Carpén Kirsi, Savola Johanna, Erkkilä-Wahtera Tiina, Asell Mari ja Häyhä Marja 2021. Systeemisyyt ja suhdeperustaisuus koulujen hyvinvointia tukevassa työssä – kokemuksia yhteisöllisen valmennusmallin pilotoinnista. Teoksessa Systeemisä kokeiluja – kohti jatkuvaa yhdessä oppimista. (toim.) Petrelius Päivi, Yliruka Laura ja Miettunen Nanna. THL:n Työpäperi 7/2021 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/141017/URN_ISBN_978-952-343-628-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Pojjula, Soili (2020) Resilienssi: Muutosten kohtaamisen taito. Kirjapaja.

Sambou Saija, Turka Kalle & Yliruka Laura (2023) Systeeminen ja moniammatillinen työote lastensuojelussa. Teoksessa Lasten ja nuorten rikokset - Opas ennaltaehkäisyyn ja rikoskierteiden katkaisemiseen. Turka Heikki & Saarholm Julia (toim.) PS-Kustannus.

Seikkula Jaakko (2022) Dialogi parantaa - mutta miksi? Mikä tekee dialogista ennennäkemättömän vaikuttavan vaikeissa kriiseissä? Kuva ja mieli Oy.

Toivonen Anne (2020) Katusovittelijan päiväkirja, osa 3. Epäoikeudenmukaisella vallankäytöllä ei saavuteta nuoren kunnioitusta. <https://asemanlapset.fi/blogit/katusovittelijan-paivakirja-osa-3/>

Turka, Heikki & Saarholm, Julia (2021) Lasten ja nuorten konfliktit - Opas haastavien ristiriitojen ratkaisemiseen. PS-Kustannus.

Turka Heikki & Saarholm Julia (2023) Työpari-, tiimi- ja verkostotyö Bunkkeri-tiimissä. Teoksessa Lasten ja nuorten rikokset - Opas ennaltaehkäisyyn ja rikoskierteiden katkaisemiseen. Turka Heikki & Saarholm Julia (toim.) PS-Kustannus.

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (2023) Systeemisen toimintamalli lastensuojelussa. <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/kehittyvat-kaytannot/systeeminen-toimintamalli-lastensuojelussa> viitattu 1.3.2023.

Uusikylä, Petri & Jalonen, Harri (2023) Epävarmuuden aika. Kuinka ymmärtää systeemistä muutosta? Into Kustannus Oy.

Yliruka Laura, (2023) Kehittämispäällikkö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Kommentit artikkeliin sähköpostilla 9.3.2023.

13

SATEENKAARILASTEN JA -NUORTEN HUOMIOIMINEN SIIJAISHUOLLOSSA

Teija Ryhtä

Kirjoittaja työskentelee nuorisotyön osallisuuden asiantuntijana Seta ry:ssä.

Sateenkaarilapset ja -nuoret

Sateenkaarilapset ja -nuoret ovat lapsia ja nuoria, jotka kuuluvat seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön. Seksuaalivähemmistöön kuuluvat henkilöt, joiden seksuaalinen suuntautuminen on jotakin muuta kuin hetero. Sukupuolivähemmistöön kuuluvat henkilöt, joiden sukupuoli-identiteetti ei vastaa syntymässä määritettyä sukupuolta (esimerkiksi trans- ja muunsukupuoliset) sekä henkilöt, joilla on intersukupuolista kehollisuutta (eli joiden kehon sukupuolipiirteet eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypilliset). Lisäksi sukupuolivähemmistöön kuuluu osa sellaisista henkilöistä, joiden sukupuolen ilmaisu rikkoo heidän sukupuoleensa liitettyjä normeja, esim. transvestiitit.

Seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen on ennen kaikkea itsemäärittelyasia.

Sensitiivinen kohtaaminen

Jotkut ammattilaiset kokevat, ettei heillä ole riittävästi tietoa tai taitoa kohdata sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia asiakkaita. Oikeiden termien muistaminen voi jännittää tai koko aihepiiri tuntua vieraalta. Sensitiivinen kohtaaminen vaatii kuitenkin ennen kaikkea herkkyyttä kohdata jokainen lapsi ja nuori yksilönä – ja sosiaalialan ammattilainen on kohtaamisen ammattilainen! Sensitiivisyyden lisäksi normitietoinen työote tarjoaa parhaiten tilaa kaikille asiakkaille tulla kuulluksi ja kohdatuksi omana itsenään.

Sanavalinnoilla rakennamme yhteistä todellisuutta, jossa joko on tai ei ole tilaa moninaisuudelle. Pienilläkin teoilla voi luoda turvallisempaa tilaa!

MINUN
PITÄÄ
PEREHTYÄ
LISÄÄ

Sanat solmussa?

Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden liittyä paljon omaa sanastoa. Se kannattaa nähdä ensisijaisesti rikkautena: miten valtavan taitavia

me ihmiset olemmekaan kuvailemaan omia ominaisuuksiamme! Sanat antavat mahdollisuuden tunnistaa ja nimetä omia identiteettejä ja kokemuksia sekä tavoittaa toisia, joiden kanssa voi tuntea vertaisuutta tai yhteenkuuluvuutta.

Ammattilaisen ei tarvitse osata ulkoa koko kirjavaa ja kehittyvää sateenkaarisanastoa. Puheessa voi liikkua yleisemmällä tasolla: puhua esim. seksuaalisesta suuntautumisesta, seksuaalivähemmistöistä, sukupuolen moninaisuudesta ja sukupuolivähemmistöistä. Sateenkaari-ihmiset on myös oiva kattokäsite. Sateenkaariasioista keskusteltaessa ammattilainen voi todeta, ettei tunne kaikkia käsitteitä ja että hänen sanavalintojaan saa korjata. Tällöin korjaava palaute tulee toki myös ottaa asiallisesti vastaan ja osoittaa siten olevansa lapsen tai nuoren luottamuksen arvoinen.

Lapsen tai nuoren kanssa keskustellessa on tärkeintä kuunnella ja kunnioittaa hänen itsemääritystään. Jos jokin hänen käyttämänsä käsite ei ole tuttu, voi siitä kohteliaasti sopivan hetken tullen kysyä.

Erityisen hyviä kysymyksiä ovat:

- Mitä tämä sinulle merkitsee?
- Miten toivoisit, että minä puhuttelen sinua?
- Millaisia tarpeita sinulla tähän liittyen on?

KATSO MYÖS!

[Sateenkaarisanasto \(Seta\)](#)

Normitietoinen työote

Ammattilaisen kannattaa lähtökohtaisesti olettaa moninaisuus. Lähdetään siis siitä, että kuka tahansa voi kuulua seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön tai pohtia omaa seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoltaan. Nämä asiat eivät näy ulospäin. Sukupuolineutraali ja moninaisuuden huomioiva kielenkäyttö antaa mahdollisimman paljon tilaa itsemääritylle eikä sulje ketään ulkopuolelle. Sukupuolittavien sanojen käyttämiseen tulee siirtyä silloin, jos asiakas niitä itsestään tai esim. perheenjäsenistään käyttää.

Normista poikkeavaan ominaisuuteen tai käytökseen kohdistuu tyypillisesti jonkinlainen sosiaalinen sanktio, joka voi vaihdella yksinkertaisesta huomion kiinnittämisestä syrjintään ja väkivaltaan asti. Normitietoisuudella tarkoitetaan normien aktiivista tunnistamista ja purkamista sekä niiden haitallisten vaikutusten ennaltaehkäisemistä. Normeja purkamalla ja laajentamalla kavennetaan tilaa siltä, kenet voidaan määritellä erilaisiksi. Normitietoiseen

Moninaisuudesta puhuminen on hyvä ottaa osaksi sijaishuollon jokapäiväistä elämää tai arkea.

työotteeseen kuuluu myös palautteen vastaanottaminen omista puhe- ja toimintatavoista sekä kehittyminen palautteen pohjalta.

Moninaisuus esiin arjessa

Sateenkaariaiheet voi nostaa yleisellä tasolla esiin esim. erilaisten teemapäivien, pride-kuukauden tai vaikkapa kirjojen tai elokuvien kautta. Lapsilta ja nuorilta voi kysyä ikätasoisesti, mitä he ajattelevat omasta sukupuolestaan tai seksuaalisesta suuntautumisestaan ja pohdittuako heitä jokin niihin liittyvä asia. Ammatillaisen ei tarvitse olla aiheen asiantuntija, vaan tietoa voi etsiä yhdessä lasten ja nuorten kanssa esim. luotettavien toimijoiden, kuten Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkosivuilta.

Moninaisuuden huomioiminen on osa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien sekä Lapsen oikeuksien sopimuksen noudattamista.

Tämä velvollisuus on kaikilla työntekijöillä. Esihenkilöillä on tärkeä rooli ja vastuu lakisääteisten asioiden lisäksi mm. sijaishuoltoyksikön asenne- ja keskusteluilmapiiirin rakentamisesta sekä työntekijöiden tiedontarpeisiin vastaamisesta esim. täydennyskoulutuksen keinoin. Työyhteisön on tärkeää huolehtia myös siitä, ettei yksittäinen sateenkaarinuori joudu kouluttamaan työntekijöitä tai taistelemaan omien oikeuksiensa toteutumisen puolesta.

POHDI

Toteutuuko lasten ja nuorten itsemäärittely-oikeus sijaishuoltoyksikössäsi?

Onko kaikilla työntekijöillä tarpeeksi tietoa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta yhdenvertaisen kohtelun ja tuen mahdollistamiseksi?

Onko kaikilla työntekijöillä yhteinen linja moninaisuudesta positiivisesti puhumiseen? Entä häirintään ja syrjintään puuttumiseen?

Millaista tietoa tai työvälineitä itse tarvitsisit seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta keskustelemiseen lasten ja nuorten kanssa?

Keneltä voit pyytää tukea tai lisätietoa tarvittaessa?

KATSO MYÖS!

Vinkkejä sensitiiviseen kohtaamiseen
(THL)

Vähemmistöstressi ja mielenterveys

Sateenkaarilapsilla ja -nuorilla on tutkimusten mukaan ikätovereitaan enemmän mielenterveyden haasteita, esim. masennus- ja ahdistusoireilua sekä huolta omasta mielialastaan. Monen oireilun taustalla vaikuttavat yhteiskunnan ja yhteisöiden syrjivät asenteet ja normit sekä niistä aiheutuva vähemmistöstressi. Toisaalta turvallisissa yhteisöissä kasvaneet sateenkaarilapset ja -nuoret voivat yhtä hyvin kuin muut ikäisensä nuoret – aikuisilla on siis tärkeä rooli lapsen tai nuoren mielenterveyden ja resilienssin turvaamisessa.

Jos lapsen tai nuoren syntymäperhe ei hyväksy hänen seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoltaan, korostuu tuen ja hyväksynnän tarve muissa yhteisöissä. Aina lapsi tai nuori ei uskalla kertoa perheelleen, koska ennakoikielteistä suhtautumista ja pahimmillaan esim. väkivallan tai kotoa ulos heittämisestä uhkaa. Joskus perheen sateenkaarilapsen tai -nuoreen kohdistama henkinen, fyysinen tai hengellinen väkivalta voi olla myös lastensuojeluasiakkuuden ja sijoituksen perusteena. Tällöin on erityisen tärkeää tarjota tukea kokemusten käsittelyyn ja turvallinen, itsemäärättyä kunnioittava kasvuympäristö.

Näkymättömyys ja hypernäkyvyys

“When someone with the authority of a teacher, say, describes the world and you’re not in it, there’s a moment of psychic disequilibrium, as if you looked into a mirror and saw nothing.” (Adrienne Rich)

Näkymättömyyttä tuotetaan tilanteissa, joissa normit tai oletukset estävät lasta tai nuorta tulemasta nähdä osana joukkoa tai omana itsenään kaikkine ominaisuuksineen. Esim. puhuttelemalla lapsiryhmää sanoilla “tytöt ja pojat” tai puhumalla “molemmista sukupuolista” tehdään näkymättömäksi kaikki ne, joiden sukupuoli-identiteetti ei mahdu tähän kaksinaoiseen jaotteluun. Hetero- ja sukupuolinormatiivinen puhe voi tuottaa näkymättömyyttä lapsen tai nuoren oman seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolen osalta, mutta myös esim. perheenjäseniin tai muihin läheisiin ihmisiin liittyen. Ammatilliset ovat aina auktoriteettiasemassa lapsiin tai nuoriin nähden, joten heillä on erityinen vastuu ehkäistä, ettei yksikään lapsi, nuori tai hänen perheensä jää näkymättömäksi.

Hypernäkyvyydellä tarkoitetaan sitä, että lapsi tai nuori nähdään vain jonkin yksittäisen, normia rikkovan ominaisuutensa kautta. Lapsi tai nuori voi kokea hypernäkyvyyttä esim. tilanteessa, jossa hän on ryhmän ainoa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluva ja asiaan kiinnitetään toistuvasti erityistä huomiota. Kun vaikkapa sijaishuoltoyksikön wc-järjestelyjä muutetaan huomioimaan sukupuolen moninaisuus, voi riskinä olla, että muutostarve henkilöityy tiettyyn lapseen tai nuoreen ja aiheuttaa epätoivottua huomiota. Siksi tilajärjestelyt olisi hyvä miettiä kuntoon riippumatta siitä, asuuko yksikössä tällä hetkellä sukupuolivähemmistöön kuuluva nuori. Muutostarve

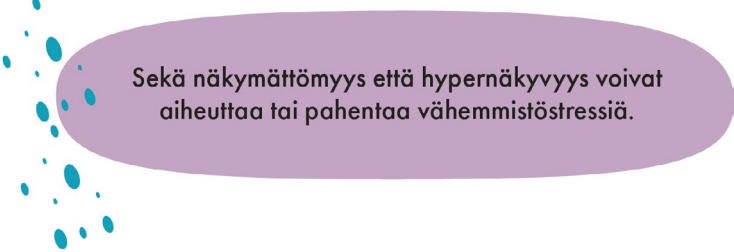
KATSO MYÖS!

Sateenkaarinuoret poikkeusaikana (teoksessa Nuorten elinolot -vuosikirja 2022)

Mieliala huolettaa yli puolta sateenkaarinuorista – moni jää ilman tarvitsemaansa tukea (THL 2020)

Toisella asteella opiskelevien sateenkaarinuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn tuloksia (THL 2017)

kannattaa myös perustella esim. tasa-arvoilla ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteilla yksittäisten henkilöiden tarpeiden sijaan.

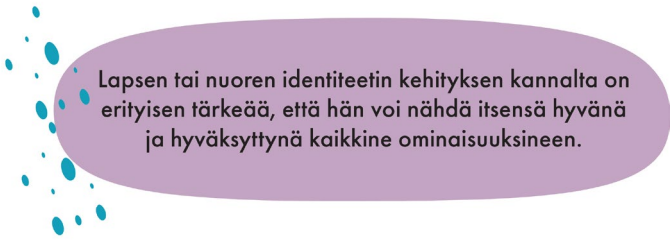

Sekä näkymättömyys että hypernäkyvyys voivat aiheuttaa tai pahentaa vähemmistöstressiä.

Vähemmistöstressi

Vähemmistöstressi on luonnollinen reaktio ennakkoluuloihin ja vihamielisyyteen, joita lapsi tai nuori on kohdannut tai pelkää kohtaavansa vähemmistöryhmään kuulumisensa takia. Vähemmistöstressi ilmenee pitkäaikaisena stressitilana, joka vaikuttaa sekä kehoon että mieleen. Seksuaali- ja/tai sukupuoli-vähemmistöön kuuluvilla lapsilla ja nuorilla vähemmistöstressiä voi lisätä myös pelko oman seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolen paljastumisesta toisille tai tasapainottelu sen kanssa, kenelle omasta identiteetistä on turvallista kertoa.

Vähemmistöstressi voi aiheuttaa sisäistettyä itsesyrjintää, jossa ympäristön vihamieliset asenteet tai ajatus esim. vääränlaisuudesta tai huonoudesta liittyvät osaksi omaa minäkuvaa.

Lapsen tai nuoren identiteetin kehityksen kannalta on erityisen tärkeää, että hän voi nähdä itsensä hyvänä ja hyväksyttynä kaikkine ominaisuuksineen.

Ammattilaisten tulisikin paitsi tunnistaa sisäistetty itsesyrjintä myös ennaltaehkäistä sitä ja tarjota kaikille lapsille ja nuorille myönteisen minäkuvan rakennuspalikoita.

Vähemmistöstressin syntymistä voi ennaltaehkäistä mm. luomalla turvallisempia tiloja ja edistämällä näkyvästi yhdenvertaisuutta omassa työyhteisössä. Esim. sateenkaarilippu työhuoneen ovesta tai avainnauhassa voi viestittää syrjinnän pelkoa kokevalle lapselle tai nuorelle, että tälle ammatilaiselle on turvallista puhua.

KATSO MYÖS!

Vähemmistöstressin omahoito
(Sukupuolen moninaisuuden
osaamiskeskus)

**Yksilötasolla vähemmistöstressistä
kärsivää lasta tai nuorta voi auttaa
esim. seuraavilla tavoilla:**

- Auta hyväksymään syrjintätilanne todeksi. Älä vähättele tapahtunutta, sen vaikutuksia tai lapsen tai nuoren tunteita ja kokemusta.
- Muistuta, että vika ei ole lapsessa tai nuoressa vaan syrjivissä asenteissa ja rakenteissa. Kukaan ei ansaitse syrjintää tai häirintää, vaan kaikilla on oikeus olla suojassa niiltä.
- Auta purkamaan vaikeita kokemuksia esim. sanoittamalla tai luovin keinoin.
- Auta löytämään rakentavia tapoja purkaa stressiä, ahdistusta ja kehon jännitys- tai ylivireystiloja esim. liikunnan, musiikin tai rentoutusharjoitusten avulla.
- Vahvista lapsen tai nuoren resilienssiä ja mielenterveystaitoja ikätasoisien psykoedukaation avulla. Keskustele esim. vaikeiden tunteiden ja traumojen vaikutuksista, itsesäätelystä ja avun pyytämisestä.
- Auta lasta tai nuorta näkemään oma vähemmistöidentiteettinsä positiivisessa valossa. Tue häntä myös näkemään omat vähemmistöominaisuutensa osana minuuden ja identiteetin eri osa-alueiden arvokasta kokonaisuutta: kukaan ei ole ainoastaan seksuaalinen suuntautumisensa tai sukupuolensa, ja jokaisella on oikeus tulla nähdyksi kokonaisena omana itsenään.

Sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun tukeminen

Lapsen sukupuoli-identiteetti eli sisäinen tieto ja ymmärrys omasta sukupuolestaan alkaa kehittyä tyypillisesti 2–4 vuoden iässä. Tällöin lapsi alkaa tunnistaa sekä oman sukupuolensa että toisten ihmisten sukupuolen. Sukupuoli-identiteetti voi vastata syntymässä määritettyä sukupuolta tai poiketa siitä osin tai kokonaan. Se voi saada eri merkityksiä ja määritelmiä eri ikäisenä, samoin lapsi voi ilmaista sukupuoltaan eri tavoin eri ikäisenä ja eri tilanteissa. Lapsen kannalta tärkeintä on se, että kyseessä on aina hänen sen hetkinen kokemuksensa ja ymmärryksensä itsestään, ja siksi sitä tulee kaikin tavoin kunnioittaa.

Lapsen kasvu sukupuoliin on pitkälti sisäsyntyistä, eikä sukupuoli-identiteettiä voida muuttaa kasvatuksen keinoin.

Sukupuoli-identiteetin muuttamiseen pyrkivät teot, kuten itsemäärittely sivuuttaminen tai niin sanotut eheytyshoidot, voivat vahingoittaa lapsen tai nuoren mielenterveyttä ja minäkuvan kehitystä vakavasti. Lapsen on tärkeää saada kokea tulleen nähdyksi oikein, omana itsenään eikä aikuisten määritelmien kautta. Omana itsenään nähdyksi tuleminen tukee positiivisen minäkuvan ja identiteetin kehitystä. Lapsella voi myös olla sukupuoliin liittyviä omia huolia, joissa aikuisen tietämys ja tuki olisi tarpeen.

Sukupuolivähemmistöön kuuluvilla lapsilla ja nuorilla on usein kokemuksia sukupuoli-identiteetinsä tai sukupuolen ilmaisunsa väheksymisestä, sivuuttamisesta, pilkkaamisesta tai kieltämisestä kokonaan.

Tue ja kannusta – älä vaadi varmuutta

Väheksyntää ja sivuuttamista kokeneen lapsen tai nuoren on erityisen tärkeää saada korjaavia kokemuksia siitä, että aikuiset näkevät hänet juuri sellaisena kuin hän itsensä määrittelee. Arjessa näitä korjaavia kokemuksia voivat tarjota mm. lapsen tai nuoren valitseman nimen käyttö, sukupuolittaminen itsemäärittelyä vastaavalla tavalla sekä sukupuolen ilmaisua mahdollistavat vaatteet, hiustyylit tai meikit. Jokaisella lapsella ja nuorella on oikeus ilmaista sukupuoltaan haluamallaan tavalla.

Translapset ja -nuoret voivat kokea dysforiaa eli pahaa oloa ja ahdistusta esim. omiin sukupuolittettuihin kehonosiin tai sosiaalisissa tilanteissa väärinsukupuolitetuksi tulemiseen liittyen.

Murrosikäisten ja vanhempien nuorten kehodysforiaa lievittävinä apuvälineinä toimivat esim. rintojen litistämiseen tarkoitettu binder tai rintoja korostavat topatut rintaliivit. Sukuelimiin liittyvää dysforiaa voidaan lievittää peniksen ja kivesten muotoja häivyttävillä tucking-tekniikoilla tai penisproteesilla. Jotkin penisproteesit mahdollistavat myös virtsaamisen seisten. Rintojen

litistämiseen ja tuckingiin voi virheellisesti tehtynä liittyä haittavaikutuksia. Esim.rintojen litistäminen ideaalisiteellä voi aiheuttaa hengenahdistusta ja lihasjumeja sekä pahimmillaan vaurioittaa kylkiluita. Oikeankokoinen ja oikein käytetty binder-vaate minimoi nämä riskit. Sijaishuollon ammattilainen voi etsiä yhdessä nuoren kanssa turvallisia tapoja lievittää dysforiaa.

Joskus lapselta tai nuorelta vaaditaan varmuutta omasta sukupuoli-identiteetistään erityisesti jos se poikkeaa hänelle syntymässä määritellystä sukupuolesta. Myös sukupuolinormeja rikkovalle sukupuolen ilmaisulle etsitään usein syytä tai selitystä sen sijaan, että se hyväksyttäisiin osana lapsen tai nuoren itseilmaisua.

KATSO MYÖS!

Sukupuolidysforian omahoito
(Sukupuolen moninaisuuden
osaamiskeskus)

Oman sukupuolen pohtiminen ja erilaisten sanojen, määritelmien ja ilmaisun tapojen kokeileminen kuuluvat osaksi kasvua ja kehitystä. Sijaishuollon henkilöstön tulisi luoda pohdintojen, kokeilujen ja epävarmuuden salliva ilmapiiri kaikille lapsille ja nuorille.

Yhteistyö perheen ja läheisten kanssa

Aina lapsen tai nuoren syntymäperhe tai muut läheiset eivät hyväksy tämän sukupuoli-identiteettiä tai sukupuolen ilmaisua. Vanhemmat voivat esittää toiveita tai vaatimuksia esim. lapsen tai nuoren virallisen nimen käytöstä valitun nimen sijaan tai tiettyjen vaatekappaleiden, hiustyylien tai muiden sukupuolen ilmaisun keinojen kieltämisestä. Sijaishuollon ammattilaisten tulee huomioida tilanteessa lapsen etu. Tämä tarkoittaa sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun tukemista tilanteissa, joissa se on turvallista, ja vaihtoehtoisen toimintasuunnitelman luomista tilanteisiin, joissa se ei sitä ole.

Yhteistyö syntymäperheen kanssa voi vaatia kompromisseja, esim. virallisen nimen käyttöä perheen tapaamisissa ja valitun nimen käyttöä sijaishuollon arjessa. Tällaiset käytännöt on syytä suunnitella yhdessä lapsen tai nuoren kanssa ja tarjota tälle tukea esim. virallisen nimen käytön aiheuttaman sosiaalisen dysforian käsittelyyn.

Myös syntymäperhettä on syytä tukea lapsensa sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun hyväksymisessä ja siihen mahdollisesti liittyvien negatiivisten tunteiden käsittelyssä tavoilla, jotka eivät kuormita lasta tai nuorta.

Sateenkaarijärjestöjen asiantuntijapalveluita perheille tarjoavat Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus ja Sateenkaari-ihmisten perhesuhdekeskus. Sopiva tukitaho voi olla myös esim. perheneuvola tai muu vastaava.

Sukupuolitettut tilat sijaishuollossa

WC-TILAT JA SAUNAT

Tyypillisimpiä sukupuolitettuja tiloja ja tilanteita ovat esim. wc-tilat ja saunavuorot. Usein lapset tai nuoret ohjataan valitsemaan wc ja muut sukupuolitettut tilat juridisen sukupuolensa mukaan. Pahimmillaan tiukka sukupuolittaminen voi johtaa mm. wc-tilojen käytön välttelyyn ja esim. syömisen ja juomisen rajoittamiseen.

Sijaishuollon yksiköissä olisi hyvä järjestää wc-tilat siten, että käytössä olisi sekä sukupuolittamattomia että erikseen tytöille ja pojille varattuja wc-tiloja. Mies- ja nais erityisiä tiloja tarvitaan esim. kulttuurisista syistä. Jos käytössä on vain yksi wc-tila, kuten kenties tyypillisimmin sijaisperheessä, käyttävät sitä toki kaikki.

Turvallisissa wc-tiloissa on mahdollisuus yksityisyyteen ja riittävä varustelu.

Kaikissa wc-huoneissa tulisi olla kannellinen jäteastia siteitä ja tampo-nejia varten sekä vesipiste intiimihygieniasta huolehtimista ja esim. kuukupin huuhtelemista varten. Kuukautisiin ja muuhun intiimihygieniaan liittyviä tarpeita on lapsilla ja nuorilla sukupuolesta riippumatta.

Saunavuorojen jakamisessa tavoitteena on tietysti se, että jokainen pääsisi nauttimaan saunomisesta ja peseytymään turvallisesti ja rauhassa. Sukupuolitettut vuorot voivat olla monille nuorille mieluisia, mutta tarjolla on hyvä olla mahdollisuuksien mukaan esim. yksityisiä saunavuoroja tai sukupuolittamattomia vuoroja, joissa saa käyttää uima-asua tai pyyhettä. Vuorojakoa on hyvä miettiä yhdessä lasten ja nuorten kanssa yhdessä.

Henkilökunnan tehtävänä on huolehtia sopivien tilojen löytymisestä ja siitä, että kaikilla on mahdollisuus käyttää wc-, peseytymis- ja muita tiloja turvallisesti ja rauhassa. Seiniä ei aina ole mahdollista kaataa tai rakentaa, joten joskus tarvitaan pohdintaa ja luovuutta kaikkia palvelevan ratkaisun löytämiseen.

Käytännöt ja tilat kannattaa pohtia kuntoon jo ennen kuin yksikköön muuttaa sukupuolivähemmistöön kuuluva nuori.

Myös lasten ja nuorten omia toiveita tiloista ja käytännöistä on hyvä selvittää ja kuulla säännöllisesti, mm. uuden lapsen tai nuoren muuttaessa yksikköön tai perheeseen sekä osana hyvän kohtelun suunnitelman vuosittaisesta tarkastelusta. Lapsen sukupuoli-identiteetin, sukupuolen ilmaisun ja kehonpiirteiden sekä niihin liittyvien tarpeiden huomioiminen ja kunnioittaminen vahvistaa ja tukee lapsen ikätasoista itsemääräämisoikeutta hyvän kohtelun suunnitelman tavoitteiden mukaisesti.

HUONEET

Monissa sijaishuollon yksiköissä on käytössä sääntöjä siitä, kuka saa mennä kenenkin huoneeseen. Niiden tärkeä tavoite on turvata lapsen tai nuoren oikeus yksityisyyteen ja turvalliseen omaan tilaan, mutta joskus niiden taustalla vaikuttavat normatiiviset käsitykset sukupuolesta ja seksuaalisesta suuntautumisesta tai ns. raskauspaniikki. Tästä voi olla kyse erityisesti silloin, kun sääntönä on, että tytöt eivät saa mennä poikien huoneisiin ja päinvastoin.

Säännöt ja raskauspaniikki perustuvat hetero- ja sukupuolinormatiiviseen ajatteluun ja vähättelevät nuorten omaa toimijuutta, rajojen asettamista ja suostumuskulttuuria. Säännöt eivät myöskään ole yhdenvertaisia vaan kohtelevat nuoria eri tavoin sukupuolesta, seksuaalisesta suuntautumisesta ja seksitavoista riippuen. Suositeltavaa onkin tehdä säännöt mahdollisimman selkeiksi ja sellaisiksi, että ne liittyvät suoraan säännön taustalla olevaan tavoitteeseen. Jos seksin harrastaminen sijaishuoltopaikassa on kielletty, kannattaa se sanoa juuri noin, sillä sukupuolitettu huoneissa käymisen kieltä mahdollistaa edelleen keskenään samaa sukupuolta olevien välisen seksin.

Kun halutaan turvata lapsen tai nuoren mahdollisuus omien rajojen asettamiseen, yksityisyyteen ja omaan rauhaan, voi huoneissa käymistä koskeva sääntö olla esim. seuraavanlainen:

Toisen lapsen tai nuoren huoneessa käymiseen on aina pyydettävä lupa lapselta tai nuorelta itseltään.
Lupaa ei ole pakko antaa, eikä ilman lupaa saa mennä huoneeseen.

Tällainen sääntö ja käytäntö tukee lapsen tai nuoren itsemääräämisoikeutta ja tarjoaa tilaisuuden suostumuskulttuurin ja omien rajojen vetämisen turvalliseen harjoitteluun. Monet sijaishuollossa asuvat nuoret ovat kokeneet satuttavaa rajojen ylittämistä, joten ohjaaminen omien ja toisten rajojen kunnioittamiseen on erityisen tärkeää lapsen ja nuoren kasvun ja kehityksen kannalta.

KATSO MYÖS!

THL: Lastensuojelun opas: Sateenkaari-ihmisten kohtaaminen lastensuojelussa

THL: Tietopaketti sateenkaarilapsista ja -nuorista ammattilaisille

Lapsen oikeudet: Myös haavoittuvassa asemassa oleva lapsi on elämänsä pääosassa (eOppiva-verkkokoulutus)

14

HYVÄ SIIJAISHUOLTO HATKALINSSIEN LÄPI TARKASTELTUNA

Onni Westlund

*Kirjoittaja työskentelee Pesäpuu ry:ssä.***Mitä hyvä sijaishuolto on?**

Mitä on hyvä lastensuojelun sijaishuolto? Kysymykseen ei ole olemassa yhtä oikeaa vastausta, mutta koetan löytää joitain vastauksia siihen.

Tarkastelen tekstissäni hyvää lastensuojelun sijaishuoltoa hatkalinssiin läpi. Tarkoitan sitä, että nostan esiin erityisesti niitä risteyskohtia, joissa hyvän sijaishuollon ja hatkaamisen ennaltaehkäisy linkittyvät toisiinsa vahvimmin. Tekstini pyrkii siihen, että lastensuojelun sijaishuollossa työskentelevä ammattilainen pohtisi hyvää sijaishuoltoa, hatkaamisen ennaltaehkäisyä ja omaa suhdettaan niihin.

Tarkoitan hatkaamisella kaikkia niitä tilanteita, joissa nuori on kadonnut sijaishuoltopaikasta eli poistunut sieltä ilman lupaa. Tekstissä käsite nuori kuvaa noin 13 –17-vuotiaita nuoria, joita hatkaaminen yleisimmin koskettaa. Teksti ja tarkasteluni lähtee liikkeelle nuorten osallisuuden kokemuksesta, josta siirryn oikeuksien toteutumisen ja sijaishuollon tavoitteiden kautta pohtimaan välittävän ilmapiirin merkitystä hyvälle sijaishuollolle. Lopuksi pohdin kokonaisuutta ja esitän kysymyksiä ammattilaisten reflektion tueksi.

Nuorten osallisuus sijaishuollossa

Osallisuudesta lastensuojelussa on puhuttu jo jonkin aikaa, ja lähtökohteisesti kaikki pitävät osallisuutta hyvänä ja tavoiteltavana asiana. Mutta mitä osallisuus on? Se on käsitteenä monimerkityksellinen ja voi tarkoittaa hyvin erilaisia asioita riippuen siitä, kuka puhuu. Osallisuuden käsitettä on lastensuojelussa jäsenetty erilaisin tavoin.¹ Tässä tekstissä nuorten osallisuus ymmärretään kokonaisvaltaisena kuulumisena ja kuulluksi tulemisena. Sijaishuollossa oleva nuori on osallinen, kun hän voi vaikuttaa niin itseään koskeviin kuin yhteisiin asioihin, saa tuottaa yhteistä hyvää, nauttia siitä sekä uskoo mahdollisuuksien olemassaoloon.²

Osallisuuden kokemus vahvistaa sitoutumista sijaishuoltoon ja siellä toimiviin ihmisiin. Nuoren ollessa osallinen sijaishuollossa hän pääsee mm. vaikuttamaan joihinkin elinympäristönsä asioihin, saa apua sitä tarvitessaan ja pystyy vaikuttamaan oman elämänsä kulkuun. Lisäksi osallinen nuori kokee esim., että häneen luotetaan, hän tuntee olevansa tarpeellinen muille ihmisille ja pystyy tavoittelemaan itselleen tärkeitä asioita. Vahvistamalla nuorten osallisuuden kokemusta sijaishuollossa vahvistetaan hyvää sijaishuoltoa ja samanaikaisesti ehkäistään useita hatkaamiseen liittyviä riskitekijöitä.³

Nuorten oikeudet ja sijoituksen tavoitteet

Nuorten tietoisuus omista oikeuksistaan ja näiden oikeuksien toteutuminen on osallisuuden ohella toinen sijaishuoltopaikassa kiinnipitävä tekijä.⁴ Tämän lisäksi ne ovat luovat vahvan perustan hyvälle sijaishuollolle. Tietämättömyys

¹ esim. Paaso ym. 2020; Kaijanen ym. 2022

² Leeman ym. 2021

³ esim. Attar-Schwartz 2013; Crosland ym. 2018

⁴ esim. Bowden & Lambie 2015; Missing people 2021

omista oikeuksista voi lisätä nuorissa tunnetta siitä, että kuka tahansa voi tehdä heille mitä tahansa. Vaillinainen tieto omista oikeuksista saattaa johtaa tilanteeseen, jossa niitä tulkitaan tämän pohjalta, mikä voi edelleen johtaa väärinymmärrykseen. Tietoisuus omista oikeuksista onkin yksi niistä oikeuksista, joita nuorilla on ja siitä tulee pitää kiinni niin hyvän sijaishuollon kuin hatkaamisenkin ennaltaehkäisemiseksi.

Omiin oikeuksiin, hyvään sijaishuoltoon ja hatkaamisen ennaltaehkäisyyn liittyy vahvasti myös tieto siitä, miksi ylipäänsä asuu sijaishuollossa, ja mitä sillä halutaan saavuttaa.⁵ Merkittävä osa nuorista ei tiedä, mitä heidän sijoituksellaan halutaan saavuttaa, eivätkä kaikki edes tiedä, miksi heidän sijoituksensa on tehty.⁶ Aikuiset voivat miettiä vastaavaa tilannetta työelämän kautta: miltä tuntuisi ja miten sitoutuisi sellaiseen työpaikkaan, josta ei tiedä, miksi on laitettu sinne töihin ja mitä siellä pitäisi tehdä. Toivottavasti kaikille nuorille kerrotaan, miksi heidät sijoitetaan ja mitä sijoituksella halutaan saavuttaa. Työntekijöiden tehtävänä on kuitenkin myös sen varmistaminen, että nuoret todella ymmärtävät nämä.

Välittävä ilmapiiri

Välittävä ilmapiiri on tehokas keino luoda hyvää sijaishuoltoa ja ehkäistä hatkaamista. Se on tehokkaampaa kuin kolkossa ilmapiirissä erilaisten esteiden luominen, esim. kengät lukollisissa kaapeissa, aidat pihamaalla ja rajoittamistoimenpiteet.⁷

Rajoittamistoimenpiteiden tarkoitus on suojata lasta puuttumalla lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin. Tästä syystä niiden tulee olla täsmällisiä ja tarkkarajaisia. Niiden perusteet ja tavoitteet on käytävä läpi välittävässä ilmapiirissä huolellisesti lapsen kanssa. Jokainen ihminen kaipaa ja tarvitsee välittämistä muilta ja mahdollisuuden välittää muista. Sijaishuollossa työskenteleviltä voidaan odottaa välittämistä ja sen osoittamista. Hyvässä sijaishuollossa myös työantaja välittää työntekijöistään ja työntekijät toisistaan.

Hyvässä sijaishuollossa välitetään. Välittämisen keskiössä ovat ihmisten väliset suhteet ja ihmisten toiminta toisten ihmisten kanssa. Itsestä pitää jakaa jotain, jotta inhimillisyyks välittyy. Se, kuinka paljon ja mitä jakaa, on jokaisen työntekijän itsensä määriteltävissä. Kylmän ja pelkkään tietoon perustuvan ammatillisuuden ja täysillä jokaista nuorta rakastavan ammattilaisen välillä on paljon liikkumavaraa tehdä itsestään inhimillinen ja sitä kautta välittävä aikuinen nuorten elämään.

⁵ Bowden & Lambie 2015; Crosland ym. 2018

⁶ Haapala ym. 2023

⁷ Bowden ym. 2018; Radar 2021; Haapala ym. 2023

POHDI

Miten voit samaan aikaan jakaa itsestäsi asioita, mutta samalla pitää kiinni omista rajoistasi?

Miten voit samaan aikaan jakaa itsestäsi asioita kuitenkin muistaen, että lapsi ja lapsen tarina on keskiössä?

Millainen vuorovaikutuksen tapa on sinulle luontaisin?

Mitä jaat itsestäsi ja mitä jätät jakamatta työssäsi?

Mistä asioista sinun on helppo jutella?

Mistä asioista sinun kanssasi on helppo jutella?

Sosiaalityöntekijöiden ja sijaishuoltoapaikan työntekijöiden tulee viettää nuoren kanssa aikaa

Hyvässä sijaishuollossa hatkaamista esiintyy vähemmän. Nuorten osallisuuden, oikeuksiin ja sijoituksen tavoitteisiin sekä välittämiseen liittyy kiinteästi se, että sijaishuollossa niin sosiaalityöntekijöiden kuin sijaishuoltoapaikan työntekijöiden tulee viettää aikaa ja työskennellä yhdessä nuoren kanssa. Valitettavasti iso osa nuorista kokee, ettei sosiaalityöntekijöillä ole riittävästi aikaa heidän asioidensa hoitamiseen ja ettei sijaishuoltoapaikan aikuisilla ole riittävästi aikaa yhdessäoloon heidän kanssaan. Rakenteellisiin haasteisiin, jotka ovat riittämättömän ajan taustalla, yksittäisen työntekijän voi olla haastavampaa ja hitaampaa vaikuttaa. Sen sijaan jokainen työntekijä voi vaikuttaa siihen, miten käyttää sen ajan, joka on käytettävissä, ja miten jatkaiseen kohtaamiseen nuorten kanssa asettuu.

Tässä tekstissä on käsitelty joitakin hyvän sijaishuollon ja hatkaamiseen risteyskohtia, mutta ei suinkaan kaikkea. Käsitteilyn ulkopuolelle jäivät kokenaan esim. koulunkäynnin ja sijaishuoltoapaikan ulkopuolisten turvallisten aikuisten merkitys hatkaamisen ennaltaehkäisyssä ja hyvän sijaishuollon luomisessa sekä lukuisia muita aiheita. Tarkoitukseni oli muistuttaa siitä, että yksittäistenkin ilmiöiden – kuten hatkaamisen – kohdalla ratkaisuja on löydettävissä yleisesti hyvään sijaishuoltoon liittyvistä seikoista. Tekstin tavoitteena oli auttaa sijaishuollossa työskentelevää ammattilaista pohtimaan hatkaamisen ennaltaehkäisyä ja hyvää sijaishuoltoa. Tätä tukemaan olen koonnut loppuun vielä joitakin kysymyksiä kymmenen ensimmäistä on muokattu Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen osallisuusindikaattorin väittämistä.

POHDI

Pystyvätkö nuoret vaikuttamaan joihinkin elinympäristönsä asioihin?

Kokevatko nuoret, että heihin luotetaan?

Saavatko nuoret apua silloin, kun sitä todella tarvitsevat?

Pystyvätkö nuoret tavoittelemaan itselleen tärkeitä asioita?

Tuntevatko nuoret, että heidän elämällään on tarkoitus?

Pystyvätkö nuoret vaikuttamaan oman elämänsä kulkuun?

Ovatko nuoret tarpeellisia muille ihmisille?

Kuuluvatko nuoret itselleen tärkeisiin ryhmiin tai yhteisöihin?

Saavatko nuoret myönteistä palautetta tekemisistään?

Tuntevatko nuoret, että heidän päivittäiset tekemisensä ovat merkityksellisiä?

Tietävätkö ja ymmärtävätkö nuoret omat oikeutensa?

Toteutuvatko nuorten oikeudet?

Tietävätkö ja ymmärtävätkö nuoret, miksi heidän sijoituksensa on tehty?

Tietävätkö ja ymmärtävätkö nuoret, mitä heidän sijoituksellaan halutaan saavuttaa?

Kokevatko nuoret, että heistä välitetään?

Miten voit itse luoda välittävää kulttuuria työssäsi?

Mikä osoittaa sinulle, että sinusta välitetään?

LÄHTEET:

Attar-Schwartz Shalhevet (2013) Runaway behavior among adolescents in residential care: The role of personal characteristics, victimization experiences while in care, social climate, and institutional factors. *Children and Youth Services Review* 35, 258–267.

Bowden Francesca & Lambie Ian (2015) What makes youth run or stay? A review of the literature on absconding. *Aggression and Violent Behavior* 25, 266–279.

Crosland Kimberly, Haynes Jr. Rocky & Clarke Shelley (2020) The functional assessment interview for runaways (FAIR): An assessment tool to assist with behavior support plan development to reduce runaway behavior. *Child and Adolescent Social Work Journal* 37: 73–82.

Haapala Maija, Kaijanen Milja, Minkkinen Minna & Westlund Onni (2023) Hatkassa – kansallinen tilannekuva sijaishuolosta kadonneista lapsista 2020-luvun Suomessa. Pesäpuu ry. Jyväskylä.

Kaijanen Milja, Liukkonen Johanna, Nokireki Katriina & Westlund Onni (2022) Nuorten osallisuus ja kokemusasiantuntijuus lastensuojelussa ennen, nyt ja tulevaisuudessa. UP2US-hankkeen loppuraportti. Pesäpuu ry. Jyväskylä.

Leeman Lars, Martelin Tuija, Koskinen Seppo, Härkänen Tommi & Isola Anna-Maria (2021) Development and psychometric evaluation of the experiences of social inclusion scale. *Journal of Human Development and Capabilities* 23(3), 400–424.

Missing people (2021) Don't make me feel guilty or punish me, going missing might be how I cope when I can't ask for help. Children's views on being reported missing from care.

Paaso Sari-Anne & Vario Pipsa (2020) Kirahvit. Kurkistuksia pienten lasten kanssa tehtävään lastensuojelun kehittämistyöhön. Pesäpuu ry. Jyväskylä.

RADAR (2021) Full research report. Running away: drivers, awareness, and responses. Missing children Europe. Bryssel.

15

RAJOITUSTOIMENPITEET JA NIIDEN KÄYTTÖÖN LIITTYVÄ HARKINTA SIJAISHUOLLOSSA

Jonna Lindqvist ja Elina Kekkonen

Kirjoittajat toimivat lastensuojelun erityisasiantuntijoina Lastensuojelun Keskusliitossa

Lapsella on lähtökohtaisesti samat oikeudet kuin aikuisella, mutta lapsella ei ole samaa päätösvaltaa kuin aikuisella, eikä hän aina voi valita aikuisten asettamista ehdoista.

Muiden yhteisöjen tapaan myös sijaishuollon yksiköissä on erilaisia vaihtelevia arjen yhteisiä sääntöjä ja toimintakäytäntöjä, jotka eivät ole lastensuojelulain mukaisia rajoittamistoimenpiteitä, vaikka tosiasiallisesti rajoittavat lasta. Näitä ovat esim. arkisiin toimintoihin ja vuorokausirytmiiin liittyvät asiat kuten nukkuminen ja syöminen. Lapsen näkökulmasta rajoittamiselta voivat kuitenkin tuntua kaikki sellaiset käytännöt ja yhteiset säännöt, joissa hän kokee tulevansa rajoitetuksi.

Rajoitustoimenpiteiden käytöstä tulee tarvittaessa päättää silloin, kun niiden käytön arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. Rajoitustoimenpiteillä suojellaan lasta vaurioittamasta itseään esim. päihteillä tai estetään lasta vahingoittamasta itseään tai muita muulla haitallisella toiminnalla. Rajoitustoimenpiteellä voidaan estää lasta joutumasta vaaraan, mutta joissakin suoraan kehoon ja yksityisyyteen kohdistuvissa rajoitustoimenpiteissä, kuten huumausaineseulan ottamisessa, tulee ottaa huomioon toimenpiteen seuraukset ja arvioida sen merkitys lapsen koko kuntoutumisprosessin kannalta. Lapsi ei välttämättä automaattisesti tiedosta omia oikeuksiaan tilanteessa, jossa häneen kohdistuu rajoitustoimenpiteitä.

Tässä tekstissä käydään läpi lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden edellytyksiä ja käyttöä sekä arvioidaan rajoitusten ja hyväksyttävän kasvatuksen välistä suhdetta. Tekstiin on nostettu mukaan eduskunnan oikeusasiamiehen rajoitustoimenpiteitä koskevia ratkaisuja peilaamaan sitä, mikä on rajoitustoimenpiteiden hyväksyttävää ja lainmukaista käyttöä.

Puhuttaessa lastensuojelulain mukaisista rajoitustoimenpiteistä on olennaista ymmärtää, että kyse on aina puuttumisesta lapsen perustuslaissa ja ihmisoikeussopimuksissa suojattuihin oikeuksiin. Lastensuojelulaitoksiin sijoitetuilla lapsilla on aivan samat perus- ja ihmisoikeudet kuin muillakin lapsilla, mutta lastensuojelulaki mahdollistaa näihin oikeuksiin kohdistuvia rajoituksia. Koska kyse on niin äärimmäisen perustavanlaatuisten oikeuksien rajoittamisesta, on lastensuojelulain tarkoittama rajoittaminen osattava tunnistaa, sekä ymmärrettävä, mitkä ovat rajoitusten laissa määritellyt edellytykset. Ihmis- ja perusoikeuksien rajoitusten on aina perustuttava täsmällisiin, tarkkarajaisiin ja laissa määriteltyihin edellytyksiin, joten rajoitustoimenpiteiden käyttäminen vaatii aina tarkkaa tapauskohtaista arviointia.

Lastensuojelulaissa säädetään yhteydenpidon rajoittamisesta sekä aineiden ja esineiden haltuunotosta, henkilöntarkastuksesta, henkilönkatsastuksesta, omaisuuden ja lähetysten tarkastamisesta, lähetysten luovuttamatta jättämisestä, kiinnipitämisestä, liikkumisvapauden rajoittamisesta, eristämisestä ja erityisestä huolenpidosta. Rajoitustoimenpiteillä puututaan siis perusoikeuksista mm. lapsen henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, yksityiselämän ja perhe-elämän suojaan, sananvapauteen ja omaisuuden suojaan sekä lapsen sivistyksellisiin oikeuksiin¹.

¹ Rätty 2019, 552

Rajoitustoimenpiteitä on mahdollista käyttää ainoastaan aluehallintoviraston tai Valviralta luvan saaneissa lastensuojelulaitoksissa, kun lapsi on kiireellisesti sijoitettu, huostaanotettu tai hallintotuomioistuin on antanut lapsen olinpaikasta väliaikaisen määräyksen. Lapsen ollessa sijoitettuna perhehoitoon, on mahdollista rajoittaa ainoastaan lapsen yhteydenpitoa. Avo-huollossa rajoitustoimenpiteitä ei voi käyttää.

Rajoitustoimenpiteiden käyttö

Perustuslain ja lastensuojelulain säännöksissä turvataan jokaiselle lapselle oikeus hänen tarpeidensa mukaiseen välttämättömään huolenpitoon kuten lastensuojelulaissa on erikseen säädetty. Tämän toteuttamiseksi, ja kun kysymys on lapsen kokonaisvaltaisesta huolenpidosta ja hoidosta, on joskus turvaututtava lain mukaisin rajoitustoimenpiteisiin². Rajoitustoimenpiteiden yhtenä keskeisenä tavoitteena on pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen, mutta ennen kaikkea rajoitusten tarkoituksena on suojata sijaishuollossa olevaa lasta. Rajoituksen toteuttamistavan tulee aina olla lapsen edun mukainen, ja sitä arvioitaessa on otettava huomioon lapsen ikä ja kehitystaso sekä lapsen käyttäytymiseen liittyvä vaara terveydelle, turvallisuudelle tai omaisuudelle. Rajoituksen tulee myös olla oikeasuhteinen. Tämä tarkoittaa, että lapsen perusoikeuksia tulee rajoittaa vain siinä määrin, mikä on välttämätöntä. Rajoituksen on oltava laissa säädetyn tavoitteen saavuttamiseksi välttämätön, sekä käytettävissä olevista toimenpiteistä aina lapsen itsemääräämisoikeutta tai muuta perusoikeutta tilanteessa vähiten rajoittava vaihtoehto. Rajoitustoimenpiteitä ei voi määrätä vakiona, rangaistuksena tai varmuuden vuoksi, ja rajoitustoimenpiteen välttämättömyys ja laajuus tulee arvioida aina uudelleen. Jos rajoitustoimenpiteitä lievemmät keinot ovat tilanteessa riittäviä, ei rajoituksia tule käyttää³.

Rajoituksen käyttöä arvioitaessa on huomioitava, että rajoitusten käytölle asetetut lastensuojelulain mukaiset yleiset edellytykset ja yksittäisen rajoituksen pykäläkohtaiset erityiset edellytykset täyttyvät. Laissa on myös tarkkaan määritelty, kenellä on oikeus päättää rajoitustoimenpiteestä, eikä rajoitustoimenpiteitä voida toteuttaa sen perusteella, mitä vaikkapa asiakassuunnitelmaan on kirjattu, sosiaalityöntekijä edellyttää tai vanhemmat toivovat. Päätöksentekijä on aina vastuussa siitä, että rajoitustoimenpiteiden käyttämiseen on lainmukaiset perusteet ja että päätös on lastensuojelulain edellyttämällä tavalla perusteltu. Vastuu tästä on yksin päätöksentekijän.

EOAK/1997/2020 Lapsen asiakassuunnitelmaneuvoittelussa oli sovittu kantelijasta otettavista satunnaisista huumeuuloista kantelijan vahvan päihdetaustan vuoksi. Ratkaisussa todetaan, että henkilönkatsastuksen edellytyksenä on, että laitoksella on perusteltua syytä epäillä, että lapsi on käyttänyt lastensuojelulain 65 §:n 1 momentissa tarkoitettuja päihdyttäviä aineita, ja korostetaan, että henkilönkatsastusta tai muitakaan rajoitustoimenpiteitä ei voi toimenpanna sen perusteella mitä asiakassuunnitelmassa on sovittu, tai mitä esimerkiksi sosiaalityöntekijä tai vanhemmat ovat edellyttäneet.

² Rätty 2019, 553

³ EOAK/1237/2020

Rajoitustoimenpiteet ja suostumus

Vaikka lapsen ja lapsen huoltajan mielipiteellä onkin rajoitusasioissa merkitystä, ei viranomainen voi perustella rajoituspäätöksiä huoltajan tai lapsen mielipiteellä, luvalla tai toiveella. Suostumuksesta puhuttaessa ei ylipäättänsä voi ohittaa sitä tosiasiaa, että kun on kyse sijoitetusta lapsesta, on lapsi selkeästi alisteisessa asemassa viranomaiseen, ja tämän takia voidaan vahvasti kyseenalaistaa, voiko lapsi todella edes antaa aitoa suostumusta.

EOAK 6166/2019: Laitoksessa oli lapsen kanssa tehty niin kutsuttu puhelimen käyttöso-
pimus. Laitoksen mukaan kantelija sai vaikuttaa sopimuksen sisältöön itse, joko hyväksy-
mällä tai hylkäämällä sen. Sopimuksen mukaan lastensuojelulain mukainen aineiden- ja
esineiden haltuunotto päätös tehtäisiin, jos puhelimen käytöstä aiheutuu ongelmia. Ratkai-
sun mukaan on vahvasti epäiltävissä, ettei lapsella ole ollut tosiasiaa muuta vaihtoehtoa
kuin suostua sopimuksen tekemiseen, ja myös korostetaan, että koska kyse on julkisesta
hallintotehtävästä, jossa käytetään julkista valtaa, ei rajoitustoimenpiteitä voida perustaa
lapsensa antamaan suostumukseen tai lupaan. Ratkaisun mukaan on lisäksi selkeää, että
sijoitettujen lasten osalta kysymys on alisteisesta viranomaisen/laitos-lapsi-asetelmasta,
eikä tällöin lapsen antamaa suostumusta voida pitää aitona suostumuksena. Ratkaisun
mukaan suostumuksen pyytämistä sijoitetulta lapselta ei voi pitää lain mukaisena hyväk-
syttävänä menettelynä, sillä lapsi voi olla siinä käsityksessä, ettei hänellä tosiasiaa ole
mahdollisuutta kieltäytyä suostumuksen antamisesta.

Kasvatusta vai rajoittamista?

Rajanveto rajoitustoimenpiteiden ja kasvatuksellisten toimien välille voi olla hankalaa. Hallituksen esityksessä lastensuojelulain muuttamisesta (HE 237/2018 vp) todetaan, että tavanomainen kasvatusta ei voi sisältää perusoi-
keuksiin kajoavaa rajoitusta. Esityksen mukaan tavanomaisen kasvatuksen tavoitteena on edistää lapsen hyvinvointia sijaishuoltopaikassa ja toteuttaa lapsen oikeutta hyvään hoitoon ja huolenpitoon.

Kasvatusta raamitetaan laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361), johon myös lastensuojelulaissa viitataan. Huoltolain mukaan

” Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Myös muita lapselle tärkeitä ihmissuhteita on vaalittava. Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.”

Mutta milloin on kyse kasvatuksesta ja milloin rajoittamisesta?

Kasvatuksessa, kuten myös rajoitustoimenpiteissä on kyse tulkinnasta. Sijaishuollossa annettavan kasvatuksen ei tulisi kuitenkaan poiketa siitä, mikä yleisesti on arvioitavissa hyväksyttäväksi kasvatukseksi. Lastensuojelulain mukaisissa kasvatuksen tukena saattaa olla erilaisia sääntöjä, mutta laitoksen sääntöjen tulee olla sopusoinnussa lastensuojelulain kanssa, eikä säännöillä voida toteuttaa rajoitustoimenpiteiksi luokiteltavia toimia, eikä rajoitustoimenpiteitä puolestaan saa ymmärtää laitoksen säännöiksi. Kun mietitään, mikä on arvioitavissa hyväksyttäväksi ja tavanomaiseksi kasvatukseksi, on kasvatusta peilattava myös tähän päivään ja ajankuvaan. Tämä pätee myös sääntöihin, joiden kohdalla on jatkuvasti arvioitava, vastaavatko ne tämän päivän kasvatustavoitteisiin, ja siihen mikä ymmärretään hyväksi kasvatukseksi tänään. Kun kysymys on lapsen hoidosta ja huolenpidosta lastensuojelun sijaishuollon aikana ja siihen sisältyvästä tavanomaisten kasvatuksellisten rajojen asettamisesta, kysymys ei ikinä ole lain tarkoittamista lastensuojelulain rajoitustoimenpiteistä. Tavanomaisten kasvatuksellisten rajojen asettamisessa tulee kuitenkin aina ottaa huomioon lapsen ikä ja kehitystaso sekä muut lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet. Tämä tarkoittaa, että jokaisen lapsen kohdalla tavanomaisen kasvatuksen rajat tulisi arvioida lapsikohtaisesti. Kasvatustavoitteet ovat myös erilaisia lapsen iän mukaan. Se, mikä on seitsemänvuotiaalle lapselle kasvatusta, voi seitsemäntoistavuotiaalle olla rajoitustoimenpide.

EOAK/5741/2018 Ratkaisun mukaan laitokseen sijoitetun lapsen tulisi voida käyttää puhelinta ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti samalla tavoin kuin lapset, jotka eivät ole sijoitettuna laitokseen. Ratkaisussa todetaan, että jos puhelimen käytöstä ei aiheudu haittaa lapselle tai lapsen tai muiden sijoitettujen lasten sijaishuollon järjestämiselle, ei laitoksella ole minkäänlaista hyväksyttävää yksilöllistä, saati kasvatuksellista perustetta, puuttua puhelimen käyttöön, tai ottaa puhelinta haltuun "varmuuden vuoksi" tai rangaistuksena.

Kasvatuksellisilla säännöillä ei näin ollen puututa lapsen perusoikeuksiin, vaan niissä on kysymys lapsen päivittäisestä hoidosta ja huolenpidosta sekä lapsen kasvun ja kehityksen tukemisesta (AOA 1901/2/12).

Huume-testauksen tarpeen arviointi

Henkilönkatsastus eroaa muista rajoitustoimenpiteistä siten, ettei sillä lähtökohtaisesti akuutissa tilanteessa suojella lasta tai estetä lasta vahingoittamasta itseään, vaan henkilönkatsastuksella pikemminkin kerätään tietoa lapsen tuen tarpeesta jatkotoimenpiteiden suunnittelemista varten.

”Huume-testit oikein järjestettynä ja toteutettuna ovat osa päihdepotilaan hyvää hoitoa. Tavoitteena on, että päihdehuollossa työskentelevät ammattilaiset osaisivat sijoittaa huume-testauksen tulokset potilaan tai asiakkaan hoidon kokonaisuuteen, ja että usein haasteellisten asiakkaiden hoidossa kyettäisiin asianmukaisesti kunnioittamaan, ennakkoluulottomaan, neutraaliin ja tuomitsemattomaan otteeseen. Huume-testiä ei saa käyttää potilaan kontrolloinnin tai alistamisen välineenä.”⁴

Sijaishuollossa huume-testaus on osa lapselle annettavaa hoitoa, eikä tuloksesta saa koitua lapselle haittaa tai vahinkoa.⁵

Verikokeen tai valvotun virtsanäytteen ottamisessa kajotaan lapsen fyysiseen koskemattomuuteen ja yksityisyyteen. Lastensuojelulaitoksessa suoritettuun huume-testaukseen liittyviä riskejä on mm. se, ettei lapsi tosiasiallisesti tiedosta omaa oikeusturvaansa ja oikeuttaan kieltäytyä näytteen antamisesta.⁶

Huume-testauksen ollessa päihdehoidon tai päihteiden käytön laajuuden selvittämisen kannalta olennaista, tulee näytteen ottamisen aika ja paikka suunnitella siten, että se mahdollisimman vähän loukkaa lapsen yksityisyyttä. Toimenpiteen kohteena olevalla lapsella voi olla taustalla useita kokemuksia erilaisista psyykkisen ja fyysisen koskemattomuuden loukkaamisista ja siksi valvotun huume-testauksen kohdalla tulee käyttää erityistä harkintaa toimenpiteen toteuttamisen vaihtoehtoissa.

Ennen huume-testauksen toimittamista, tulee yhdessä lapsen, lapsen huoltajan ja lapsen sosiaalityöntekijän kanssa arvioida, miten suuri tiedollinen merkitys testituloksella on lapsen hoidon järjestämisen kannalta ja millä tavalla huume-testauksella saatu tulos vaikuttaa lapsen hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. On tärkeää arvioida, onko testituloksen myötä mahdollista todentaa sellaista tuen tarvetta, joka ei muilla havaitsemisen keinoilla tule näkyviin.

Asiattomia rajoittamista

Lainvastaista rajoittaminen on aina silloin, kun rajoituksen toteuttamiselle ei ole lastensuojelulain mukaisia edellytyksiä. Säännöt puolestaan ovat lainvastaisia ja asiattomia, kun ne tosiasiaissa rajoittavat lapselle kuuluvia perusoikeuksia. Tällöin kyse ei enää ole säännöistä, vaan joko yksilöllistä harkintaa edellyttävistä lastensuojelulain mukaisista rajoituksista tai muutoin lainvastaisesta menettelystä⁷. Lasta ei voida rangaista esim. pukeutumistyylistähiljaisilla

⁴ Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2015) Suositus terveydenhoidollisesta huume-testauksesta. Asianmukaiset menettelytavat sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköille

⁵ Lastensuojelulaki, henkilönkatsastus 66a

⁶ Virokannas 2003, 257

⁷ Rätty 2019, 578

tai eristetyillä ruokailuilla, huoneeseen menon aikaistamisella, kotilomien epäämisellä, joukkorangaistuksilla, perusopetuksen rajoittamisella taikka nöyryyttämällä⁸.

Ennakoivat keskustelut yhteistä ymmärrystä lisäämässä

Aikuisten ei tule ohittaa lapsen kokemusta rajoitetuksi tulemisesta, vaan aikuisten tulee mahdollistaa lapselle aikaa kiireettömiin keskusteluihin aikuisten asettamien sääntöjen ja neuvojen tarkoituksesta. Ennakoivalla yhteisellä keskustelulla arjen rajoista tuetaan lasta tarkastelemaan itsenäisesti mahdollisten ulkoa asetettujen rajoitusten tarpeellisuutta esim. koulunkäynnin tai päihitteettömyyden tai muiden hyvinvointia edistävien tekijöiden tukemiseksi. Ennakoivissa keskusteluissa pohditaan, mitkä jo olemassa olevat myönteiset tekijät ja keinot tukevat lasta tämän ikätasolle sopivassa itsenäisessä valintojen tekemisessä.

Keskustelujen tarkoituksena on auttaa lasta ymmärtämään, miksi yhteisössä on arjen rytmiä ylläpitäviä sääntöjä ja miksi esim. riittävästä levosta ja säännöllisestä ateriarytmistä huolehtiminen on yksi monista aikuisen tehtävistä, joilla hän pitää huolta lapsen hyvinvoinnista. Olennaista on, että lapsi pääsee kertomaan omia ajatuksiaan ja esim. purkamaan ärtymystään keskusteluissa ja että hänen tuntemuksiinsa suhtaudutaan vakavasti. Aikuinen voi suhtautua lapsen tunteisiin ymmärtävästi, vaikka toimintamallit pidetään ennallaan lapsen edun mukaisena.

Toistaiseksi lastensuojelulaitoksessa toimitettuja rajoitustoimenpiteitä koskevaa kotimaista tutkimustietoa on vain vähän. Tiedon niukkuudesta huolimatta juuri lastensuojelulaitoksissa määritellään, tuotetaan ja ylläpidetään sijoitettujen lasten hyväksyttävänä pidettävää kohtelua.⁹

Rajoitustoimenpiteiden käytöstä on tarpeellista käydä jatkuvaa moninäkökulmaista keskustelua sijaishuollon ympäristöissä lasten, heidän läheistensä, työntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden kesken. Yhteisissä tapaamisissa, kuten esim. asiakassuunnitelmaneuvoittelussa, tulee pohtia rajoitustoimenpiteiden välttämättömyyttä ja niiden käytön erilaisia seurauksia lapselle.

⁸ Rätty 2019, 580–584

⁹ Hoikkala 2020, 26–27; Tulossa oleva tutkimus: Eriksson Pia Et Utriainen Siiri (2023) Koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin kohdistuvat rajoitustoimenpiteet. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/koulukoteihin-sijoitettuihin-nuoriin-kohdistuvat-rajoitustoimenpiteet> Tutkimuksessa on selvitetty koulukoteihin sijoitettuihin nuoriin kohdistuvia rajoitustoimenpiteitä. Tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, millaisia rajoituspääteksiä nuoriin kohdistetaan koulukodeissa, minkä verran ja millaisin perustein, sekä miten rajoitukset vaikuttavat nuorten omaan elämään ja hyvinvointiin.

LÄHTEET:

EOAK/1237/2020

EOAK/1997/2020

EOAK 6166/2019

EOAK/5741/2018

Hoikkala Susanna (2020) Historiallinen tapaustutkimus lastensuojelulaitoksen rajoittamis- ja kurinpitokäytännöistä 1950–2000. Heikki Waris –instituutin tutkimuksia 4/2020.

Lastensuojelulaki (13.4.2007/417)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361)

Räty Tapio (2019) Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Edita.

Suomen perustuslaki (11.6.1999/731)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2015) Mykkänen, Sirpa; Kuoppasalmi, Kimmo; Tissari, Päivi & Markus Henriksson (toim.) Suositus terveydenhoidollisesta huumetestauksesta. Asianmukaiset menettelytavat sosiaali- ja terveydenhuollon toimintayksiköille. Ohjaus 5/2015.

Virokannas Elina (2003) Seulat ja "huumenuoren ura" – Huumetestien saamat merkitykset hoitoyksikön asiakkaiden puheessa. Yhteiskuntapolitiikka 68 (2003):3

KOKEMUSASIAANTUNTIJANUORTEN POHDINTAA

Teemu Puurunen, Jenna Alen, Ninja Kähkipuro, Jeremias Norolehto, Jemppu, Nea Noponen ja Gunnar Stam

Kokemusasiatuntijat toimivat Vantaan ja Keravan hyvinvointialueen lastensuojelun nuorten kokemusasiatuntijaryhmä Meliorassa sekä Kanta-Hämeen hyvinvointialueen RIOT! – kehittämistä kokemustiedolla -ryhmässä. Tekstiksi koonnut Johannes Jahnukainen.

“Kaverit on voimavara!”

Sijaishuollossa elävä lapsi saattaa kokea jäävänsä vaille paljon sellaisesta, mikä kuuluu muiden ikätoverien elämään ja arkeen. Lasta hoitavien aikuisten onkin kyettävä hahmottamaan ne merkitykselliset asiat, jotka lapsen elämässä vaikuttavat. Eriarvoisessa asemassa olemisen kokemukseen voivat vaikuttaa helposti pinnallisinkin nähtävät asiat, kuten käytettävissä olevat rahat ja mahdollisuus ostaa asioita, joita kaverit itselleen hankkivat. Myös tulevaisuuden suunnittelu ja vaikkapa koulutusvaihtoehdot voivat luoda tunnetta, ettei nuoreen sijaishuollon asiakkaana uskota yhtä paljon kuin “tavallisesta” kodista aikuisuuteen ponnistaviin nuoriin.

Nuorilla on usein vahva kielteinen kokemus siitä, että lastensuojelussa syntymäperhe huomioidaan vahvemmin ja nuoren itsensä tärkeämpinä pitämät kaverit ohitetaan. Nuoren ystävyys-suhteet tulisi nähdä voimavarana ja huomioida ne paremmin sekä miettiä, minkälainen suhde hänellä todellisuudessa vanhempiinsa on. Mikäli sijaishuolto paikat vaihtuvat, korostuu jo muodostettujen verkostojen merkitys myös kaverisuhteiden osalta. Lastensuojelun ammattilaisten tulisi ymmärtää, että sijaishuolto paikan lisäksi lapsen tai nuoren elämässä saattaa vaihtua koko arkiympäristö, kuten koulu ja vapaa-aikaan liittyvät asiat. Jos yhteyttä kaverisuhteisiin ei huomioida sijaishuolto paikan muutostilanteissa, heikentää se pysyvyyden tunnetta nuoren elämässä.

Kokemukset eri arvoisessa asemassa elämisestä ja siitä, ettei kaverisuhteita ole mahdollista pitää yllä, saattavat johtaa sijaishuolto paikasta luvatta poistumiseen eli hatkaamiseen. Syyt hatkaamiseen eivät siis aina liity päihteiden käyttöön tai muun kielletyn asian tekemiseen. Taustalla voi yksinkertaisesti olla halu tavata läheisiä tai elää “normaalia” elämää. Sijaishuollon käytännöt rajaavat lasten ja nuorten arkea paljon, mikä voi synnyttää halun päästä tekemään jotain siitä poikkeavaa. Myös sijaishuolto paikassa olevat epäkohdat, turvattomuus tai se, ettei niihin puututa, saattavat aiheuttaa halun päästä pois.

Sijaishuollon fyysiset ympäristöt saattavat poiketa huomattavasti tavanomaisemmasta kasvuympäristöstä. Tyttöjen ja poikien tilojen tai yksiköiden sukupuoleen perustuvan erottelun käyttämisestä tulisi arvioida tarkoin. Jotkut nuoret saattavat kokea ahdistavana sukupuolittuneet käytännöt ja ympäristöt, kuten esim. wc-tilojen erottelun. Sukupuolella on kuitenkin merkitystä esim. tilanteissa, joissa pohditaan, kuka työntekijöistä aloittaa työskentelyn nuoren kanssa. Esim. seksuaalista hyväksikäyttöä kokeneen lapsen voi olla helpompi rakentaa luottamusta tiettyä sukupuolta olevan työntekijän kanssa.

Nuorten vapaa-ajan viettoa seurustelukumppanin kanssa seurataan sijaishuollossa usein tarkoin. Aikuisten toiminta ei tässä aina ole johdonmukaista, sillä nuorelta voidaan sijaishuolto paikassa kieltää vapaa-ajan viettäminen omassa huoneessaan ovi kiinni ystävän / seurustelukumppanin kanssa, mutta samaan aikaan antaa lupa mennä tämän luo yökylään. Tällainen voi luoda

tunnetta epätasa-arvoisesta kohtelusta tai ainakin erikoisesta kasvatustavasta ikätovereihin nähden.

"Sä voit verrata sitä jälki-istuntoon... auttaaks se muuttumaan?"

Nuori saattaa myös laskelmoida luvattoman poissaolon ajankohtaa ja paluu-ajankohtaa sekä arvioida niitä mahdollisten seuraavien rajoitustoimenpiteiden valossa. Joskus nuori saattaa ennakoida saavansa helpommin anteeksi kuin luvan. Toisinaan hän saattaa käydä hoitamassa vain jonkin asian tai tapauksessa nopeasti kavereita ja palata heti takaisin. Päihteiden käyttöä ajatellen luvaton poistuminen ei ole ainoa mahdollisuus, vaan monet nuoret käyttävät päihteitä ilman luvattomia poissaolojakin.

On tärkeää kirkastaa sijaishuoltopaikkojen arjessa se, miten hatkaamisesta puhutaan ja miten se määritellään. Jos nuori palaa sijaishuoltopaikkaan useamman tunnin sovittun ajan jälkeen, onko kyse luvattomasta poissaolosta, hatkassa olemisesta vai vain myöhästymisestä? On tärkeää kiinnittää huomiota siihen, miten palaava nuori otetaan vastaan ja miten asia käsitellään. Tässä rajoitustoimenpiteiden käytöllä on merkittävä rooli. Hatkaamisen jälkeen asetettuja rajoitustoimenpiteitä voidaan verrata koulussa annettavaan jälki-istuntoon. Miten tehokkaasti se korjaa lapsen toimintaa?

Jos nuori ennakoi pitkää liikkumisvapauden rajoituspäätöstä hatkaamisen jälkeen, hän saattaa olla luvatta pois pidempään. Sen sijaan aikuisten aidon huolen esiin nostaminen saattaa saada nuoren palaamaan tai ainakin ilmoittamaan itsestään ja voinnistaan huolestuneille aikuisille.

MUA ÄRSYTTÄÄ KUN
EN PÄÄSE ❌❌

NO ON KYLLÄ IHAN
TOSI MÄLSÄÄ... 😞

MÄ KARKAAN !!!

OIKEESTI ?!!!??

Rajoitustoimenpiteet ovat tarpeellisia, jos nuori on todella vaaraksi itselleen tai muille ja tilanne vaatii pysäytystä, mutta on myös paljon tilanteita, joissa rajoitustoimenpiteet voivat olla tarpeettomia. Rajoitustoimenpiteen asettamista harkittaessa ammattilaisten on otettava lapsi tai nuori aina mukaan keskusteluun. Jos lapsi kokee tulleen ohitetuksi rajoitustoimenpiteen suunnittelussa, se voi aiheuttaa vahvempaa kapinointia ja sääntöjen vastaista toimintaa. Jos nuori päättää poistua sijaishuoltopaikastaan luvatta, on hänelle valitettavasti tarjolla useita erilaisia paikkoja, joissa voi viettää aikaa palaamatta laitokseen. Jos rajoitustoimenpiteistä keskustellaan avoimesti, voidaan ehkä välttää niistä aiheutuvat konfliktit ja uudet luvatta poistumiset.

Ammattilaisten on tärkeää arvioida sitä, miten pitkälle voidaan päästä vain keskustelemalla nuoren kanssa ja milloin todella on käytettävä rajoitustoimenpiteitä. Se, minkälaisista oloista lapsi tai nuori on sijaishuoltoon päätenyt, vaikuttaa siihen, miten hän sopeutuu rajoihin ja minkälainen tarve niitä on koetella. Sijaishuoltopaikan säännöt ja rajat voivat tuntua lapsesta joko aivan liian tiukoilta tai vastaavasti kotioloihin verrattuna hyvin sallivilta. Rajoitustoimenpiteiden käytössä tulisi näkyä myös eritasoisten sijaishuoltopaikkojen erot. Vaativahoitoisten lasten laitoksessa kynnys ja tarve rajoittamiselle on erilainen kuin sijaishuoltopaikassa, jossa arki on lähempänä "tavallista perhettä".

LOPUKSI

OPAS SEKÄ SEN HIENOSTI SIIJAISHUOLLON arkea kuvaavat tekstit ja aiheiden ruottaminen yhdessä kokemusasiantuntijoiden kanssa ovat antaneet meille mahdollisuuden sukeltaa syvemmälle siihen todellisuuteen, jota lastensuojelun sijaishuolto tänä päivänä on.

On ollut erityisen puhuttelevaa huomata, miten omistautuneita, sitoutuneita sekä lasten ja nuorten hyvinvoinnin etusijalle asettavia, aidosti välittäviä aikuisia kirjoittajien joukko on pitänyt sisällään. Juuri sellaisia aikuisia me tarvitsemme tekemään tätä äärimmäisen tärkeää kohtaamistyötä arjessa, mutta myös tuomaan ajatuksiaan ja kokemuksiaan kehittämistyön ja päätöksenteon tueksi.

Ammattilaisten ja kokemusasiantuntijoiden viesteissä painottuvat lapsen ja aikuisen välinen suhde, kohtaamiset ja vuorovaikutus. Pätevien, työhön sopivien ja sille omistautuvien ammattilaisten saaminen sijaishuollon lasten ja nuorten tärkeiksi aikuisiksi on onnistumisen avainkysymyksiä lasten auttamisessa.

Lastensuojelun kokonaisuudistuksessa painottuva luottamus saa oppaan tekstien kautta myös uusia merkityksiä. Miten ammattilaiset luottavat järjestelmään, jonka avulla lapsia ja nuoria pyritään auttamaan? Voidaanko aidosti uskoa siihen, että apu on oikeanlaista ja vaikuttavaa? Jos usko ja luottamus horjuvat, on sen vaikea siirtyä lapsiin itseensä tai heidän läheisiinsä.

Jatkossa tulee yhä enemmän kiinnittää huomiota järjestelmän haavoittuviin kohtiin. Millaisia suuria ja pieniä tekoja tarvitaan rakentamaan sellaista sijaishuollon järjestelmää, jossa lapsi saa oikean tuen heti ensimmäisessä sijaishuoltopaikassaan, eikä joudu kokemaan toistuvia hylkäämisiä ja ihmissuhteiden katkeamisia? Tärkeää olisi tarkastella myös tilojen ja ympäristöjen merkitystä lapsen kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille ja turvallisuuden tunteelle sekä pohtia, miten tilojen viihtyisyys vaikuttaa myös työntekijöiden pysyvyyteen ja sitoutumishaluun sekä kokemukseen työstä ja sen merkityksestä.

Lastensuojelun Keskusliitto haluaa lämpimästi kiittää oppaaseen tekstejä tuottaneita ammattilaisia ja asiantuntijoita sekä kokemusasiantuntijanuoria.

Elina Kekkonen ja Johannes Jahnukainen

